

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET KÖRNYEZET TÁRSADALOM
A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

ÉPÜLT 2005-BEN
DIPLOMÁS VÁNDOROK
KARÁTSZON GÁBOR ÍRÁSA
GÉPÜLETEK ANGLIÁBAN
A SZABADKAI RAICHL-PALOTA
VARGAGÉZA A SZENT KORONÁRÓL
BIBÓ ISTVÁN-DOKUMENTUM
POPOVICS BÉLA: KÁRPÁTALJA
ALEKSZANDR KOMECS MOSZKVA
GÁTHY VERA TANULMÁNYA

MELLÉKLET: AZ ALFÖLDI ÉPÍTÉSZET

2006/1

Fent: Turi Attila: Budakalász, Takarékszövetkezet; lent: Szűcs Endre és Sallós Csaba, Szentbékállá, családi ház

ORSZÁGÉPÍTŐ

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM

ELSŐ SZÁM

	ÉPÜLT 2005-BEN
2	SZŰCS ENDRE
4	KÓSZEGHY ATTILA
6	SÁROS LÁSZLÓ
8	AXIS (SALAMIN FERENC, VARGA CSABA, TUSNÁDY ZSOLT, SALAMIN MIKLÓS)
9	TRISKELL (CSERNYUS LŐRINC, HORVÁTH ZOLTÁN, TURI ATTILA)
10	JÁNOSI JÁNOS
11	KARÁTSON GÁBOR: Föld és ember Jacob Böhne szerint
	DIPLOMÁS VÁNDOROK 2005
15	BENYÓ GÉZA
16	B.SZABÓ GÁBOR
18	ERHARDT GÁBOR
20	TÓTHFALUSI GÁBOR
22	GÁTHY VERA: Néhány megjegyzés a globális világ tágabb értelmezéséhez
25	POPOVICS BÉLA: Adalékok a <i>Kárpátalja</i> szó történetéhez
27	BIBÓ ISTVÁN: A szabadságszerető ember politikai tízparancsolata
28	ALEKSZANDR KOMÉCS: Van-e jövője a múltnak?
31	KOVÁCS FERENC: Gépiletek Angliában
36	DÖMÖTÖR GÁBOR: A szabadkai Raichl-palota felújítása
40	VARGA GÉZA: A Szent Korona születésének ideje, helye és alkalma
48	HÍREK

Melléklet: Az alföldi építészet

A címlapon: Turi Attila: budakalászi Takarékszövetkezet;
a hátlapon: Dörgicse, családi ház hucul kemencéje, készítette Nagy Zoltán

A Kós Károly Alapítvány köszönetet mond mindazoknak, akik 2005-ben személyi jövedelemadójuk 1 százalékával támogatták az Alapítvány működését. Ez az összeg 59.924,- forint volt amit a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolája határainkon túlról érkezett hallgatóinak ösztöndíjára fordítottuk. Idén is várjuk szíves támogatásukat, adószámunk: **19193580-2-41**

E számunk a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával készült.

A folyóirat rendszeres támogatói a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagjai: AXIS Építésziroda Kft., BAUSYSTEM Kft., BEÖTHY és KISS Kft., BOKOR Kft., BODONYI ÉS Társa Építész Kft., CSIKY és Társa KKT., DÉVÉNYI ÉS Társa Kft., EKLER Építész Kft., Farkas Miklós, HADAS Múterem Kft., KÖR Építész Stúdió Kft., KÓSZEGHY Építészet Bt., KVADRUUM Kft., MAKONA Tervező Kft., MÉRMŰ Szövetkezet, PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., SÁROS és Társa Építésziroda Bt., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Rt, VÁNDOR Építész Kft., valamint a BONEX Építőipari Kft., COMPART Stúdió Kft.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1034 Budapest, Kecse utca 25. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Siklósi József. Felelős szerkesztő: Gerle János; e-mail: gerlej@mail.datanet.hu. Lapterv, tipográfia: Makovecz Benjamin; e-mail: makoveczb@mail.datanet.hu Nyomás: VEL Kft., Budapest. – **ISSN 0866-0069** – A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen. Szerkesztőségi ügyintézés, szervezés, előfizetés az alábbi címen: Artbureau Kft. 1065 Bp. Nagymező u. 4. I/132. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabk@freestart.hu. Egy szám ára: 540 Ft. Előfizetési díj a 2006. évről 1800 Ft. Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk. Megvásárolható az alábbi boltokban: Balassi Könyvesbolt (Bp. II. Margit u. 1.), Budapest Galéria (Bp. V. Szabadsajtó út 5.), Emese Álma Könyvesbolt (Bp. X. Fehér út 1.), Fehérlófia Könyvesbolt (Bp. VIII. József u. 8.), Írók Boltja (Bp. VI. Andrásy út 45.), Lira és Lant Rt. Szakkönyvtáruháza (Bp. VI. Nagymező u. 43.), Litea Könyvesbolt (Bp. I. Hess András tér 4.), Lyra Könyvesbolt (Vác, Piac u. 1.), Magyar Építész Szövetség Könyvtára (Bp. VIII. Ötpacsirta u. 2.), Napkapu Könyvesbolt (Vigadó Galéria, Bp. V. Vigadó tér 2.), Nemzeti Kultúra Boltja (Sopron, Várkerület 13.), Osiris Könyvesház (Bp. V. Veres Pálné u. 4-6.), Püski Kiadó Könyvesboltja (Bp. I. Krisztina krt. 26.), Szkítia Buda Könyvesbolt (Bp. XI. Ménési út 1/a.), TERC Építőipari Szakkönyvtár (Bp. XIV. Pillangó park 7-9.), UR Kiadó Könyvesbolt (Bp. VI. Ó u. 19.), Vince Könyvesbolt (Bp. I. Krisztina krt. 34.) Vince Kiadó Műcsarnok Könyvesboltja (Bp. XIV. Dózsa György út 37.), valamint a LAPKER Rt. budapesti és vidéki árusítóhelyein. Az *Országépítő* honlapjának új címe www.orszagepito.org helyett www.orszagepito.hu

---

SZŰCS ENDRE

Szinte közhelyszerűen emlegetjük, tavaly minden megállt, semmi se ment. Kivitelező barátaink munkáért kilincseltek, bajban volt az asztalos, a vízvezetékszerelő és a gázos. Kedvenc fuvarosunk az év elején eladta az egyik teherautóját, a másik rendszámát a tél beálltakor adta vissza. A mi szakmánk az egyik legérzékenyebb barométere a bajnak. Márpedig az van.

Grandiózus tervekkel indult az év. A csopaki borház, úgy tűnt, hozza a megrendelőket. Borház-vendéglátás Etyeken, Villányban, a siklósi – remek kajájáról híres – Tenkes csárda falumúzeum-szerű nagyszabású építkezésbe kezd. A hegyesdi tó partjára üdülőfalvú vázlatteveit fogadtattam el a zord Balaton-felvidéki Nemzeti Parkkal. Mindezekből nem lett semmi.

Maradtak a szívünknek nagyon kedves, de komolyabb irodát eltartani képtelen kis balatoni munkák. Ezekből kötöttünk itt egy csokrot. Szentbékállá, a legszebb nevű magyar falu, második otthonom, mindig ad egy-egy feladatot. A Toldi utcában, saját műemlék házunk szomszédságában állt egy rondává silányított, kontyolt tetős, tűzépablakos épület. Ezt gyógyítottuk ki, igyekezve a szomszédos házzal faluképet indítani (vagy visszaálmodni). Az utca felé megtartottuk a 6 méteres, a hagyományos utcaképet tartó szélességet, csak a második traktust szélesítettük ki. A magasabb fél oromfalat apró, keskeny ablakok tördelik, hogy egy IHS vakolati felirattal koronázzódjék meg a kompozíció. A köveskáli faluvégi házon már kikísérletezett ótestamentumi jelenet, a hosszú rúdon, méretes szőlőfürtöt cipelő két kis zsidó, valójában Szentbékállának – no nem címere, mert szegény kis jobbágyfalvú volt, hanem – hegyközségi pecsétje. Az eredeti pecsétőr ma is ugyanaz a család. Állításuk szerint a relikvia XV. századi. De szép lenne, ha ez is igaz lenne, mint az a legenda, hogy a portyázó magyarok itt, a falu határában lévő Kereki dombon gyülekeztek egykoron, előkészítve a büsz-

Az előző oldalon: dörgicsei; itt: két szentbékállai családi ház átépítése, illetve bővítése

ke nyugatiak fohászát, hogy csak a magyarok nyilaitól mentse meg őket a Jóisten. A kerítés felújítása még várat magára. Falunk egy csendes kis utcájában (Bem utca) Sallós Csabával immár sokadszor kaptunk ilyen feladatot, hogy illesszünk a házhoz tornácot, és ha lehet, az ugyanolyan legyen, mint K. József, P. Anikóé. Ezt az archaizáló, ducioszlopos, újraálmódott tornácot a végfalon megjelenő tornácelő (svábosan gangvég) motívummal ugyan én találtam ki mintegy 15 éve, de most már kezdem kicsit unni. Bár néha azzal nyugtatom magam, hogy a mai szemnek hagyományörzően egységes faluképei egy-két közkedvelt falusi kőműves munkái. Hát talán én is egy ilyen jószándékú, derék, vidéki épületfelsőrész-készítő iparosember vagyok, ami, lehet, nem is olyan nagy baj.

Szinte örömmujongásban törtünk ki, mikor megkaptuk a falu egyik nagygazda-házát, mely a már polgárosodó, a városban is szétnéző építető, vagy mester alkotása. Gazdagon tagolt főpárkány a hozzá járó fekvőeresz csatomával, sarokamírozás, előregyártott idomtéglaíkból falazott karcsú oszlopos kis portikusz (kódisállás), mely szintén gazdagon formált főpárkánnyal illeszkedik a főépülethez. Az alaprajzi kialakítás még a hagyományos. Szoba, konyha, szoba fagerendás menyezettel, majd istálló acélgerendák közti poroszsvég boltozattal, s végül a kocsiszín vakolatlan kőfallal. Ez utóbbi már tető nélkül. Helyreállításunk kapcsán igyekeztünk a hagyományos – harántfalakkal tagolt – alaprajzi struktúrát megtartani. Az istállóból is lakóegység lett, a pajta pedig nagy nyitott mulató. A homlokzatok helyreállításánál alázattal kezeltük a régi formákat, a portikusz pillértéglait megőriztük, visszafalaztuk. Újra húztuk a tagozott főpárkányt, ráültettük a hozzá tartozó fekvőeresz csatomát. A helyreállított hosszú háznál mindig fenyeget a vonattá válás veszélye. Általában igyekszünk a tömegeket kis szintváltással, macskalépcsős tűzfalakkal megtörni. El szoktunk játszani a héjalás anyagának változtatásával is, visszaálmódva az egykori építetők magatartásformáját, miszerint a házat a nagyapa kezdte építeni, folytatta a fia; de szívesen írnám le, hogy befejezte az unoka, csak hogy őt már a szocializmus kistelepléseket elsoványító vasökle elzavarta Pestre, legjobb esetben Tapolcára. Így aztán a ház tagozott, párkányos első részére bontott hódfarkú cserép került, hátulra pedig nád. Egyedül a hátsó, kerti homlokzaton érzékeltejtjük markánsabban az épület ma épített voltát, ahol a tüzelőberendezésből homlokzati elemet csináltunk játékos kedvünkben.

Szentbékállán őshonosok a Weingartenek. Sváb származásuk mára csak kedves legendárium, németül vajmi keveset beszélnek, viszont nagy magyarok. Szerencsére visszavették a nagypapa házat, nagy területen mandulát és meggyet termelnek, és ismét itt érzik magukat a legjobban. A szépen helyreállított házukhoz most készítettünk egy ránk jellemző, kis timpános kapubejárót, és így szeretnénk az előzőekben már említett egykori mesterember őseink nyomdokába lépni. A vakolatfaragás hagyományát folytatjuk és újragondoljuk. Ezért a kapu oromzatán eljátszottunk az építetők monogramjával. A dolog szépségét azért a lenge szélben a kaput simogató nyírfa adja.

Dörgicsének a Balaton felé lágú ívvel ereszkedő dombján kellett új házat terveznünk. Sallós Csabával ismét nem tudtunk nemet mondani az építészeti divatlapokban házainkat simogató megrendelőnek. A középrizalitú nemesedő megnagyobbított kódisállás a nagy nyári melegben jól bevált. Kirobbantott oromzatával próbáltunk újítani. No meg a belsejében, ahol a kömlyérről lopott formákat kicsit modernebb hangvételben adtuk elő. Régi szerelmem a hucul népművészet. Színvilágában rokon a székellyel, formakincse pedig szinte azonos a somogyi pásztorfaragások esetlen bájával. Táncoló párok, vágató szekerek, nótát húzó cigány. Mindez színesedik az ortodox templomok hagymakupoláival, medvetáncoltató hegyi hucullal, daliás huszárokkal, de ott a koronás címer is. Tudnunk kell, hogy mindig nagyon szerették a magyarokat, ellentétben az oroszokkal és az ukránokkal. Különösen cserépkályha művészetük paradés. Somossy József megrendelőnkkel olyan jó barátságba keveredtünk, hogy nem vette észre, hogy hucul kályhát építettünk a Balatonfelvidéki háza nappalijába. A remekmű fazekas fiam mestere, Nagy Zoltán munkáját dicséri.

Az idei Művészetek Völgye rendezvényen Krizsán András barátunk megtisztelt bennünket azzal, hogy Pulán kiállítás rendezhettünk. A valamikori kis falusi iskola lett a falu múzeuma. Soha kellemesebb, jobban nekünk való miliőben nem büszkélkedhettünk alkotásainkkal. András szívhez szóló bevezetője mellett megható volt a helyi lakosok őszinte szeretete. Az a jó érzés töltött el, hogy amit teszünk, érdemes tovább csinálni, hátha alakul valami ebből ebben a szegény országban.

A szerkesztőség köszönti Szűcs Endrét Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszttel történt kitüntetésé alkalmából.

KŐSZEGHY ATTILA

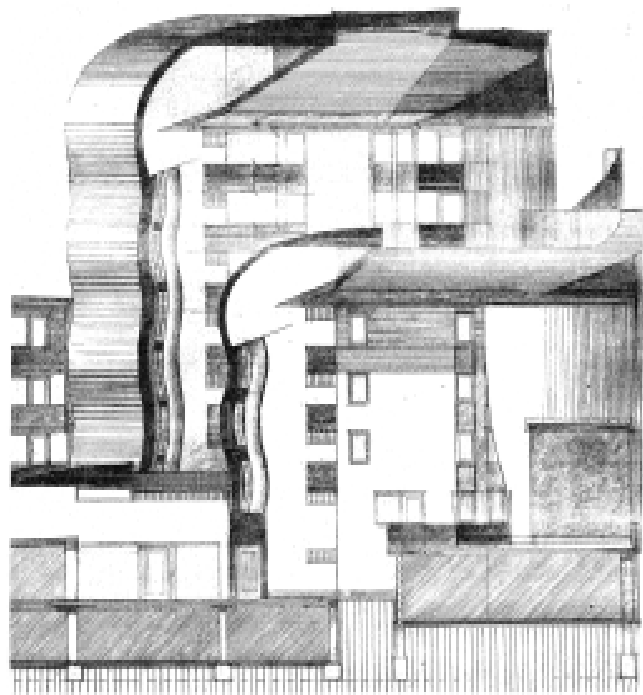
LAKÓSILÓK, VAGY LEHENGRLŐ HENGERHÁZAK?

Milyen volt a debreceni Segner tér néhány éve? Rettentő zajos útkereszteződés, hatalmas, sívár parkoló, az aszfalttenger peremén földszintes roncsépületek és két kocsmá együttese. Az autósok rendszeresen sávot tévesztettek, annyira nem volt orientáló építmény a láthatáron. A rendezési terv készítőinek fogalmuk sem volt, mit kezdjenek ezzel a városközpont közelében terpeszkedő térrel. Azt gondolná az ember, ilyenkor az első, hogy legyen egy kiemelkedő épületegyüttes. Száz lakás épülhet és egy sor üzlet. De az utak felé nyitni lakások ablakait nem tisztességes. Tehát az utcai térfalnak a passzív zajvédelem érdekében kellett terjedelmesnek és zártnak lennie, a lakóhelyiségeknek az udvari oldalra kellett kerülniük. A város polgármesterének ízlésére jellemző, hogy a mai napig minden létező alkalommal és fórumon panaszkodik, hogy a város legrondább házai a Segner téren Kőszeghy Attila városvédőtől (!) származnak.

Kétségtelen, hogy a színezés nem a tervezői elképzelés szerint valósult meg. Az épületegyüttes első, alul biztosítót tartalmazó épületénél a festő fővállalkozó a többrétegű színezésből csak az alapot készítette el. A többi épületnél eleve szóba sem került a tervezett színezés, azok kivitelezői egyszerűen felszívták, befejezetlenül hagyva az épületeket. Az udvari oldalon a lépcsőházak hullámos végfala elmaradt. A sötétzöld fejrész utal az eredeti elgondolásra. A lakók közül nem egy telefonon jelezte, hogy nem silót akart vásárolni, a nappali az íves fal miatt nem bútorozható.

Városrendezési szempontból mindenképpen sikeres megoldás született. A rendezési terv szerinti 13 méteres homlokzatmagasságot sikerült 27 méterre feltornászni ügyes számításokkal. A polgármester az építés idején elképesztő toronyháznak tartotta, az azóta megépült hasonló magasságú szokványos épülettel a szomszédban nincs semmi baj.

A négy épületből álló, rendkívül szerény eszközökkel, minimálpenzen megvalósított együttes a térség arculatának meghatározó eleme lett. Kiváló tájékozdási pont. Az építés rémtörténete pedig kit érdekel?

SÁROS LÁSZLÓ

JÁSZBERÉNY, VÁROSI KÖNYVTÁR

Sáros László 2005-ben a bemutatott épület alapján védte meg DLA címét a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen. A védésen hangzott el az alábbi két szöveg. A ház *Az és akadálymentes épülete* címet nyerte el.

Először és utoljára

Tudod, hogy mikor volt először? Tudod, hogy mikor volt utoljára? Érezted már, hogy ez volt utoljára? Pontosítok. Volt már, hogy megérezted, az volt utoljára? Hogy az volt az utolsó? Hogy az lesz az utolsó? És tudtad már akkor is, hogy nem lesz soha többé? Se első, se utolsó.

Nem! Nem tudom, mert nem is emlékezhetek rá, mikor ismertem fel először anyámat. Nem tudtam, csak halála előtt, – tavaly Karácsonykor – az utolsó percek egyikében, hogy ez már az utoljára. Mert nem akartam hinni.

Tudod, mikor voltam ebben a házban először? 1965-ben. Én akkor azt hittem persze, hogy utoljára. A Szabadság hídról visszanézve, az Isten tudta akkor, hányas villamosról, úgy gondoltam, hogy utoljára. Én, a jászberényi. Itt annyian voltak, hogy – gondoltam – esélyem nem lehet. Gondoltam először: Utoljára nemrég, amikor erről álmodtam.

Apropó. Diploma után évekig álmodtam, hogy megtagadtak, mert nem volt meg az aláírásom testnevelésből. Két hete, hétfőn hajnalban elment Szilágyi Pista. Szombathely nyugalmazott főépítésze. (Amúgy először ő kapta meg az *év főépítésze* díjat.) Nem tudtam, mert nem hittem, hogy tavasszal, vagy a nyár elején láttam utoljára. Nem akartam elhinni. Az ember, ha ezt érzi, először a homokba akarja dugni a fejét.

Ezt megelőzően, utoljára Éva halálakor voltam így. Először, hogy visszavonhatatlanul kiderült, mi a baj. Elhihetetlen volt, hogy ez igaz lehet. Agyműtétje előtt, utoljára azt sms-ezte: *Félek*. Pedig Éva sohasem félt. Lehet, hogy ezt először tette? Lehet. De akkor, egyben utoljára.

Az elsőáldozás. Az utolsó kenet. Az első szerelem. Az utolsó tangó – na nem Párizsban. *First cut is the deepest*. Aztán meg még itt van a *Final cut*. Az első ötlet a legjobb. Így volt ez utoljára is. Csak először nem hittem el.

Mi az, ami elsőre eszembe jut? Nem az, amit utoljára csináltam? De!

Így a megépült házak közül a jászberényi Városi könyvtár bővítésének és rekonstrukciójának tervei és azok eredménye. Ezt szeretném most bemutatni. Ha tervekre gondolok, akkor meg a váci Főtér teljes átépítésének – hál' Istennek, most már – kiviteli tervei. Ami – ha minden jól megy – július végére elkészül. A könyvek közül meg a *Canyonewyork*, ami még ki sem jött a nyomdából, de nekem már nem sok tennivalóm maradt vele. Talán csak annyi, hogy közreadjak néhány ki nyomott oldalt, s jelenthessem a közeli jövőben bekövetkező megjelentét. Erről tudok beszámolni, először és utoljára.

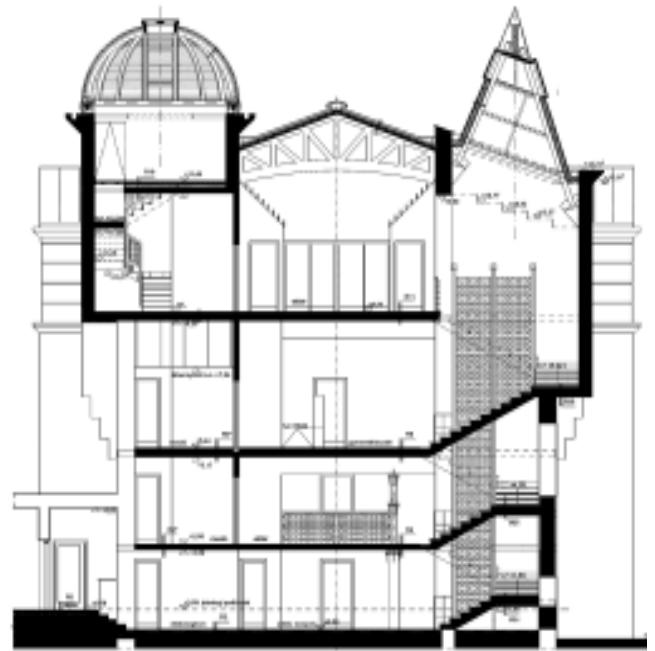
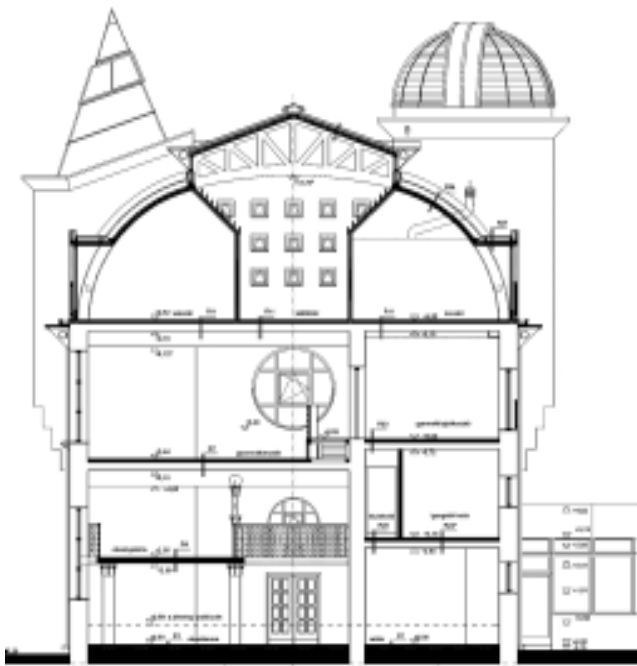
Librigóga

Régvolt gyerekkorom máig misztikus emléke a zsinagóga Jászberényben. A gyerekméret számára szinte áthatolhatatlan kert, már-már dzsungelszerű, túlburjánzott növényzete; orgonabokraival, szamárkóróival és ecetfaival – ma már tudom – nem volt egyéb, mint egy magára maradt vegetáció, pusztulás előtti, féktelen burjánzása. Aprópó ecetfa. A szegénység fája. A bérházi udvarok fája. A megmaradni akarás fája. Az igénytelenség fája, aminek mindig volt – és máig is maradt nekem – egyfajta egzotikus stichje. Mint annak az építészetnek – amit most már persze tudok hová sorolni – ami ott állt mögötte. Különös, mesészerű, izgató, de meg kicsit mindig taszító, titokzatos magányával. Tornyaival és koronás toronysisakjaival. Nyílásmélyedéseit szaggatottvonalszerűen keretező díszével. A sárgás téglából rakott fogazott párkányaival. Talán azt is mondhatom, hogy ez volt az az első találkozásom, avagy elemi élményem az építészettel, ahol és amikor az építészet volt a legfontosabb. Amiről akkor fogalmam se volt, hogy majd így lesz szokás mondani: *átjött az üzenet*.

Különös módon él az idő az emberben. Van, hogy szinte megáll, máskor meg? Mint a gyorsvonat. Az a nap – bár dátumszerűen már nyilván nem mondom meg, hogy mikor volt – amikor rádőbentem: bontják a zsinagógát, nos az is az álló idő egyik stációjává lett. Annak előtte soha nem éreztem, hogy egy ház lebontása olyan keservet, dühöt és haragot képes okozni, mint akkor tette; *először* és hát azóta annyiszor már.

Az első az volt, hogy – mint egy műtét előtt – leborotválták a *beavatkozás* környékét. Kivágtak bokrot, kórót, fát. Mindent. *Ecetfátlanították* az udvart. És jött a modernizálás. Az eredményt ismerjük. A dobozszerű, lapos-tetős eredményt. Ez volt a Városi Könyvtár Jászberényben.

Nem tudom miért, de mert talán nagyon hittem benne, hogy egyszer ezt a sebet is gyógyíthatom, most hála Istennek megadott, mert elkészíthettem a könyvtár rekonstrukciójának tervét. Munkámat igyekeztem valóban szó szerint végezni. Mert a funkcionális megfelelésen túl szerettem volna – persze csak karakterében – újratemetni mindazt, amiről a fentiekben írtam. Azért is, hogy *átjöjjön az üzenet*. De úgy is mondhatom, hogy megkésztetett kompliment ez gyerekkorom *első*, addig leggyönyörűbb épületének. Avagy egyfajta kései sirató. Mintegy *utolsó* gesztus.

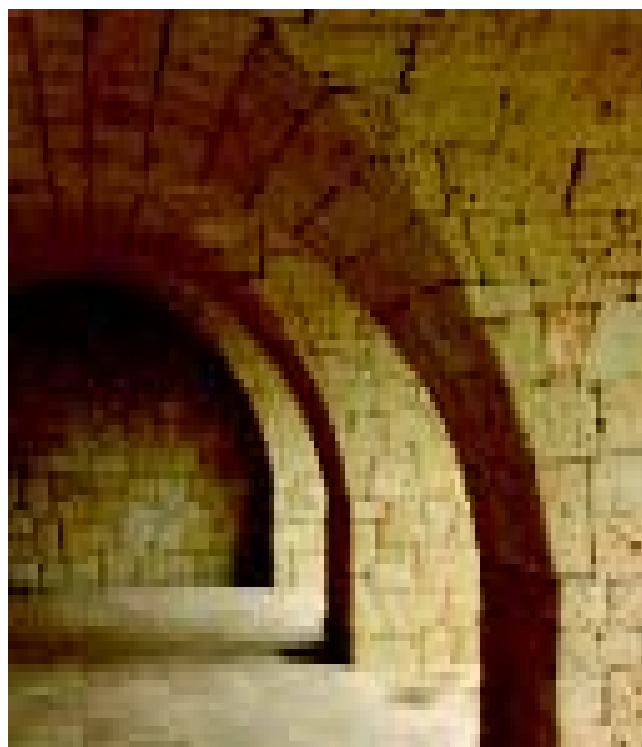

AXIS

Fent: Salamin Ferenc: Ond, óvoda bővítés; Bodrogkisfalud, Patrícus borház; középen: Varga Csaba: Szerencs, uszoda;
Lent: Tusnád Zsolt, családi ház; Salamin Miklós, Mád, pincerészlet

---

TRISKELL

Fent: Csemyus Lőrinc, ravatalazó (átalakítás), Csenger
Középen: Horváth Zoltán, hat csoportos óvoda, Csenger
Balra és lent: Turi Attila, Takarékszövetkezet, Budakalász,
belsőépítész: Jánosi János

JÁNOSI JÁNOS

ORNAMENTIKA ÉS MODERNIZMUS AZ ÉPÍTÉSZETBEN

Az építészet egyik alaptémája kezdetektől fogva az ornamentika. Épület elképzelhetetlen volt díszítés nélkül. A modern stílus kialakulásával ez az állítás megkérdőjeleződött. A XIX. századtól igény született a művészetek újraértelmezésére. Hosszú elemző folyamatok eredményeként mára általánosan elfogadható tételnek tűnhet az úgynevezett épületdíszítés pejoratív jellege.

A művészet megújítása iránti igénynek kétségtelenül valós, mély szellemi gyökerei vannak. A modern ember elidegenedése, a természeti kapocs elvesztése, a materializmus térhódítása új helyzetet teremtett az építészetben is. A régi építészeti formák nem tudtak választ adni a felmerült kérdésekre, jelentés-tartalmuk elveszett, az ornamentikát mintakönyvekből vett díszítésként használták, a szív vitte tovább a formákat, de ez a romantikus felfogás nem tudott megfelelni a kor kihívásainak. A modern építészet ezen ellentmondás feloldására kezdett új utakat keresni, de az élet minden területén beindult ez a folyamat. Mára viszont úgy látszik, hogy a mosdóvízzel a gyermeket is kiöntöttük. A valós szellemi útkereséstől – mikor még az útkeresők az ornamentikát az építészet nélkülözhetetlen elemének tekintették (Frank Lloyd Wright) – eljutottuk a *ciki* kategóriájáig, ez véleményem szerint csak a szellemtelenség takarója. A nagy igyekezetben a hamis ideológiák között az internacionalizmus gondolata az építészet területére is begyűrűzött, pedig valaha ezen gondolat háttérben az egészre, az egyetemesre való törekvés állhatott. De elfelejtődött az alapállás, hogy bizonyos szellemi tartalmakat nem lehet összekeverni. Először önismeretre van szükség, ebből kiindulva érthető meg, hogy hova születünk, mi dolgunk a világban, és egy valódi nemzettudatból juthatunk el oda, hogy európaiként lehetünk világpolgárok.

Ha a dolgok lényegét akarjuk látni, érdemes újra a kezdetekhez visszanyúlni, a formák eredetét érdemes már az őskor emberének környezetében is megtalálható képek között keresni, de ilyeneket találunk a népművészetben is. Ősképek ezek, melyeket nem ki-, hanem megtaláltak a régmúlt emberei, hogy modellezni tudják a világot. A szerves gondolkodás lényege a világ egységes egészként történő értelmezése, hogy rész-ként is egész-nek érezhessük. Ebből következik, hogy az alap az eredendő, természetes, szerves műveltség és a magyarságnak a mai napig megmaradt, létet is szabályozó gazdag műveltsége, amely őrzi a természettől elfordult, elidegenedett társadalmunk újjászületésének lehetőségét és jelentéstartalmánál fogva, nemzeti valóságában is magán hordozza az egyetemességet.

Mindezeket az építészetre vonatkoztatva: az épületek gondolati alapját az ősképek, népművészeti jelek adhatják és ebben a gondolatmenetben az ornamentika nem kitalált, hanem újra megtalált elem lehet, egy adott gondolat szerves része és nem „díszítése”. Ezen objektív alapokra épülő gondolkodásba a szubjektív elemekre is épülő szépség eszméjének kell beleszövődnie, mert ha ez a szívvel áthatott gondolkodás kimarad a terve-

zésből (amit gyakran tapasztalunk), akkor a száraz látszatvalóság marad, ami az emberek szépérzékének elfogadhatatlan.

Számomra ehhez a gondolkodáshoz a magyar népművészet, Makovecz Imre népművészeti formákat elemző naplója, Molnár V. József tanulmányai adják a kiindulási alapot. Ezeket szem előtt tartva az épület tömegformálására vonatkozó újszerű megközelítési pontokat kaphatok, amelyben az ornamentika nem díszítésként jelenik meg, hanem az adott alapgondolat szerves részeként, annak kifejező eszközeként. Ahogy ez a népművészetben mindig is így volt.

(A fenti szöveg az Ernst Múzeum 2006 januárjában rendezett Ornamentika Konferenciáján elhangzott előadás vázlat.)

Jánosi János és Robogány Andrea: Dabas, 21 lakásos társasház

FÖLD ÉS EMBER JACOB BÖHME SZERINT

Köszöntjük a Kossuth-díjjal kitüntetett Karátson Gábort. Alábbi írása a Nádasdy Akadémia 2005. évi konferenciáinak valamennyi előadását ismertető kötetben jelent meg, amely a Nádasdy Alapítványál beszerezhető (telefon: 3197-463, email: nadasdy@nadasdy.hu)

Elkezdenék Jacob Böhméről beszélni. Nálunk alig ismerik, máshol sem sokkal jobban. Nyilván kicsit be kell mutatnom őt magát, aki a valaha élt legnagyobb emberek egyike. 1575-től 1624-ig élt Görlitzben. Suszter volt, ő az a bizonyos suszter, aki jóval feljebb nyújtzkodott a kaptafánál. *Philosophus teutonicus*, a kereszténység, illetve ember és Isten és természet viszonyának egyik legmélyebb elgondolója; olyan gondolatokat írt meg, amelyek mára váltak igazán korszerűekké. Megmosolyogható, furcsa kis ember, akit még az evangélikusok se szerettek, nagyon furcsa dolgokat gondolt el. Most jelent meg Lányi András és Jávor Benedek szerkesztésében a *Környezet és etika* című szöveggyűjtemény, amelyben Heideggerről és Merleau-Pontyról sok szó esik, és nagyon érdekes, hogy ezek a későbbi és ma nagyon modernnek tekintett szerzők mennyire közel vannak ahhoz, amit Jacob Böhme gondolt. Az egyik írásnak az a címe, hogy *Merleau-Ponty és a Föld hangja*, én meg írtam valamikor valamit, hogy *Jacob Böhme és a Föld szíve*. Véletlen egybeesések ezek.

A Rossz eredete

Nem tudom, mennyire lesz ijesztő vagy különös, amit el akarok hamar mesélni. Ha volna itt egy falitábla, könnyebb helyzetben volnék, de majd mutogatok, és mutogatásomban ez a szószerző nagy szerepet fog játszani. Böhme lényegében mit állított? Egy teozófusnak a gondolatait *lényegében elmondani*, aki sok kötetet összeírt, vakmerőség, és ebbe igazából csak belebukni lehet. Mégis van ennek egy centruma. Böhmét a Rossz eredete érdekelte, a Gonoszé. Nem az ökológiai krízis stb., hanem az, hogy honnan származik a Rossz. És úgy látta, hogy erre a teológia és a papok nem adnak kellő magyarázatot. Az a vicc, hogy ez próbatétel, távolról sem elégítette ki. Elég arra emlékeztetni, hogy akkor is voltak olyan háborúk, mint most a délszláv háború és a kambodzsai. Ezeket próbatételnek felfogni blaszfémia, és a megtestesült iszonyú Rosszal való találkozástól eláll az ember lélegzete.

Böhme előtt megjelent egy kép. Ehhez gyorsan el kell mondanom, hogy nem tudjuk pontosan, hogy ezek a böhmei képek micsodák. Mert tulajdonképpen nem látomások a szónak abban az értelmében, hogy voltak látomásokat látó szentek, akik tényleg nyilván úgy látták, hogy a Szűzanya fent ül a fán, ahogy a fatimei csodában a pásztorgyerekek látták; de nem is gondolati konstrukciók. Azt lehetne mondani, hogy imaginációk, de hogy ezek miből vannak, miféle fénylő anyagból, arra itt most nem lehet kitérni, nagyon hosszú gondolkodást kívánna. Valamilyen szeszélyes úton jutott el ide. Még suszterinas korában

megjelent nála a műhelyben, amikor egyedül volt, egy bácsi. Először valami cipőt keresett, de látszott, hogy nem érdeklődik a cipő, a gyerek fejére tette a kezét és azt mondta: jól van kis Jacob, olvasd a Szentírást és légy jó gyermek és imádkozz sokat, és ezzel elment. Nem tudta senki, hogy ki volt ez az egyén. Később lett egy látomása valóban, ott a suszterájban, amikor a rézedények elkezdtek egész különösen fényleni, és ettől olyan furcsa, nyugtalan lelkiállapotba került, hogy ki kellett mennie a műhelyből, aztán Görlitz városából is kirohant, és a városfalakon túl, a hegyekben is forogtak vele az erdők; ezzel kezdődött el az a valami, ami a böhmei beavatás volt.

Isten megkezdi a teremtés munkáját

Az ő világképe a következőképp fest: a világ teremtése azzal kezdődik, hogy az Isten, a *teljes Istenség*, mint ő mondja, teremtésbe lendül – majd meg fogom említeni az ebben rejlő ellentmondásokat, de most elmondom a képet előbb. Teremtésbe lendül és először is megteremti a legszebb angyalt, a Fényhozót vagy Fényhordozót, Lucifert, és a maga teremtő nagyvonalúságában mintegy önmaga fölé emeli ezt a legszebb angyalt. Kicsit úgy is lehet képzelni, mint a gótikus kapubejárásokat: fölnezzünk, helyenként szép angyalokat látunk, persze nem a Lucifert. Ezzel kezdődne a teremtés, és mindjárt a teremtés elején becsúszik egy hiba. Ez a *hübrisz*. Az egész böhmei világkép a *hübriszre* megy ki, és a hübrisz itt az, hogy ez a legszebb angyal, Lucifer, azt látja, hogy ő van legfelül. Szoktunk néha mi is legfelül lenni, és el tudjuk-e kerülni ezt a kísértést olyankor? Főleg a gondolkodásban. Ő van legfelül és megvilágosodik előtte, hogy csak egy kicsit kell még följebb mozdulnia, és akkor ő lesz az Isten. Egyedülálló lehetőség a történelemben, a világ történetében, ő lesz az Isten és kész, lefutott dolog; és egy kicsit följebb emelkedik, de valami más történik akkor. Most jön a következő kép, amely miatt rettenetesen megharagudott rá az evangélikus egyház, vagyis Gregor Richter, a görlitzi pappal, amikor ez kiszűrődött, mert Böhme elkezdte leírni ezeket a képeit. Ő az Istenségről mond valamit. Azt mondja Böhme, hogy az Istenség egyfelől egy sötét és rettenetes szakadék. Ez az Atya. Irtózatosszerű erő vagy energia, és félelmetes. Itt fagy uralkodik és bizonyos értelemben iszonyat. Igen ám, csak hogy ez igazából mégsem így van, mert ezt a szakadékot *az Isten Szíve* – mindig így beszél róla, de hát ez Krisztus, egész biztosan – az Isten Szíve folyton beragyogja. Ezért igazából ez nem rettenetes szakadék, mert soha senki se látta addig olyan állapotában, Lucifer felfelé-bukása előtt, hogy ez egy rettenetes szakadék volna; nyájas és szép táj volt, gyönyörű völgy. Igen ám, de amikor a hübrisz által valaki fölé emelkedik – úgy véli – a teljes Istenségnek, akkor eltűnik előle az Isten Szíve, és abban a rettenetes szakadékban találja magát, amely az Isten haragja: az Atya a Fiú nélkül. Maga a pokol. Tehát itt valahogy az Atya és a pokol valami olyan különös módon esik egybe, vagy hasonlít egymásra, hogy én meg is értem, hogy egy evangélikus lelkész

ettől megvadult; de Böhme látta azt is, hogy az Isten nem akarta érvényesíteni az ő haragját. Az Isten haragja alapvető fogalom, maga a teremtő erő; nem az, hogy valaki neheztel, hanem amit a földrengésekben, a mennydörgésben, a csillagok keletkezésében látunk, tehát amitől mi csak összecsinálhatjuk magunkat ijedtünkben. De ha ezt beragyogja a Szív, akkor meg szép nyájas tájban vagyunk vagy lettünk volna. Igen ám, de Lucifer megteszi ezt a lépést, és ezzel létrejön a világtér, az az iszonyat, amelyben egyébként történelmileg nézve Jacob Böhme is találta magát. Ha volna idő, felolvasnám, van egy nagyon tárgyyszerű, szinte tudományos leírása arról, hogy először hogy megijedt az újkor hajnalán, amikor rájött arra, amire aztán Pascal is rájött és még sokan mások is, hogy milyen iszonyatosan félelmetes ez a nagy mindenség, amelyben az ember mintha kis porszemként egyedül volna. Ez indítja el ezen a gondolkodói pályán Böhmét.

Hiba a teremtésben

Visszatérve a képhez: létrejön egy vak, iszonyú, sötét és hideg úr vagy univerzum, amelyben az isteni teremtésnek nyoma sincs. Mi történik erre? Az Isten ezt nem törölheti el. Egy gikszerrel kezdődik az egész, de nem mondhatja, hogy letörlöm a táblát és megpróbálok egy jobb rajzot készíteni, mert akkor saját isteni lényegével kerülne szembe. Vagyis az Isten ettől fogva egyet tehet, hogy alulról megpróbálja infiltrálni azt a rettenetet, amit kozmosznak nevezünk, és alulról a maga teremtő erejével beszívárogo és kezdi megint fölépíteni azt, amit eredetileg képzelt. Ennek menetében megteremti a Földet, aztán odaplántálja a Földre az embert, aki neki ebben a segítőtársa volna. Itt kezdődik a történet ökológiai relevanciája.

Az Ember-Szféra

Böhme természetesen hivatkozik a *Teremtés könyvének* első mondatára: *a Föld pedig kietlen és puszta vala és Isten lelke lebegett a vizek fölött*. Hogy miért volt kietlen és puszta? – kérdi Böhme, hát ezért, mert egy tagadó univerzumban kezdődik el az egész dolog, amelybe Isten belehelyezi az embert, mint az ő segítőtársát. Ezt az akkori embert nem ilyen figurának kell elképzelni, mint engem, aki itt állok ezen a szőszéken, ezen az előadói pulpituson, a luciferi talapzaton. Mondtam, hogy ez most illusztráció lesz nekem, íme egy kiemelt idióta, aki fönn áll és fentről áttekinti a teret. Nem ilyen embert akart eredetileg az Isten teremteni, mert ez Lucifer, aki ezáltal tönkretette a teret; az eredeti ember tulajdonképpen egy *szféra* volt. A mondóka szerint *se keze, se lába, mégis fölmegy a padlásra*, annak az embernek nem volt orra, füle, szája, fütyülője, lába, hanem *jin*-ből és *jang*-ból, férfiből és nőből egybeszórt ragyogó szféra, amelyet én kék és sárga vonalokból rajzoltnak képzelek. Valóban, ez az egész böhmei kép – *mutatis mutandis* – nagyon hasonlít a kínai *Változások könyvének* a világgépére. Így teremti meg az Isten az embert, hogy egy szféra legyen, hozzá hasonló, mert valóban azt mondja az Írás, hogy *teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra*. Ezt, hogy „mi” úgy értelmezik, hogy az Isten maga is androgín lény, férfi-nő egysége. Embert teremtünk a mi képünkre és hasonlatosságunkra. Nincs még külön a fiú és a lány, egybe vannak szőve ebben a szférában, amely úgy veszi körül a Földet, mint egy gyógyító princípium.

Ekkor következik az állatok megnevezésének híres jelente, amelyben most nem mélyedhetek el; nagyon érdekesek a különböző fordítások, amint hol érthetővé, hol érthetlenné teszik

a dolgot, de tény az, hogy Isten folytatja a teremtést és megteremti az állatokat. Majd megkéri Ádámot, aki még nem az Éva és Ádamból az egyik, hanem Éva is benne van még, hogy nevezze meg az állatokat. A megnevezés az akkori gondolatvilágban a mágikus birtokbavételt jelenti, tehát nem azt, hogy valamilyen biológiai rendszer szerint neveket adunk nekik, hanem hogy Ádám ennek a gyógyító szférának a hatalma alá vonja az állatokat, amivel tehát megkezdődne az eredetileg rettenetes módon elrontott teremtésnek a gyógyítása. Ekkor Lucifer – mondom, egy ilyen pulpituson – résen áll és figyel, hogy mi történik. És megtörténik az első kísértés, amely abból áll, hogy ráébreszti ezt az Eredeti Szférát az ő magányára, ami nincs. Ez az ember az Isten társa, együtt köszálnak ebben a különös univerzumban, és nem lehet magányos; aki az Isten társaságában unatkozik, az hülye – mi most mind ilyen hülyék vagyunk, mert mindannyian rettenetesen unjuk az Isten társaságát, de eredetileg ez nem így volt elgondolva. Ez a kísértés kezdete, hogy ráébred az ő magányára és szeretne ő is olyan társat, mint amilyen minden állatnak van. Egy nőstényt szeretne magának. Ekkor, hogy a legrosszabbat elkerüljük, hogy az állatok közül válasszon magának párt, az Úristen mély álmot bocsát az emberre, és akkor már egy testi ember az, akiből kiemelik Évát, és ott állnak a réten, amikor magához tér Ádám, mint Kovács és Kovácsné, pucéron egymásra merednek és meg vannak döbbenve, hogy hová kerültek és mi történt velük. De az eredeti megbízást nem vonják vissza az égiek.

Az ember megbízata

Az embernek továbbra is az a megbízata, hogy a Föld kezdeti sebére gyógyítsa. Ez a böhmei koncepció, hogy az ember az Isten társa lett volna a teremtésben, egy olyan teremtésben, amely a luciferi *hibrisz* miatt már a kezdet kezdetén tönkrement. Azért ment tönkre, mert Lucifer a teremtésből csak a fenséget értette meg, de a szeretetet és a szót, ami igazából az Isten lényege, nem értette meg, mert ő a birtokbavételt akarta megérteni.

Íme egy sajátos, s a maga nemében teljes ökofilozófia: az ember nem csücsragadozó, nem is elfuserált állat, hanem a teremtés Intellektusa: arra lett teremtve, hogy mindent jóvá tegyen, afféle *szféra*. Ezt a szférát nem kell elképzelni, mindannyian ismerjük Mozart vagy Bach vagy Beethoven vagy Haydn zeneműveit, a nagy regényírók alkotásait, a nagy festők festményeit, amelyeknek az égvilágon semmi gyakorlati hasznuk nincs, ezek mind ennek a szférának a részei, amely kezdeni akar valamit a különös földi léttel. De elbukik az ember, és lesz belőle egy ilyen ember-állat. És akkor jön a többi kísértés még sorra és sorra, a híres tudás fájáról való étkezés stb., de a lényeg az, hogy az eredeti megbízást nem vonták vissza. Az ember nem vettetett el, csak alkalmatlanná vált – úgy tűnik – arra, hogy ezt a szerepet betöltse. De nem vonták vissza a megbízást. A böhmei teozófiában itt következik aztán Jézus Krisztus megjelenése, aki ismét behozza ebbe a világba az Isten eredeti elképzelését ember és Isten és természet viszonyáról, mert folyton és újra folyton magunkra kell vennünk a megbízást.

Franz von Baader

Ezt a világgépet veszi föl aztán Franz von Baader (1765-1841), a nagy bajor katolikus gondolkodó, aki a böhmei képzetek alapján továbbgondolta és hihetetlenül elmélyítette ezt az egészet. Itt, ha megengedik, fölolvassok egy részletet Baadertól a

Néhány, még ma is általános elismertségnek örvendő tévedés bírálata és a természet fogalmának mélyebb megragadása című esszéből, amelyet nem sokkal halála előtt írt. Böhme után talán már érthető lesz, hogy mit mond itt Baader.

„Mert az ember nem azért teremtett a földből és a Földre, hogy vagy újból elhagyja, vagy hogy beléje visszahulljon, hanem azért, hogy – mint az Írás mondja – megművelje, magasabb értelemben véve a szót, és elsegítse a nyugalomhoz, a reintegrációhoz, a szombat naphoz, fölemelvén megszabadítva ezzel attól a torzulattól, amelyet a Föld, akárcsak az Ég, egy olyan katasztrófa következtében szenvedett el, amely az ember állapotára előtti van, és amely felől sem a hagyomány, sem a Föld ismerete semmiféle kétséget nem tűr. Mivel azonban az ember ezt a Földdel kapcsolatos misszióját, amellyel, mármint a Földdel, a maga őszállapota szerint szolidáris, fölbonthatatlan vagy szakramentális kapcsolatba lépett, nem teljesítette, hanem az ellenkezőjét cselekedte, a Földnek ez a torzulata is tovább hatott az ember földi, belétestesült princípiumáig, s csak ilyen értelemben mondható, hogy az ember, eredeti rendeltetése ellenére, földivé vált. Ha tehát semmit sem értünk meg Föld és ember organikus összefüggésének ebből a misztériumából, ha nem értjük meg azt a segítséget és jótéteményt, amelyet a Föld, mint immateriális és szenzibilis, sőt, talán intelligens princípium az embertől várna, akkor nem érthetjük meg azt a gaztettet sem, amelynek a Föld az ember részéről ki van szolgáltatva, és amely odáig mehet, hogy a Föld – mint az Írás mondja – az embert többé el nem viselheti és hordozhatja, hanem kiokádja vagy elnyeli. Földnek és embernek e szenzibilis közössége nélkül semmit sem értünk a férfinak a nőhöz való mai viszonyából sem, aminthogy hiányzik belőlünk akkor annak a belátása is, hogy hogyan vesz részt a Föld egyáltalán minden kultuszban, és hogyan kell Égnek, Földnek és embernek összhangban együttműködniük, ha azt szeretnénk, hogy Isten tökéletesen megnyilatkozzék.”

Ökológiai krízis – emberiség-krízis

Ezekre az 1840-ben leírt profetikusszavakra a kutya se figyelt oda. Nem tudom, mennyire tartják különösnek, hogy Baader itt Éggel, Földdel és Istennel hozakodik elő, de én úgy látom, s az események egyre inkább megerősítenek ebben, hogy az ökológiai krízis, amely elsősorban emberiség-krízis, nagy mértékben abból táplálkozik, hogy a mai ember – miért, miért nem –, úgy látja, hogy az életnek az égvilágon semmi értelme vagy jelentése nincsen, hanem hogy egy részvétlen univerzumba vagyunk kítaszítva, amelyben *kaparj kurta, neked is jut* alapon egy darabig még elevickélünk, és aztán következik a kikerülhetetlen

A NÁDASDY AKADÉMIA megjelentette 2005-ben rendezett szimpóziumainak anyagát egyetlen kötetben. Az előadások szerkesztett szövegeit tartalmazó 180 oldalas kötet *Életminőség – holisztikus szemlélettel* címmel, angol nyelvű összefoglalókkal teljes képet ad az Akadémia gazdag programjáról.

A 2005. évi szimpóziumok, rendezvények, tanfolyamok: Krónikus stressz és az idegrendszer/Ökológia és Egyház/Építőművészetünk és életminőség – a jövő környezetszennyezése/Szellemi környezetünk állapota/Élelmiszerbiztonság és intézményei – Mit tud róluk a társadalom?/Egészség és Művészet A kötet 1000 forintos áron kapható a Nádasdy Alapítványnál (1124 Bp. Vércse utca 31. tel.: 3197463, email: nadasdy@nadasdy.org)

vég, mint azt a rádiók és a tévéállomások ma már félóránként bemondják. Jó volna ráébrednie az embernek a maga eredeti dimenziójára és küldetésére, amely fölemel bennünket abból a fiziológiai létből, amelybe itt a leírás szerint egy kísértés következtében zuhantunk, s amely képessé tesz azokra a radikális lépésekre és változtatásokra az úgynevezett környezetünkhöz – vagyis egymáshoz, mert a fák is mi vagyunk, meg a füvek is, meg a patakok is – való viszonyunkban, amelyeket meg kellene tennünk, és amely változtatásokat különböző tény-körülményekre hivatkozva mindig elodázzuk, miközben szép lassan lecsúszunk és tönkremegyünk.

A kínai algebrai modell

Említettem itt az előbb *A változások könyvét*, amelyet az különböztet meg a böhmei vagy biblikus elbeszéléstől, hogy emez, tehát a bibliai, a böhmei történetként adja elő az egészet, amire persze a szépségszempont megkérdendő, hogy tényleg van-e Lucifer, volt-e, ő áll-e itt most az önök szeme előtt ezen a kiemelkedő dobogón, az előadó hübriszeként, és hogy tényleg sor került-e egy ilyen bukásra, hogy tényleg a hübrisznek ez-e az eredete stb.; ezeket mind meg lehet kérdezni, és erre ki-ki ízlése szerint válaszolhat, mert nem sokat tudunk erről egyébként.

A változások könyve igen hasonló dolgokat ad elő, de másféle felfogásban. A klasszikus kínai gondolkodás nem ad elbeszélést, hanem egy algebrai modellt tár elénk, amellyel a lét leírható. Ehhez nem kell elhinni semmit, csak tanulmányozni kell a modellt, és észre kell vagy lehet venni, hogy az messzemenő fedésben van azokkal a tényekkel, amelyekben élünk. Meglepő módon azonban a bibliai elbeszélés struktúrája is megjelenik benne. Így két oldalról, Kelet és Nyugat felől nézve a helyzetet, meglehetősen sok felvilágosításhoz juthatunk vagy juthatnánk mai helyzetünkről. Ha csak abból a békaperspektívából nézzük a dolgokat, amelyből szoktuk, és amelynek az egyik fő momentuma az – s ez még a leginkább ökológikus szempont –, hogy szeretnénk megmenekülni, amire viszont fűtül az Isten is, meg a világ is, mert őket nem az érdekli, hogy meg akarunk-e menekülni, egész másvalami érdekli őket, akkor nem jutunk változásra. Ki kell tehát emelkednünk gondolkodásunk elesett nyomorából, meg kell keresnünk egy olyan szempontot, amelyből kiderül, hogy hogyan jutottunk ebbe a helyzetbe, és hogy mit lehet itt tenni, mit vár tőlünk valami, ami, úgy látszik, nagyobb, mint maga a világ. A művészetek léte beszédes bizonyíték amellet, hogy az egész ökológiai problémát lehetne úgyis kezelni, mint ahogy mondjuk Beethoven az utolsó vonósnégyeseiben kezelte. De ehhez muzikalitásra volna szükség.

Köszönöm elnéző türelmüket.

MÁSODIK MILLENNIUM – MÁSODSZOR címen jelentette meg a Kék Forrás Környezet- és Természetvédelmi Egyesület és a Magyar Urbanisztikai Társaság azt a tanulmánygyűjteményt, amelyet 15 éve készítettek a Fővárosi Önkormányzat által felkért szakértők, hogy Budapest jövőképét fölrajzolják. Az írások akkor nem jelentek meg, most egy részük eredeti formában, mások felfrissítve látnak napvilágot a 2005. októberi konferencia anyagaként. Szerzők: Kolundzija Gábor, Vidor Ferenc, Fleischer Tamás, Miklóssy Endre, Nagy Béla, Varga-Ötvös Béla, Péterffy Ágoston, Vargha Márton, Szabó Béla István, Milvius Erna, Bányay Géza, Obermayer András. A füzet beszerezhető Szabó Béla Istvánnál a kötet szerkesztőjénél (eszbe@freemail.hu)

DIPLOMÁS VÁNDOROK 2005

B. SZABÓ GÁBOR, 1977

SZIE-YMMFK Építész mérnöki szak, 2002
SZIE-YMMFK Építész tervező szakmérnöki, 2004

KVADRUM Építésziroda Kft. - Budapest (Heil Tibor)
Dévényi és Társa Építésziroda Kft. - Pécs (Dévényi Sándor)
Litkei Tamás - Szombathely
TRISKELL Építésziroda Kft. - Budapest (Csemyus Lőrinc,
Siklósi József, Turi Attila)
MAKONA Tervező Kft. - Budapest (Makovecz Imre)

BENYÓ GÉZA, 1972

YMMF Magasépítő szak, 1998
YMMF Építész szakmérnöki, 2001

SÁROS és Társa Építésziroda Bt. - Budapest (Sáros László)
Kör Építész Stúdió Kft. - Budapest (Krizsán András, Ertsey Attila)
É - 11 Kft. - Esztergom (Kund Ferenc)
Pagony Táj- és Kertépítész Kft. - Budapest (Herczeg Ágnes)
AXIS Építésziroda Kft. - Budapest (Salamin Ferenc, Varga Csaba)
PARALEL Építész Kft. - Budapest (Kravár Ágnes, Szentesi Anikó)

ERHARDT GÁBOR, 1974

BME Építész mérnöki kar, 1998

PARALEL Építésziroda Kft. (Kravár Ágnes, Szentesi Anikó)
Bodonyi Építész Kft. (Bodonyi Csaba)
SÁROS és Társa Építésziroda Bt. (Sáros László)
AXIS Építész Kft. (Salamin Ferenc, Varga Csaba, Vincze László)
MAKONA Tervező Kft. (Makovecz Imre, Gerencsér Judit)
Pagony Táj- és Kertépítész Kft. (Illyés Zsuzsanna)

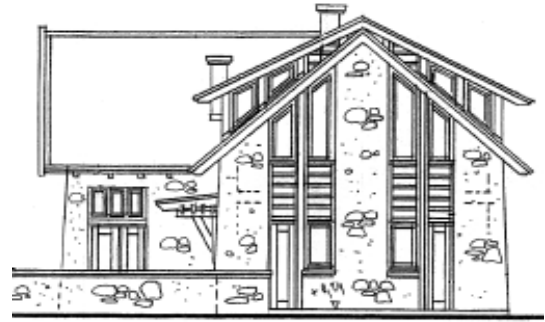
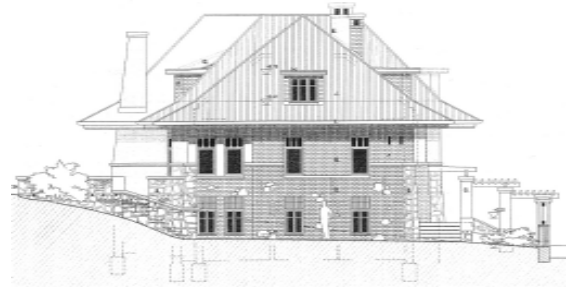
TÓTHFALUSI GÁBOR, 1977

Kolozsvári Műszaki Egyetem Építészeti
és Városrendezési Kar, 2002

SÁROS és Társa Építésziroda Bt. - Budapest (Sáros László)
AXIS Építésziroda Kft. - Budapest (Salamin Ferenc)
Opeion Kft. - Kolozsvár (Müller Csaba)
MAKONA Tervező Kft. - Budapest (Makovecz Imre,
Gerencsér Judit)

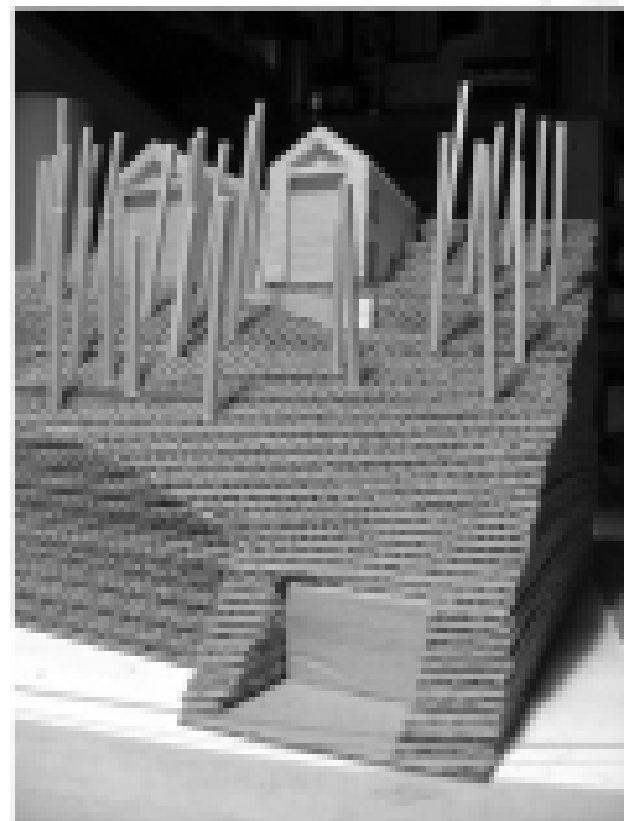
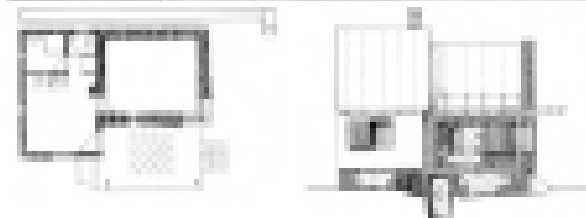
BENYÓ GÉZA

Legföül: Budapest, Hegyvidék, családi ház homlokzatai;
a fényképeken: Tapolca, Diszel, családi ház (diplomamunka);
jobbra: Szentendre, családi ház és Monor, családi ház homlokzatai

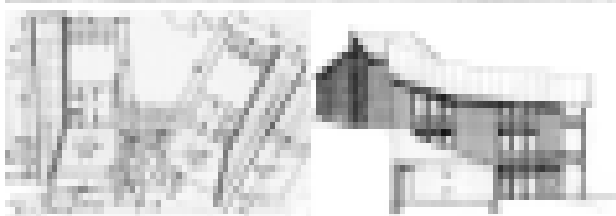
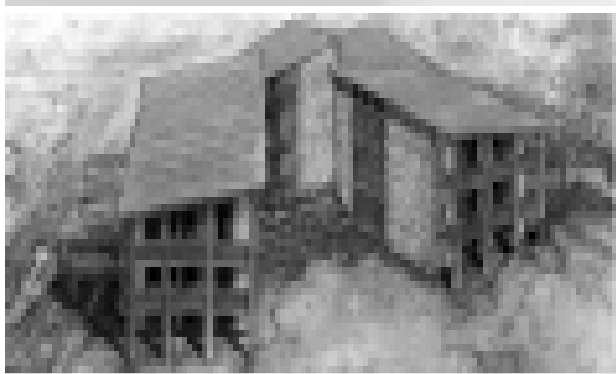
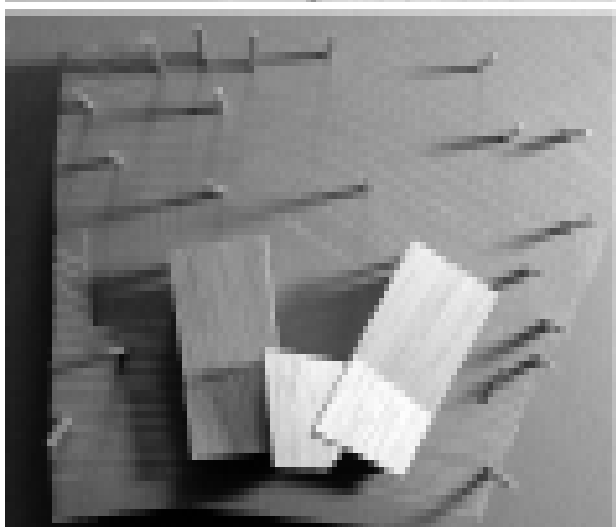
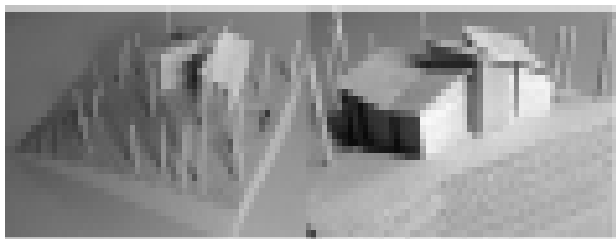
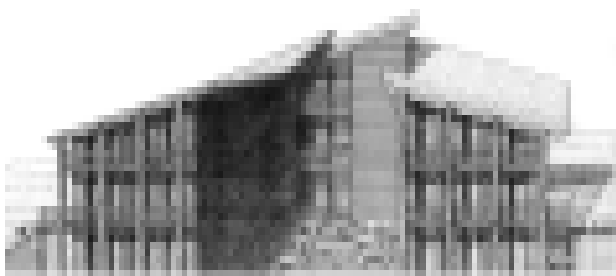

B. SZABÓ GÁBOR

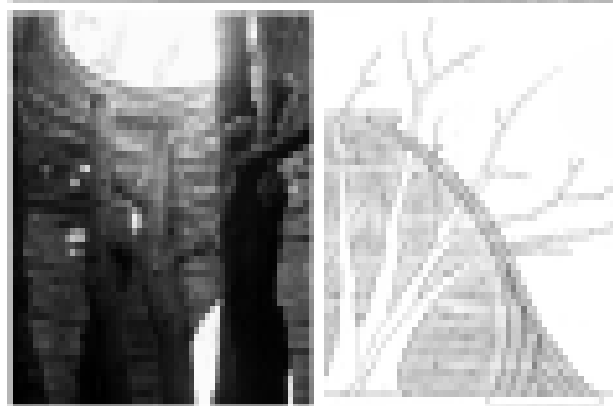

Szabó Szilárd nyaralója, Balatonszepezd. Vándoiskolás diplomamunka, mester: Turi Attila. Építés éve: 2005.
Kőművesmunka: Szalai György, Mindszentkállya.
Lakatosszerkezetek: Rig Zoltán, Révfülöp, ácsszerkezet: Lutz Wichmann, Krieger Orsolya, B. Szabó Gábor

Rieb-ház, Budapest, XII. ker.
Háromlakásos társasház.
Mester: Makovecz Imre.
Tervezés éve: 2005

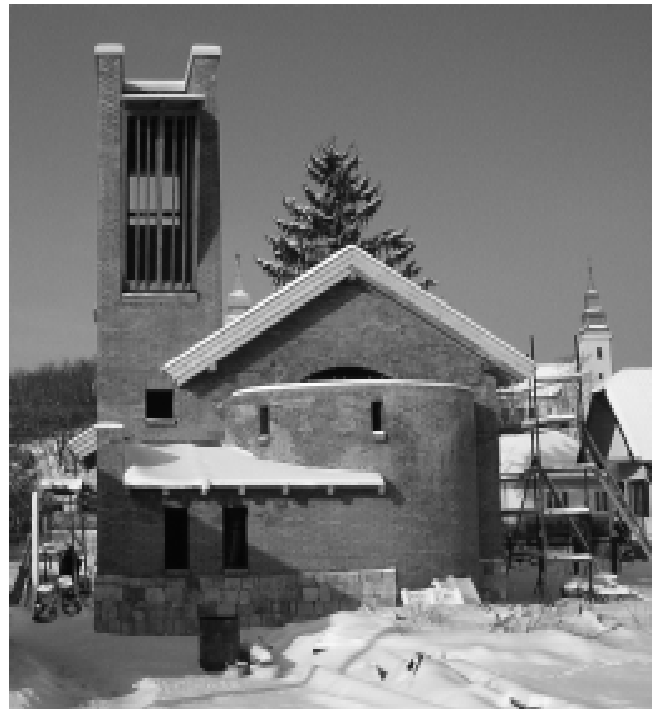
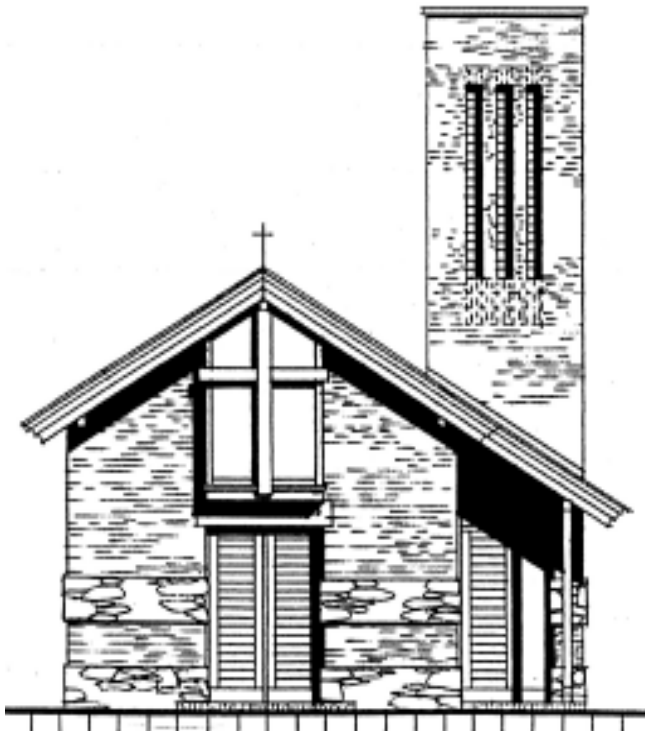

Lethenyey-ház, Budapest, XII. ker., négylakásos társasház,
mester: Makovecz Imre, tervezés éve 2005

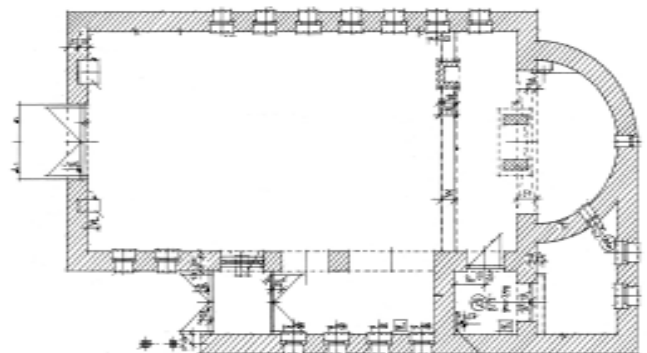

Elzász Ökomúzeum vándoriskolás pavilon,
diplomamunka. Építés éve: 2004. Építették a Kós Károly
Egyesülés mesterei és vándorai

ERHARDT GÁBOR

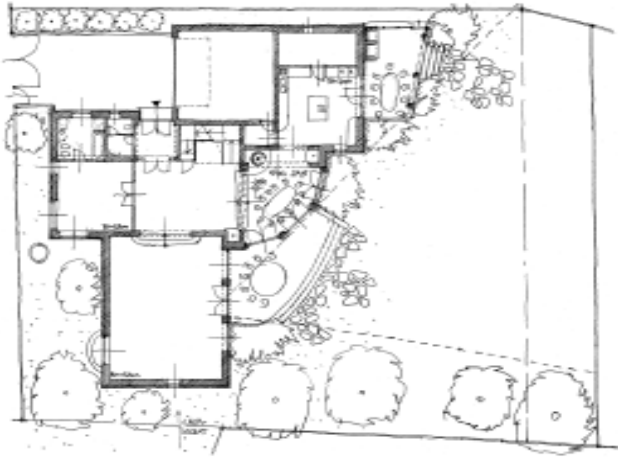
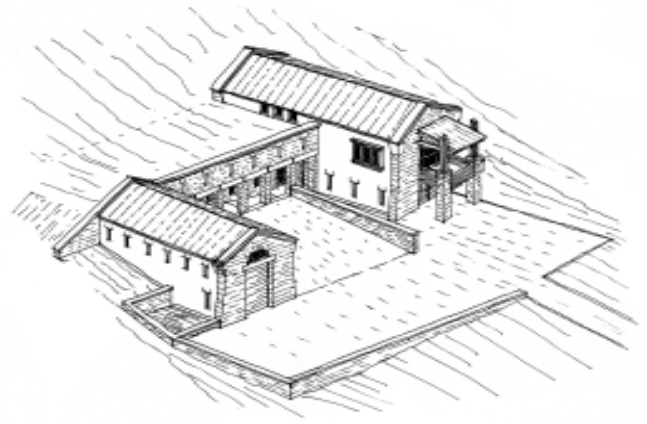

Vajdácska, római katolikus templom.
Mester: Salamin Ferenc, 2002-2006, diplomamunka

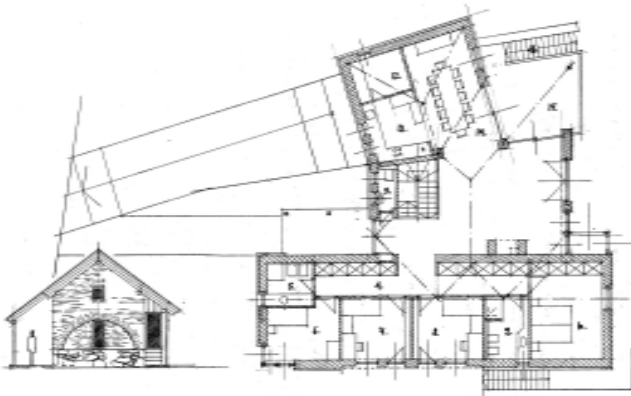
Felsőtárkány, Ferber-ház, 2001-2006

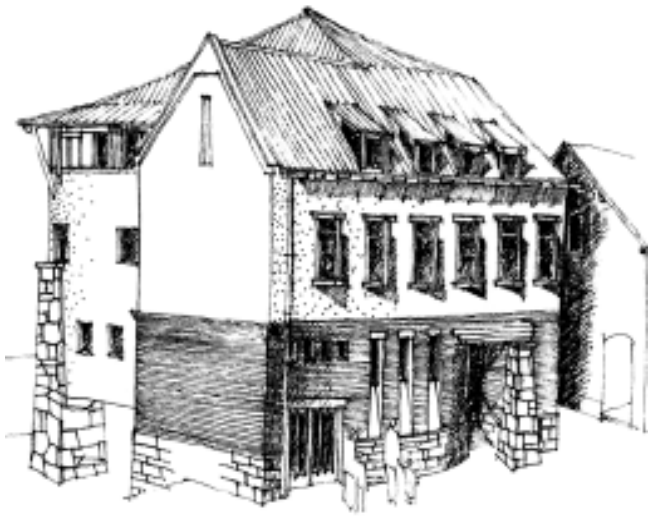
Tokaj, TWT Borászat; mester: Salamin Ferenc, 2002-2006, diplomamunka

Miskolc, Kiss-ház, 2004-2006

TÓTHFALUSI GÁBOR

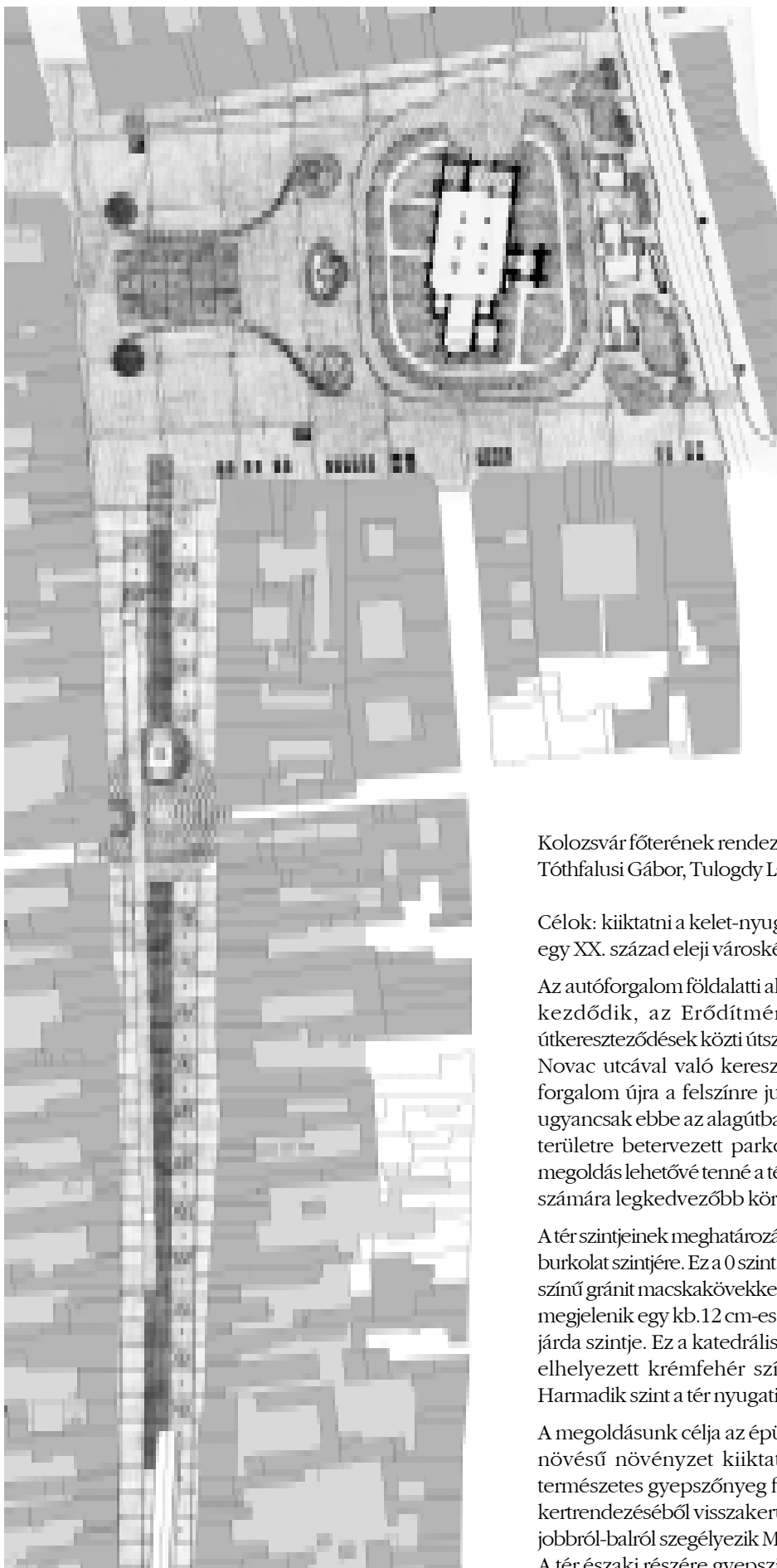
Fent: Kolozsvár, társasház; lent: Jászberény, gyorsétterem és többlakásos társasház, mester: Sáros László (diplomamunkák)

Magyarfenes, Hétvégi ház, vázlatterv

Kolozsvár, Családi ház, vázlatterv

Kolozsvár főterének rendezési tervpályázata, helyszínrajz
Tóthfalusi Gábor, Tulogy László, Moscu Katalin, Maksay Ádám

Célok: kiiktatni a kelet-nyugat irányú autóforgalmat, és kialakítani egy XX. század eleji városképet

Az autóforgalom földalatti alagútba terelődne mely a Napoca utcán kezdődik, az Erődítmény és az Egyetem utcákkal való útkereszteződések közti útszakaszon, és a Hősök út végénél, a Baba Novac utcával való kereszteződés előtt fejeződik be, ahol is a forgalom újra a felszínre jut. Az Egyetem utcáról jövő forgalom ugyancsak ebbe az alagútba terelődne. Minden, a tanulmányozott területre betervezett parkolóhely a föld alá helyeződne. Ez a megoldás lehetővé tenné a tér és az utca déli részének a gyalogosok számára legkedvezőbb környezetrendezést.

A tér szintjeinek meghatározásában ajánlatos visszatérni az első városi burkolat szintjére. Ez a 0 szint világos színű mészkőlapokkal és szürke színű gránit macskakövekkel lesz burkolva. A 0. szinthez viszonyítva megjelenik egy kb. 12 cm-es szintkülönbség, ami a katedrális körüli járda szintje. Ez a katedrális bejáratától kiindulva koncentrikusan elhelyezett krémfehér színű mészkőlapokkal lesz burkolva. Harmadik szint a tér nyugati járdája.

A megoldásunk célja az épületek és a katedrális körül levő magas növésű növényzet kiiktatása. A kert területén megmarad a természetes gyepszőnyeg fák és bokrok nélkül. Az 1930-as évek kertrendezéséből visszakerül a két zöld sziget fenyőkkel, amelyek jobbról-balról szegélyezik Mátyás király lovasszobrát.

A tér északi részére gyepszigeteket telepítünk.

Gáthy Vera

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A GLOBÁLIS VILÁG TÁGABB ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Az elmúlt három esztendőben egy tekintélyes alapítvány rendezvényein elhangzott valamennyi előadást meghallgattam. A hazai szellemi élet élvonalához tartozó tudósok a mai magyar társadalom problémáinak különböző területeit elemezték. A kibontakozó összkép e sorok írójában azt a benyomást keltette, hogy jobbra befelé fordulunk, saját bajainkkal vagyunk elfoglalva, nem vagy csak kevésbé észleljük a világban keletkező új gondolatokat, új megközelítési módokat. Ha egyáltalán foglalkozunk a határainkon kívüli világgal, abban gyakorlta csak olyasmit észlelünk, ami számunkra fenyegetést, kihívást, nehézséget jelent. Leggyakrabban a globalizálódás hatásait taglaljuk, jószerivel annak is csak negatív elemeit észleljük. A globális hatásokon pedig kizárólag az Észak-Amerikából származó kulturális és életmódbeli befolyást értjük. A gondolati beszűkülés veszélyét észlelve utalok olyan eszmékre, filozófiákra, morális tanításra, amelyekről nem látszunk tudomást venni, holott igencsak régóta vagy ha újabban is, de rendelkezésünkre állnak, bölcs gondolatokat kínálnak, nehézségeink oldásához, áthidalásához nyújtanának segítséget.

Írásom átmenet a pontokba szedett tézisek és az esszé műfaja között, hiszen az itt érintett gondolatok többsége hosszabb kifejtést érdemelne, amire nem vállalkozhatom. Céлом csupán felhívni a figyelmet a glóbusz és a szellemi globalizmus egy másik lehetséges szeletére, amely jobbra ázsiai eredetű, vagy ázsiai gondolati rendszerekből merít, az ott érlelődött hagyományra támaszkodik.

Irodalom, tudomány

A magyar irodalomban a XIX. század közepétől a jeles költők mindig fordították az Európán kívüli irodalmi alkotásokat, gondolatokat. A XX. századból csak néhány név: Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor, Vas István. Nyugat-Európában a XVIII–XIX. században egész diszciplínák születtek az ázsiai kultúrák tanulmányozására, hatalmas fordítói munkásságot fejtettek ki, és nem csupán a gyarmattartó országokban, például az indológia valóságos német tudomány lett.

Buddha megfogalmazása
A tan kerekének megindítása alapján

A NEMES NYOLCÁGÚ ÖSVÉNY

helyes nézetek
helyes elhatározás
helyes beszéd
helyes viselkedés
helyes életmód
helyes törekvés
helyes gondolkodás
helyes elmélyedés

T. S. Eliot és az ind. filozófiai hagyomány

Az első világháború következményei és Nietzsche filozófiája, valamint az erőteljes szekularizáció nyomán az európai értékrend szétesett. Töredezett, kiüresedett talán emblematikusan ragadta meg T. S. Eliot (1888–1965), aki munkásságáért 1948-ban irodalmi Nobel-díjat kapott. Az 1922-ben írt, *The Waste Land*¹ c. filozofikus költeményében a régi Kelet-Európa megsemmisülésének élményét fogalmazza meg azzal a szemlélettel, ami a sajátja volt, hogy ugyanis a költészet egyetlen nagy egész, amely magába foglal minden valaha megírt költeményt. Ezt a művet Vas István *Atokföldje*, Weöres Sándor *A puszta ország* címen magyarította. Eliot, aki komolyan vette a vallást, a töredezetté vált világ, a gépies, érzés nélküli ember és a mindent széthullással fenyegető valóság számára a szellemi megújulást és megoldást Európán kívüli értékekben kereste. A mű III. fejezetének címe *A tűzbeszéd*, V. fejezetének *A mennydörgés szava*. A két cím elvezet az ind. filozófia két irányzatához.

A tűzbeszéd Buddha egyik beszéde. Gautama Sziddhárta herceg, a *Megvilágosodott* Kr. e. 560 és 480 között élt, újabb kutatások szerint talán inkább valamikor Kr. e. 375 és 355 között halt meg 80 esztendősen. A rövid beszéd lényege: „Minden lángban áll, szerzetesek.” „Mi gyújtotta lángra? A szenvedély tüze, a harag tüze, a balgaság tüze gyújtotta lángra.”² (Megjegyzendő, hogy *A tan kerekének elindítása* c. beszéd és egy másik ind. alkotás nyomán írta meg Szabó Lőrinc *A kurtizán prédikációja* c. versét.)

A tan kerekének elindítása Buddha egyik legfontosabb tanítása. Buddha és Jézus tanított, ők maguk nem írtak le semmit, tanítványaik jegyezték le mesterük szavát. Álljon itt egy összehasonlítás (lent). A kettő együtt is értelmezhető és nem zárja ki egymást. Nincs tehát egymástól túlságosan messze a két nagy gondolati-etikai rendszer.

Eliot és *A mennydörgés szava*. *A puszta ország* V. fejezetének címe az ind. hagyomány másik területére visz el: az Upanisádok világába. A fejezetben található szanszkrit szavak

Jézus megfogalmazása Máté evangéliuma szerint,
A Hegyi beszéd alapján (5,3–11)

A NYOLC BOLDOGSÁG

boldogok a lelki szegények
boldogok, akik szomorúak
boldogok a szelídek
boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot
boldogok az irgalmasok
boldogok a tiszta szívűek
boldogok a békességben élők
boldogok, akiket miattam gyaláznak és üldöznek

háttere a következő. Az ind hagyományban 108 upanisad van, a szó maga 'kapcsolat', 'megfelelés', 'titok', 'titkos tanítás, vagy tan' jelentésű. Évszázadok során formálódtak a szövegek. Az egyik legrégebbi, a *Brhadáranjaka upanisad* Kr. e. VII–VI. századra datálható, és viszonylag a legterjedelmesebb szöveg. 5. fejezetének 2. részében Pradszapatit, aki valamiféle ember-ős, isteni természetű, háromféle gyermeke, nevezetesen istenek, emberek és démonok, védikus tanulmányaikat befejezve, kéri, hogy mondjon nekik valamit, amit értelmezniük kell. Mind a három csoport egyetlen szótagot kap: „Da”. A három válasz három szóvá, fogalomná terebélyesül: „Datta, dajadhvam, damjata” – Eliot versében (ejtés szerinti átírásban). Jelentése: „adj, szeress, és fegyelmezd magad”³. Ezeket a szavakat visszhangozza a *mennydörgés*. Eliot végül a fejezetet egy szanszkrit szóval zárja: „Sánti, sánti, sánti” – Béke, béke, béke”. (Megjegyzés: India ma nem buddhista ország.)

Mahátmá Gandhi és az Evangélium

Még egyszer a *Hegyi beszédről*. Jézus ebben fogalmazza meg tanításai lényegét, fejleszti tovább a tízparancsolatot és kínál olyan értékrendet, ami azután a kereszténység alapja lett. Móhandász Karamcsand *Gandhi*, a Mahátmá, avagy Nagy Lélek (1869-1946) fiatal korában ezt elolvasta és megállapította, hogy mindent tartalmaz, amely az emberi életet szabályozhatja, meghatározhatja. Ő maga hívő hindú volt, de önálló gondolkodó, aki egész életében az igazságot kereste. Önéletrajzának címe: *Az igazsággal való próbálkozásaim története*.⁴ Sokirányú politikai, szociális, kommunikációs tevékenységének ismertetése nélkül róla álljon itt csupán annyi, hogy politikai tanításának kettős lényege a következő volt: az igazságtalan törvényeknek nem kell engedelmessé válni, az erőszakot pedig mindig el kell kerülni. *Szatja aur ahimszá*, igazság és nem-bántás, erőszak nélkülség. Fontos mondanivalója volt még az önkorlátozás, az értelmetlen fogyasztás társadalmi méretű kerülése. Életviteli, ha úgy tetszik, erkölcsi tanítása: hallgassunk a *csendes kis belső hangra (still small voice) = a lelkiismeretünkre*. Amikor közvetlen közelről lelőtték, utolsó erejével ennyit mondott: Rám – Rám = Istenem – Istenem.

A gondolatok szabad áramlása nyomán

A köztudatba „átszivárgott” indiai fogalmak közül álljon itt kettő: a *karma-tan*, amely a lélek-vándorlás alapja is. Lényege azonban: *felelősök vagyunk a tetteinkért*, mert meghatározzák az ind hagyomány szerinti következő létformát, annak minőségét és szintjét. Az életet a *dharm*a, a *törvény*, mégpedig a vallási törvény – más értelmezésben az erkölcsi törvény szabályozza. Indiában is léteztek az évezredek során materialista filozófiai iskolák, békésen megférve az idealista monizmussal, vagy egyéb irányzatokkal, a társadalom egészének szövetében azonban máig a *dharm*a a meghatározó. A szoftver-nagyhatalommá vált Indiában helyenként a dél-indiai hindú templomok adnak helyet a számítógépes „ügyfélszolgálatnak”, és a monitorok tetejére sok helyen kis istenszobrokat állítanak, mellé áldozati virágot tesznek. Ettől még Indiában végzik a nagy nyugati cégek számítógépes könyvelését – kiválóan, gondot okozva az amerikai foglalkoztatottságnak. Igaz, az indiai szellemi életben az évezredek értékeit és gondolati, vallási hagyományt nem törte meg a nietzschei gondolat Isten haláláról, és nem alakult ki posztmodern irányzat, a kultúra és az erkölcsi rend rugalmasan képes

alkalmazkodni a gazdaság és társadalom modernizálódásához, a technika vívmányaihoz, nem, vagy kevéssé okozva az egyén pszichés állapotában konfliktushelyzeteket, amelyekkel nem képes megbirkózni.

Az Európai Unió és Ázsia

Az EU-ban a kilencvenes évek közepén felismerték, hogy Ázsia dinamikus fejlődő társadalmi alapon megtanulták Európát, az ipari kultúrát, a filozófiát, a művészettörténetet, Európa viszont szinte semmit sem tanult meg a nagy ázsiai – kínai, vagy indiai – kultúrákból. Az orientalisztika az egyetemek és kutatóintézetek falai közé szorult, tudásanyaga nem hatolt be az európai társadalmak műveltségébe. Ezért az European Science Foundation, amely az EU tudományos szervezete, 1995-ben Ázsia Bizottságot hozott létre, és ez a Bizottság 1997-ben stratégiai dokumentumot dolgozott ki. Ebben, egyebek között, megállapította, hogy Európának többet kell tudnia Ázsiáról. 1996-ban Bangkokban megtartották az első Ázsia–Európa csúcstalálkozót, amit azóta több más követett. Az ok a dokumentum szerint: „Kelet- és Délkelet-Ázsiában a gazdasági fejlődés megdőböntött...” Ott zajlik „a történelem egyik legdrámaibb forradalma... Európa azonban nem volt éber... alábecsülte a csendes-óceáni Ázsia fejlődési potenciálját... /1993-ban/ a külföldön tanuló ázsiaiak 64 százaléka ment Észak-Amerikába, 14 százalék az Európai Unióba, de ebből közel a fele Nagy-Britanniába, ám Ausztrália is fogadott közel huszonháromezer hallgatót. Májis /1997-ben/ több millió ázsiai szerzett diplomát valahol Nyugaton, és számuk évente mintegy félmillióval növekszik.” Az Ázsiába irányuló európai kivitel drasztikusan visszaesett, a stratégiai dokumentum szerint a nyolcvanas évek közepéig 45%-ról 15%-ra.⁵

A nehézség

Elismerem, hogy nem könnyű megérteni pl. az ind filozófiát, vagy a kínai gondolkodást. Elindulni is nehéz segítség nélkül, hiszen egyfelől egy egész filozófiai rendszert – annak fogalmi apparátusával együtt – kell megtanulni, másrészt annyi irányzat létezik, és a köztük lévő különbségek annyira kifinomultak, hogy az edzetlenebb olvasó nem könnyen igazodik el. Magyar fordításban azonban mára már rengeteg minden megjelent, igen jó kommentárokkal, elemzésekkel. Érdemes egy kicsit utána olvasni egy másfajta gondolkodásnak. Ugyanis a világ gondolkodása a miénktől eltérő nagy hagyományok nélkül nem globális, hanem provinciális, és az európai felsőbbrendűség gögje könnyen oda vezethet, hogy intellektuális, kulturális, sőt gazdasági skanzenné válunk, és Ázsia maga mögött hagy bennünket. Különösen pedig azért érdemes tájékozódni más filozófiai és vallási rendszerekben, mert a szanszkrit, páli terminológiától eltekintve részben szembeszökő és egyúttal megnyugtató is, hogy az emberi tapasztalat a világ más részein a magas kultúrákban az európai gondolkodástól és értékektől nem is annyira eltérő eredményekre jutott, illetve amiben különbözik, az esetleg megszívlelendő, eltanulható. A környezet jelenlegi globális állapotában felettebb racionálisnak értékelhető például az a buddhista és részben hindú gondolat, hogy tanuljuk meg az önkorlátozást, a más élőlényekkel szembeni együttérzést, az önfegyelmet és az erőszak mellőzését minden közegben és dimenzióban. Erre pedig rárimel Loyolai Szent Ignác törekvése a belső egyensúlyállapot (*indifferentia*) megteremtésére. Nem esnek egymástól messze a nagy tanítások. A közelmúltban

Budapesten egy konferencián a norvég Knut Ims arról beszélt, hogy csak a létfontosságú szükségletek kielégítésére kellene törekedni, egy leuveni professzor pedig egy olyan tartalom, vagy értelem keresésére szólított fel, amely túllép a materializmuson és az értékeket helyezi előtérbe.⁶

Amartya Sen, a közgazdász-filozófus

Ázsiát látszólag hátrahagyva általában is sokszor figyelmen kívül hagyunk új gondolatokat, megközelítési módokat. Csak egyetlen példa álljon itt. Három év alatt az általam meghallgatott mintegy száz előadásban, ill. azok írott változatában egyetlen egyben sem találkoztam Amartya Sen nevével. A közgazdasági Nobel-díjas indiai tudós, aki korábban a Harvard és a Princeton University, most pedig a Cambridge University filozófia professzora, legalább 30 éve foglalkozik a világszegénységgel. Filozófusként mérlegeli a szavait, a használt fogalmakat, és az eredmény, hogy írásait nem könnyű olvasni. Nálunk néhány írása, vagy azok részlete társadalomtudományi folyóiratokban látott fordításban napvilágot – visszhangtalanul. 2003-ban az Európa Könyvkiadó közreadta *A fejlődés mint szabadság* c. könyvét. Ez sem vált közismertté – a közgazdászok bizonyosan jól ismerik –, nem került be a közbeszédbe, pedig ez Sen „könnyű műfajú” írása. A kötet azt az előadás-sorozatát tartalmazza, amelyet 1996–1997-ben a Világbank meghívására tartott a Bank szakembereinek. Ott kiáltotta pusztába a gondolatait a közgazdász-filozófus, aki mellesleg önmagát a buddhista gondolatok követőjének tartja, és amelyek lényege a világgazdaság folyamatainak valóban globális értelmezése a társadalmi felelősség kérdésének összefüggésében. Sen elutasítja a fejlődés mérését kizárólag a GNP-vel, hiszen a gazdasági jóléttel nem állnak szoros kapcsolatban a szabadság olyan elemei, mint a hosszú élethez való jog, a képesség, hogy az elkerülhető morbiditást el is kerüljük, hogy értelmes legyen a munkavállalásunk, vagy hogy békés és bűnözéstől mentes közösségekben éljünk. Szerinte a fejlődés része az értékek teremtése, a társadalmi etika kibontakozása, aminek figyelmet kell szentelni a piacok és intézmények működése mellett. A fejlődés az emberek által élvezett szabadságok kiterjedése. Ennek kétségtelenül fontos eszköze a GNP, vagy az egyéni jövedelmek növekedése. De ugyanakkor megkívánja a szabadság hiányainak főbb forrásaitól, a szegénységtől és a zsamokságtól való megszabadulást. Az általános jómód példátlan növekedése ellenére korunk világa az emberek hatalmas tömegeitől, vagy talán akár a többségtől is megtagadja az elemi jogokat (még a nagyon fejlett társadalmakban is). A fejlődés lényegi összetevői: a politikai részvétel joga, az alapvető oktatásban és egészségügyi ellátásban való részesedés joga. A szabadság gyakorlását pedig értékek közvetítik. Az értékek prioritása, a cselekvő ember a fontos és meghatározó.

Kína

Külön világ. Nem értjük, nem ismerjük, nem tudjuk. Pedig ragyogó sinológusaink voltak és vannak (pl. Karátsón Gábor) Magyarországon is. Sokat publikáltak. Itt él közöttünk mintegy húszezer kínai, de őket sem értjük, nem is szeretjük, csak megvesszük a portékáikat. Az Európai Unió és az Egyesült Államok a legmagasabb szinten tárgyal Kínával, amely elárasztotta könnyűipari termékeivel – egyelőre azokkal – a világot, és tönkretette a textil- és cipőipart mindenütt. Keveset tudunk a nagycsaládi rendszer-

ről, az ősök tiszteletéről, az idősebbek tiszteletéről, az összetartásról, az igénytelenségről, a hatalmas szorgalomról, munkaszeretetről, fegyelemről⁷, az esztétikai érzékről (amely valószínűleg összefügg az évezredek kalligráfia és kertművészet hagyományával). Nem értjük a politikai rendszerét. Álljon itt még egy intő idézet az EU Ázsiai Bizottságának már említett stratégiai dokumentumból: „Számos körben a nyugati típusú demokráciát a kormányzás tökéletlen formájának, a nyugati individualizmust pedig társadalmilag katasztrófálisnak tartják... Még olyan érzés is létezik, hogy Ázsia elboldogul a Nyugat nélkül.”⁸ Csak jelzem: A Góbi-sivatagon át autópálya épült északnyugat felé Urumcsiba, és szélérőművek pörögnek az út mentén.

Valami történet – talán

Ne felejtjük el, hogy ma a Föld nevű bolygón több mint hat milliárd ember él. Ebből Európában mintegy 450 millió, az Egyesült Államokban mintegy 235 millió. A többi Oroszországban, Ázsiában, Latin-Amerikában és Afrikában. Egyedül Kínában és Indiában mintegy két és fél milliárd.

2005. november 11-12-én Budapesten tartották a Tudomány Világforumát. Mottója a „tudás, etika, felelősség” volt. Az etika és a felelősség gondolata a korábban említett civil szervezet szimpóziúmain is jelentős mértékben felmerült. Talán kikerül ez a szemlélet a tudományos intézmények falai körül, behatol a gazdaságba és a szociálpolitikába, és megkérdőjelezi a Milton friedmani neoliberális gazdasági szemléletet, amely szerint még a tiszta levegő is áru, eladó, és a legfontosabb mozgatóerő a profitszerzés. Érdekes módon az igazán globális gondolkodás sarkalatos elemét a 2005-ös szimpóziúmok egyikén egy építész említette: Ertsey Attila az ökológiai lábnyomot. Nincs még két Föld, amit a mostanin kívül „elfogyaszthatunk.” Mások máshol is felismerték ezt, érdemes ismerkedni a gondolataikkal. Az azonban szembeszökő, hogy tekintet nélkül a filozófiai háttérre, egyre többen féltik a környezetünket, fordulnak szembe a profitmaximalizációval, hirdetik az etikai értékek fontosságát, az önkorlátozás szükségességét, az empátiát, az élőlények – nemcsak az ember! – tiszteletét, fogalmazzák meg azt az életmódot, amely a materiális javak helyett a belső tartalmakra helyezi a hangsúlyt. És közben lebontják a tanok, vallások, meggyőződések közé húzott falakat – útban talán egy valódi globális világ (oikumené) felé.

Jegyzetek

¹Eliot, T. S. (1963): *Collected Poems 1909–1962*. Faber and Faber, London.

²*Buddha beszédei*. (1989) Ford. Vekérdi József, Helikon, Budapest.

³Patrick Olivelle (1996) korszerű angol fordításában: „Demonstrate bounty! Demonstrate compassion! Demonstrate restraint!” – *Upanisads*. Oxford University Press, Oxford, New York, etc.

⁴Gandhi, Móhandász Karamcsand: *Önéletrajz avagy Az igazsággal való próbálkozásaim története*. Európa Könyvkiadó, Budapest

⁵Asia Committee – Asia and Europe towards the 21st century. Strasbourg, 1997, ESC 28.

⁶Spirituality and Economics. International Symposium of the Business Ethics Center and the Nádasdy Foundation on 21 January 2006 at the Corvinus University of Budapest.

⁷Fukuyama, Francis (1997): *Bizalom: a társadalmi erények és a jólét megeremtése*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

⁸Asia Committee, 1997: 12.

Popovics Béla

ADALÉKOK

A KÁRPÁTALJA SZÓ TÖRTÉNETÉHEZ

Kárpátaljai magyarnak valljuk magunkat. Fontosnak érezzük, hogy megismerjük a különböző idegen hatalmak által sokáig eltitkolt vagy meghamisított valódi múltunkat, és hogy a jelen feladatait felismerve tisztességesen szolgálja mindenki nemzetét azon a helyen, ahova a teremtő Isten rendelte. Többek között ez a záloga annak, hogy lesz jövője, lesz szellemi, lelki és anyagi felemelkedése itthon is e maroknyi kárpátaljai magyarságnak. Talán a mi vidékünkön tud az anyaországi polgár a legkevesebbet. Magyarország kommunista vezetése közel fél évszázadon keresztül mindent megtett, hogy az elcsatolt területekről ne essék szó, aljas módon igyekeztek a tudatból is kiirtani azt, hogy a megcsönkített ország határain túl, idegen államok elnyomása alatt magyarok élnek és nagyon nehéz körülmények között küzdenek fennmaradásukért, identitásukért. A Felvidéket és Erdélyt a hatalom minden igyekezete ellenére sem tudták elfelejtetni az ország lakosságával, viszont Kárpátalját sajnálatos módon szinte teljesen sikerült kitörölni a köztudatból. Ezt a nagyon sokat szenvedett, a „malenykij robot” által megtizedelt kétszázéves magyar közösséget gyakorlatilag feláldozta az anyaországi vezetés: a második világháború után a Szovjetunióhoz került honfitársait teljes mértékben sorsára hagyta. Isten megtartó kegyelme által viszont ma is van Kárpátaljának magyar lakossága.

Ezt a sokat szenvedett, gyönyörű kis területet valaha Magyarország négy északkeleti vármegyéje – Ung, Bereg, Ugocsa, illetve Máramaros – foglalta szervezeti és szerkezeti egységbe. Erdéllyel ellentétben ez a vidék sohasem volt elkülöníthető tájegység. A trianoni tárgyalóteremben a politikusok irgalmatlan kegyetlenséggel választották le teljesen mesterségesen Magyarországról ezt a négy vármegyéni területet.

Annak ellenére, hogy a *Kárpátalja* szó már a XIX. században ismert volt, csak Trianon után vált használatossá geopolitikai fogalomként, amit a csehek foganatosítottak *Podkarpatzka Rusz* néven. (Az évek során különböző megnevezésekkel illeték ezt a földet, de e cikkeknek nem témája ezek tanulmányozása.)

Érdekes megvizsgálni a Kárpátalja szó eredetét. Ennek megvilágítására is figyelemre méltó adatokat találunk a korabeli munkácsi sajtó tanulmányozásánál. Kiderült, hogy a Kárpátalja kifejezést vidékünkön először a Latorca parti város akkor még egyetlen lapja, a *Munkács* használta 1886-ban.

Ennek az esztendőnek a tavaszán ugyanis Liszt Ferenc egyik legkedvesebb tanítványa, Thomán István koncertezett Munkácsra, akinek egyébként rokoni kapcsolatai is voltak a városban. A Csillag szállóban tartották meg a hangversenyt. A nagy zenei eseményt ismertető kritikában írja a munkácsi lap, hogy a zongorista „a kárpátaljai városkában” vendégszerrepelt nagy sikerrel. Ez az eddig ismert legelső említése a szónak. Valószínűsíthető, hogy Munkácsra már korábban is használhatták ezt a kifejezést a Latorca parti város jelzőjeként, mert egy-egy szó írott formában

való rögzítését általában mindig megelőzi valamilyen szóbeli tradíció. Ebbe a kifejezésbe nyilván még csak Munkácsot érthette bele a cikkíró, mint olyan helységet, amely a hegyek lábánál, a Kárpátok aljában fekszik. Ha ránézünk Munkács fekvésére, indokolt a megállapítás: a várost csak nyugat felé övezi alföldi táj. Minden más irányban a Kárpátok szépsége tárul a szemlélő elé úgy, hogy a dombok észak felé fokozatosan hegyekké nemesednek.

Néhány esztendő elteltével, 1889 októberében megjelenik Munkács második hetilapja, a *Kárpátalja*. A rövid életű újság első számában a szerkesztő, egyébként a *Munkács* című lapnak korábbi munkatársa, ezt írja: „Nem feledkeztem én meg arról, hogy van egy beszélő szerve már e városnak, a *Munkács*. . . Hát baj lesz-e az, hogy egy ily vidéknek és városnak – mint a miénk –, két tüdeje és két beszélő szerve is leend?! – Annál többet s egymást támogatva, annál jobban fognak beszélni. Csak egy lenne a baj, . . . ha nem lenne kiért és kinek beszélni. Ily gondolatokkal fordulunk tehát a t. olvasó közönséghez. . . s ajánljuk figyelmébe a *Kárpátalja* c. lapunkat, mely nevét azért kapta a keresztségben, mert lehetőleg fel akarja ölelni az éjszak-keleti Kárpátok alján lakó népek érdekeit, s annak érzelmeit és kívánságait akarja tolmácsolni.” A fentiekből kitűnik, hogy a Kárpátalja szó Munkács városnál valamennyire szélesebb területet jelenthetett.

A *Kárpátalja* második számában újabb adalékokat találunk a szó értelmezésére. Világos az idézett részletből, hogy az olvasók Munkácsot (és legfeljebb a városhoz szorosan hozzátartozó vidéket) értették rajta. A cikkíró viszont szeretné a lap hatáskörét Bereg megyére is kiszélesíteni, „mert ez a mi vármegyénk is”, azzal együtt, hogy a munkácsiak úgy érezték: a megyei vezetés méltánytalanul bánik a várossal. Az alábbi idézetből azt is megérezhetjük, hogy nem emelnek kifogást a munkácsiak az új lap címével kapcsolatban:

„T. Szerkesztő Úr! *Kárpátalja* c. lapjának 1-ső számát örvendezve fogadta a Kárpátalja, mert fel akarja ölelni az itt lakó népek érdekeit és azok érzelmeit, kívánságait akarja tolmácsolni. Alkalmasabb időben nem nyilvánulhatott ily törekvés, engedje ennélfogva, hogy azonnal tért foglalhassunk. Ne foglalatoskodjunk mindig csak kárpátaljai városunkkal [vagyis Munkácssal], épp oly fontos és közeli nekünk a mi régi kedves Bereg vármegyénk, melyhez való szeretetünk bár eddig nem lett kellőleg ápolva, méltányolva s úgy tekintettük azt, mint melynek ügyeit mások intézik, és mi csak engedelmeskedünk, de mindig éreztük, hogy ez a mi vármegyénk is...”

Nem lehetett Beregszász és Munkács viszonya felhőtlen ezekben az esztendőkből. Ezt igazolja a beregszászi *Bereg* című lap néhány sora, melyeket a munkácsi *Kárpátalja* című lap választása kapcsán ír. Gúnyos, sértő a hangneme: „... midőn lapja címét választá, bizonyosan a K. [Kárpátok] tetejére gondol; avagy talán

az aljánál is lejjebb, a mocsárra. Annyi bizonyos, hogy a címe alaposan el van tévesztve.” (Megjegyzendő, hogy e rosszindulatú megnyilvánulás ellenére Beregszásznak is megtetszett később a szó, mert néhány évtized múlva itt is éveken keresztül jelent meg egy lap ilyen címen, amelyet – tudomásunk szerint – már senki sem kifogásolt a beregszásziak közül.)

A szembenállás egyik oka az volt, hogy a munkácsiak hátrányt éreztek azon oknál fogva, hogy a megye ügyeit Beregszászból irányították. Ennek orvoslására egyesek Munkácsot szerették volna a megye központjának, megint mások olyan átalakítási elképzeléseket szorgalmaztak, amelyekben Munkács is kapott volna valamilyen központi jelleget: „... Beregszásznak – mint megye székhelyének – e vidékre semmi befolyása nincs erkölcsi tekintetben, mint akár Aradnak vagy Temesvárnak. – Érezzük hatalmaskodását, egyebet nem. Támogatásában nem részesülünk, de mesterséges ellenhatásában: igen! – Azért nem csoda, ha nem is igen lelkesedünk érte. Beregszásznak súlya, ha van, a Tisza mentén s a beregmezei felvidéken érvényesül. Jótékony melege, mielőtt hozzánk érme, a Szemye mocsárba fül. ...”

Kárpátalja területe az 1938-as első bécsi döntés után részlegesen, 1939 március második felétől teljes egészében újra Magyarországhoz tartozik. Az egyik munkácsi lapban ennek az évnek a nyarán *Isten veled Kárpátalja* címmel olvashatunk a név feleslegessé válásáról, hiszen az elcsatolt vármegyék visszatértek az anyaországhoz: „... nincs többé szükség a Kárpátalja névre sem... A csehek adták a *Podkarpatszka Rusz* nevet, ... használjuk az *Északkeleti-Magyarország* megnevezést.” 1941-ben is találkozunk olyan gondolatokkal, amelyek azt hangsúlyozzák, hogy ez a szó politikai értelemben elveszítette aktualitását, mert e terület újra szerves része lett Magyarországnak.

1944-ben ezt a sokat szenvedett vidéket megszállták a szovjet csapatok és a kiépített totalitárius rendszerrel mindent, ami a múltra, a polgári világra emlékeztetett, igyekeztek brutálisan kiirtani. A Kárpátalja szó is száműzve lett a hivatalos fogalomtárból, viszont a köznapi élő nyelvi használatból a hatalom

SOMLÓSI LAJOS idej kurzusai

1. Április 28 - május 1. Bevezetés a rügyterápiába: a fák rügyeiből készülő elixírek. Az ősi magyar növényi elixírek és azok készítési módja. A kurzust vezeti Herczeg Ágnes, Nagy Péter, Somlói Lajos • Szállás Magyarpolányban. Részvételi díj felnőtt: 17000.- gyermek: 9000.- Ft
2. Május 19-21. A valaha építészeti világsodának számító, 1707-ben Esterházy Pál nádor építtette kismartoni huszonnégy stációs Sárlos Boldogasszony kálváriatemplom energiarendszere. Zárándoklat Boldogasszony falu Boldogasszony templomába. A kurzust vezeti Somlói Lajos • Szállás Sopronbánfalván. Részvételi díj felnőtt: 14000.- gyermek 7500.- Ft
3. Június 2-5. Az ősi magyar növényi elixírek mesterfoka. Az erdő geobiológiája. Gondolatsere és kapcsolat matuzselám korú fákkal. Ezek energiarendszere és gyógyereje. A kurzust vezeti Somlói Lajos, vendég Szőke Lajos • Szállás a halimbai iskolában. Részvételi díj felnőtt: 17500.- gyermek: 8500.- Ft
4. Július 16-23. Magasrendű helyek és magasrendű vizek Csíkszék vidékén. Megértésük és használatuk. A Föld gyógyítása.

minden próbálkozása ellenére nem tudták eltüntetni. A kommunista rendszer és annak szószólói Kárpáton túl kifejezést tettek kötelezővé. Csak 1989-ben, a Szovjetunió szétesése előtt röviddel nyert újra polgárjogot a Kárpátalja szó, ez a hajdanán Munkácson megszületett kifejezés.

- Tusnádfürdő, Vártető / Bálványosfürdő, Bálványosvár, Torjai büdös, Lábmosófürdő, Timsósfürdő / Csíkrákosi templom / Csíklázárfalva, Fortyogó / Csíkszentmihály, Borsárosfürdő / Csíkkozmás, Sószékfürdő / Vargyasi szoros. A kurzust vezeti: Somlói Lajos • Szállás Lázárfalva. Részvételi díj felnőtt: 25000.- gyermek: 15500.- Ft
5. Július 27-30. Kezdő kurzus a jövő nagyasszonyainak Énlakán. A női elv és a férfi elv, jin és jang, a terített asztaltól a hitvesi ágyon át a szellemi térig. A kurzust vezeti: Somlói Lajos, házigazdák: Kolombán Gábor és Sánduly Edit • Szállás magánházaiknál. Részvételi díj felnőtt: 15000.- gyermek: 9000.- Ft
  6. Október 20-23. A bükk-szentkereszt gyögyerejű Mária-kövek és a környék kaptár-kövei. A kurzust vezeti: Somlói Lajos, vendég: Borm Gergely • Szállás Bükk-szentkeresztben a pedagógus üdülőben. Részvételi díj felnőtt: 20000.- gyermek: 8500.- Ft

Részletes információ és jelentkezési lap honlapunkon (www.orszagepito.hu) megtalálható. Az 1. kurzusra április 15-ig, a többire május 1-ig lehet jelentkezni a jelentkezési lap postázásával (Somlói Lajos 9516 Vönöck, Kossuth L. u. 118.)

A SZABADSÁGSZERETŐ EMBER POLITIKAI TÍZPARANCSOLATA

A szabadságszerető ember

... megköveteli magának és megadja másnak a minden embernek kijáró tiszteletet, de megkülönböztetett tiszteletet, sem magának semmi címet nem követel, másnak pedig úrvoltáért, sem vagyonáért, sem hatalmáért, sem befolyásáért, sem ruhájáért megkülönböztetett tiszteletet nem ad, csak tisztességéért, vagy érdeméért; senki emberfia előtt meg nem alázkodik, alázatoskodó megszólítási és köszönési módokat szájára nem vesz.

... magát munkában szolgának, szabad idejében és a maga otthonában úrnak tekinti, és szembeáll mindenkivel, aki magát szolgálata és munkája alatt is úrként, hatalmasként viseli és másokat szolgálknak, alacsonyabbrendűeknek kezel.

... a maga vagy más munkája értékének a leszállítását, emberi kiuzsorázását, vagyoni vagy hatalmi helyzet kihasználását, s egyáltalán semmiféle kizsákmányolást nem tűr, magát vagy mászt a maga igazából, világos jogából, megszolgált követeléséből semmiféle erőszakkal, megfélemlítéssel, rábeszéléssel, fortéllyal kiforgatni nem engedi.

... öröködi a maga és minden ember egzisztenciájának a szabad és biztosított volta felett, illetéktelen vagy önkényes behatástól való mentessége jogvédelemmel és garanciákkal ellátottsága felett.

... szüntelenül szem előtt tartja, hogy az emberi szabadság és az emberi méltóság egy és oszthatatlan és az egyik ember ellen akár társadalmi helyzete, akár származása, akár neme vagy kora címén elkövetett minden sérelem mindenki más szabadságát, méltóságát is veszélyezteti: ezért az emberi szabadság minden korlátozása, önkényes letartóztatás, fogvatartás, egyéni vagy hatósági hatalmaskodás, s az emberi méltóság mindenféle megalázása ellen azonnal együttesen, de ha az rögtön nem lehetséges, magában is fellép.

... gyűléseken, egyesületben, munkaközösségben vagy bármiféle közösségben éppen úgy, mint a magánéletben önkényeskedést, akarnakoskodást, magánérdek illetéktelen érvényesítését, visszaélést, köz becsapását, közakarát meghamisítását, s mindenféle fenyegetést és terrorizálást nem tűr, minden ilyen ellen saját maga azonnal felszólal és más tisztességes emberekkel összefog, az erőszakosan érvényesülni próbálókat, tekintet nélkül arra, hogy kire és mire hivatkoznak, leleplezi és megghátrálásra kényszeríti, tisztában lévén azzal, hogy minden ilyennek az érvényesülése csakis a tisztességes emberek kényelmessége és megfélemlíthetősége miatt lehetséges.

... semmiféle anyagi visszaélést vagy panamát el nem hallgat, sem elfedezni nem segít, bármilyen hatalmas embert kell is ezzel lelepleznie.

... minden közügyben meggyőződése szerint vall színt: fenyegetéstől meg nem ijed, hízalgésnek be nem dől, s szavazatát vagy aláírását semmi pénzért vagy előnyért el nem adja.

... minden felismert közérdek ügyében kezdeményezőleg lép fel, minden közérdekű szövetkezésben vagy mozgalomban tehetsége szerint munkájával és adományával részt vesz s igyekszik azt győzelemre segíteni, tisztában lévén azzal, hogy a közügyek elhanyagoltsága vagy méltatlan emberek kezébe való kerülése egyedül a tisztességes emberek kezdeményezésének hiánya és közéleti bátortalansága miatt történik.

... bízik a közösség erejében, az emberek többségének tisztességében és abban, hogy ezt elegendő bátorsággal és igyekezettel érvényre is juttatni, ezért a maga példájával, minden rosszhi szeműség elleni együttes és eredményes fellépéssel és minden jóhiszeműség számára a bizalom előlegezésével erősíti maga körül a közösségben és a tisztességes szándék győzelemre vihetőségében való hitet.

(kézirata Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában)

Alekszandr Komecs

VAN-E JÖVŐJE A MÚLTNAK?

Az alábbi előadás 2005. novemberében hangzott el a Bécsben rendezett Kultúra – Örökség – Város című konferencián, amelyet az Osztrák Tudományos Akadémia szervezett az egykori szocialista országok utolsó 15 évének a fővárosokat illető örökségvédelmi gyakorlatával kapcsolatban. Alekszandr Komecs, a moszkvai Művészet-történeti Intézet igazgatója, a moszkvai kulturális örökség megővéséért küzdő társadalmi szervezet egyik vezetője. A magyarországi helyzetről Gerle János tartott előadást.

Az emberiség saját múltjával a tárgyi emlékek és a nemzedékről nemzedékre átadott eszmék és ritusok formájában szembesül. Mindkét területen folyamatos a romlás és a torzulás. Csak csekély mértékben múlik ez fizikai, kémiai vagy más természetes folyamatokon, nagyobbrészt emberi beavatkozás áll a háttérükben. A jelen embere folyton értelmezi a múltat, amelyet így ugyan hosszú távon fenntart, ám egyúttal kiszolgáltatja egy szabad és spontán változásnak, amelyben elvész a történeti kontextus, és a múlt különféle, egymással párhuzamos anyagi és szellemi jelenségek sokaságaként él tovább a köztudatban.

A művészi tárgyak és értékek világa különösen erős módosulásoknak és átértelmezéseknek van kitéve. Az európai társadalom történeti tudatának fejlődése a történeti eredetiség értékének megértéséhez és az ennek megfelelő viselkedéshez vezetett. Ebből alakult ki a műemlékvédelem, a muzeológia és a tudományos alapokon nyugvó műemlékhelyreállítás, mint a társadalom és az állam számára jelentős lehetőség. Kétszáz éves fejlődés során alakult ki a követelményeknek az a rangsora, amelynek révén az eredetiség fenntartható a beavatkozás célirányos stratégiája, valamennyi érintett morális pozicionálása, a nemzeti és nemzetközi jogbiztonság megteremtése mellett. A valóságban a dolgok másképp állnak: a mindennapi élet a maga sokarcúságával, korunk és a közelmúlt tragikus eseményei, az üzleti élet és a tömegkultúra befolyása aláássák az értékek kánonján alapuló, stabilnak tűnő építményt. Előadásom a kulturális örökség körébe tartozó értékek erodálódását mutatja be.

Nézzük először a történeti eredetiség fogalmát. A szocialista rendszerek bukása Kelet-Európa országait, mindenekelőtt Oroszországot a kardinális feladat elé állította, hogy átértékeljék saját történelmüket. Ennek során a történettudomány a világnézetek csataterévé változott, a korábbi nézetek felülvizsgálata a nyilvánosság előtt a történelmi események elleni önkényes támadásként jelent meg, mintha a kívánatos történelmet, mint egy igazításra váró ruhadarabot, az éppen aktuális méretre lehetne igazítani; az egyik esemény a háttérben marad, a másik reflektorfénybe kerül, hogy az elvárt múlt képét meg lehessen formálni. Így hangozhatott el a televízió nyilvánossága előtt például az, hogy a népnek olyan történelemre van szüksége, amelynek nevelő hatása van, mint a meséknek. Ugyanez a felfogás érvényesül a hagyományos környezettel szemben. A tehetősebbek azonnal le akarják cserélni a megvetésük céltáblájává vált környezetet, amelyben addigi életüket leélték, hogy újat vásároljanak maguknak. Új ruhát, új autót, új bútorokat és új házat, abban a hiszemben, hogy ezzel ők maguk is teljesen kicserélődnek. Az állami vagyon privatizálása lehetővé tette, hogy megszűnjen az új tőkésosztály.

Ők az orosz városok történelmi közegét új életükhöz szűknek és alkalmatlannak tekintették. Vele szembeni gyűlöletük nem csekélyebb és nem kevésbé pusztító, mint a bolsevikoké volt a huszas években. Ráadásul az ellenséges érzületet a városok két sajátossága fokozza. Az első az orosz városok tájképi jellegével függ össze. Szemben az európai városokkal ezek a települések nem váltak kompakt, megkövesedett organizmusokká. Aki már látta Szuzdalt, Kosztromát vagy más orosz városokat, tudja, hogy a természetes táj milyen erőteljesen meghatározza a város struktúráját. Ezek a városok inkább falvakra emlékeztetnek, mert a szabadonálló épületeket, épületegyütteseket a hozzájuk tartozó földek, kertek veszik körül. Az újjgazdagok pedig semmit sem akarnak kevésbé, mint falusinak tűnni. Párizsiasnak és bécsiesnek szeretnének látszani. Számukra a terméskő, lehetőleg márvány, a tükröző üveg, a csillogó fém, az aranyozott vízcsapok sokkal vonzóbbak, mint a XVIII-XIX.

század fa- vagy kőházai, amelyen az orosz városok történelmi központjait alkotják.

A másik nehézség még a kommunista hatalmi szervek döntéseire vezethető vissza. A történelmi épületállományt évtizedeken át teljesen elhanyagolták, nemcsak hogy gondjukat nem viselték, de a lakók elemi szükségleteit sem elégítették ki, jelentős részükből még mindig hiányzik a vízvezeték és a központi fűtés. A lakók igyekeznek menekülni a történelmi negyedekből, és hogy új lakáshoz jussanak, előfordult, hogy maguk gyűjtötték fel saját régi otthonukat.

Mindez az építészeti értékek tömeges pusztulásához vezetett, ez a folyamat a kilencvenes évek elején erősödött fel és a mai napig tart. Ha Moszkvában a régi házak bontása lassabb ütemű volt is, mint a szovjet időkben, mégis jelentős mértékű: az elmúlt 15 évben több mint 800 értékes ház tűnt el, közülük 60 szerepelt a hivatalos műemlékjegyzékben. (A súlyos veszteségek közé tartozik a Kadasi rakpart átépítése, a kadasi negyed temploma, a Kremllel szemközi kozáknegyed faházai, a nem magától leégett Manyézs, Osztrozensyika a védett Zolotaja milja területén, Fomvizin és Rimszkij-Korszakov lakóháza.)

Újabb kérdés, hogy mi történik a bontások helyén. Gyakran hivatkoznak arra, hogy maga a műemlékvédelem a felelős a bontásokért. 1997-ben, Moszkva alapításának 850. évfordulója alkalmából a városközpontban egy, „a különleges esemény indokolta” bontás történt, hogy a régi, rossz állapotú épületek ne csúfítsák az ünnepi városképet. Luzskov főpolgármester, amikor értesült róla, hogy a Sztolesnyikov utca sarkán álló, a bontandó területhez tartozó épület műemlék, utasítást adott a háznak egy távolabbi utcasarkon történő felépítésére. Azt képzelve, hogy még jót is tesz ezzel a történelmi örökségnek, hozzátette: *legalább jó erőre és szebbre építjük.*

Moszkvában tucatjával vannak hasonló példák, s ha ez a szemlélet gyökeret ver, hamarosan százával lesznek. A XX. század tragédiái sok népet készítettek arra, hogy elpusztult műemlékeiket újjáépítsék. Vannak épületek, amelyeknek a hiánya oly nehezen elviselhető, hogy a társadalom követeli a rekonstrukciót. Ez történt Varsó és Gdansk történelmi központjával, legutóbb a drezdai Frauenkirchével. Ilyenkor mindent elkövetnek, hogy az eredeti formákat teremtsék újjá az eredeti anyagok és technikai megoldások segítségével, hogy eltüntessék egy katasztrófa következményeit.

Moszkva két szempontból eltér ezektől a példáktól. Német és Lengyelországban az ellenség rombolta le ezeket a házakat egy háborúban, Moszkvában a hatalmon lévők pusztítják az örökséget a maguk jószántából; az újjáépítést pedig korszerű

anyagokból, mai technológiával végzik. Ez gyakran egészen nevetséges helyzetekhez vezet, amikor az építkezésen hatalmas transzparens hirdeti, hogy ott éppen a műemlékjegyzékben szereplő, XVII-XVIII. századi épület épül. Ilyen a Herzen-ház, a Suzhovo-Kobelin-ház, a Tomasevszkij-ház.

A legkiívóbb példa egy elpusztult műemlék rekonstrukciójára a Megváltó Krisztus székesegyház Moszkva központjában (tervező: Konstantin Ton). Az újjáépítés átfogó állami program keretében valósult meg, az eredeti formákról megfelelő tervdokumentáció állt rendelkezésre. A XIX. században 50 éven át építették a katedrális, most a legnagyobb moszkvai kivitelező cég referenciamunkában elvégezte ugyanazt – vasbetonból – két év alatt. Az eredeti mészkőlap burkolatot, hogy szebb legyen, márványlapokkal helyettesítették. A kőszobrok helyére bronz és műanyag másolatok kerültek. A kupola aranyozását titánium héjazat pótolja. Korszerű szellőztetőrendszerét diszkréten takarják a díszek közé rejtett rácsok. S hogy mindenben megfeleljen az „európai elvárásoknak”, a templom alá többszáz férőhelyes mélygaraszt építettek, ami miatt a moszvaiak *a parolón trónoló Megváltónak* becézik.

Az újjáépítés sok esetben az eredetinek csak egy részére terjed ki. Legtöbbször a homlokzati falra vagy egyes jellemző részletekre. A Kazacsja pereulok (Kozák utca) egyik kétszáz éves védett épületének kétemeletes homlokzatát a bontás után beépítették a helyére került ötemeletes ház, a Jakut Arany székház homlokzatába. Tőle nem messze a Bolsaja Poljanka 13. alatti XVIII. századi házat lebontották, homlokzatát újra felépítették, amely így az eredetire nem is hasonlít, viszont új, sokemeletes házat takar. Ez a fajta „műemlékvédelem” rosszindulatú daganatként terjed szétroncsolva a város régi szövetét. A Kuznyeckij moszt egységes, kétszintes beépítését hétemeletes házakkal váltották fel, miközben rájuk másolták a régi homlokzatokat.

Aki régebben Moszkvába érkezett és megpillantotta a Rosszija szállót, amelynek felépítéséhez egy egész történelmi negyedet buldózeráltak el, talán arra is emlékszik, hogy a szállót XVI-XIX. századi műemlék épületek vették körül, az eltakarított múlt árván maradt tanúi. A most folyó építkezések eredménye túltesz a sztálini idők pusztításán. A folyamat azzal indult, hogy a lakásépítésben elérhető gyors eredmény érdekében a moszkvai önkormányzat döntést hozott a városközpont tetőtereinek beépítésére. Az a háztető-táj, amely Párizsra vagy Bécsre jellemző és ott harmonikus képet nyújt, Moszkvában teljesen előzmény nélküli. Az 1990-es években ez a gyakorlat mégis általánossá vált, a házak olyan képet öltöttek, mintha ufo-raj telepedt volna meg a tetőkön.

Nagyon gyorsan kialakult egy összefonódás a beruházók és az új hivatalnokok között – a történelmi városszerkezet rovására. A beruházó kinéz magának egy telket és igyekszik azt száz százalékosan kihasználni. Minél magasabbra épít, annál jobban jár. A telken álló épület többnyire valamilyen állami intézményé, amelynek nincs pénze a lepusztult épület rendbehozatalára. Ezek a telkek sokszor műemléki védelem alatt álló területen találhatók, ahol általános építési tilalom van érvényben. A beruházó vállalja a felújítást annak fejében, hogy engedélyt kap a telek beépítetlen részeinek beépítésére. Az érintett intézmény örömmel lobbizik a hatóságnál az engedélyért, a hatóságok meg örömmel járulnak hozzá hat szint beépítéséhez annak fejében, hogy ők további szinteket kapnak cserébe.

Az új építkezések a legfontosabb történelmi értékek közelében is figyelmen hagyják a hagyományos telekosztást és léptéket. Az utolsó 15 évben felburjánzott egy új város a régi városban, a következő 5-10 év alatt Moszkvában végleg megszűnik a városra jellemző régi beépítés, megmarad ugyan néhány kiemelkedő műemlék, de nem lesz már város, amelyhez tartoznak.

A 90-es években sok szó esett az orosz lélekről. Moszkvát mint harmadik Rómát vagy az Égi Jeruzsálem földi képmását emlegették. Eközben a város sziluettjéből eltűntek a kolostorok, templomok, harangtornyok, helyüket elfoglalták az irodaházak, bankok, szállodák és más, végtelenen földi rendeltetésű épületek tornyai. A finom rajzolatú kupolák, toronysisakok helyett otromba hasábok és hengerek. Az épületkolosszusok gyakran hangzatos neveket viselnek, mint például Galina Visnyevszkaja Operaművészeti Központ, a valóságban ez az intézmény az épület 15 százalékát foglalja el, a többi a kereskedelemé. Természetesen az egész folyamatot a pénz irányítja, de hangsúlyozni kell, hogy nem csak erről van szó. Hiányzik a saját történelmünk és történelmi örökségünk iránti megbecsülés. Teljes gőzzel folyik egy új adminisztratív városközpont, az úgy nevezett City előkészítése. Ez 2-3 km távolságban helyezkedik el a Kremltől, látszólag nem zavarja annak együttesét. Egyelőre maguk a moszkvaiak sem fogták fel, mit fog jelenteni az új negyed megjelenése: tucatnyi 200 és 500 méter közötti felhőkarcoló emelkedik majd a város fölé minden más hangsúlyt végképp elfedve. Amikor bemutattuk a látványterveket Luzskov főpolgármesterek, hogy meggyőzzük, Moszkva nem viseli el ezt a durva beavatkozást, azt a számunkra elfogadhatatlan választ adta: *Miért, nekem nagyon tetszik!*

Felelnem kell arra a kérdésre, amely ezek után joggal felvetődik: van-e egyáltalán törvényben szabályozott örökségvédelem Oroszországban és Moszkvában? Büszkén és ugyanakkor elkeseredetten kell erre a kérdésre igennel válaszolnom. Ezek

a törvények léteznek, sőt, Moszkvában az önkormányzat és az illetékes építészeti intézmények útmutatásával normákat, szabályokat, javaslatokat dolgoztak ki az egész városnak, mint történelmi együttesnek a védelmére. Ha azonban egy polgármester hivatalosan kijelenti, hogy a törvény nem dogma, hanem olyan iránymutatás, amelyet minden esetben mérlegelni kell, akkor világos, hogy országunkban az „egyszer élünk” jelszava minden mást a háttérbe szoríthat. Hogy a történelmi értékek megsemmisítését elfogadhatóvá tegyék, kialakítottak egy sajátos elméletet, amely a régi Moszkvát eklektikus városként írja le és ezért felmentést ad minden további, eklektikusnak minősíthető beavatkozás alól. Letagadják a város sokszáz éves arcát és figyelmen kívül hagyják a szerves összefüggést az egyes történelmi rétegek között. A közvélemény mindezzel kapcsolatban nemigen hallatja hangját. A hatalom a döntéseivel és ízlésével sokkal inkább demoralizálja a lakosságot, mintsem neveli. A műemlékvédelmi hivatal a korábbi időszakban aktívan dolgozott, most nem kap elég állami támogatást, és elnémult, mert tud folyamatosan újat húzni a hatóságokkal. Az elmúlt években tucatnyi per indult védett értékek lerombolása miatt. A bíróság a legtöbb esetben nem talált kellő alapot az elmarasztaláshoz. A helyi tiltakozásokat a beruházóknak sikertül leszerelnük apróbb engedményekkel és a hangadóknak tett ajánlatokkal.

A moszkvai háztetők fölé két szimbólum magasodik. Egyik az új Megváltó Krisztus katedrális kupoláját díszítő kereszt, a másik a sok egykori funkcionáriusnak otthont adó (sok esetben a letartóztatásuk színhelyét jelentő) toronyház tetején elhelyezett Mercedes embléma. Ez a kettő pontosan jelzi azt a tragikus kimenetelű küzdelmet, amelyet a város hagyományai ellen folytat az új hatalom.

(németből fordította Gerle János)

Kovács Ferenc

GÉPÜLETEK ANGLIÁBAN

---

*Minden építészeti stílus
a templomépítés szolgálatában született.
(Antoni Gaudí)*

A templom és más szavak nyelvészeti kószolgatása

Ha elfogadjuk Gaudí állítását, akkor vele együtt feltételezzük, hogy minden épület egyben templom is és ez örök igény, másrészt tagadjuk az embernek láthatóan nem hanyatló igyekezetét, hogy minden tevékenysége során a legkisebb energiakifejtésére törekedjék, illetve energiát, anyagot munkát takarítson meg, néha bármilyen áron.

Nyilván nem gondolja senki komolyan, hogy minden épület templom, bár abban az értelemben igen, hogy az épület, a tér elválasztó mesterséges tagolása (pl. a maze, a labirintus, innen az amazing, a lebilincselő) a titkok őrzője, ahogy ezt angol nyelvtemple szavának etimológiájából kimutathatjuk. A temple ugyanis a latin kivágni szóból ered, belőle származik a template, a minta és a temple, a templom is.

A templom idővel a legdíszesebb helyé és épületté vált, sokáig uralkodott a többi épületen, mára viszont az áruházak lettek díszesebbek, melegebbek és jobb szagúak, nem beszélve az állandó zsongító halk zenéről és a vásárlás okozta gyönyörűségről. Az áruházakat felülmúlták a bevásárlóközpontok, egyre kevésbé lett fontos az épület külseje, mert gyakorlatilag egy

üzleti negyedek hoztak tető alá, fedett utca lett az áruházakból. A fedett futballpályák után legújabbán fedett sítálya is létesült, és legfeljebb az számít érdekességnek, hogy Japánban nem a futballpálya tetejét húzzák felre, hanem a gyepet húzzák ki alóla, hogy a napfényt és vizet kapjon, ami jól mutatja, hogy az eredetileg vontatásra, közlekedésre kitalált gépek milyen nagy szerepet kapnak az épületek életében.

Térjünk vissza a templomhoz, amely sokunknak maga a Természet, ahol átérezzük az élet, a létezés és a világ szépségét. Az igény, hogy egy épület természetesen nőjön ki abból a helyből, ahová tervezték, alkosszon azzal harmonikus, szerves egységet mind a felhasznált anyagok, mind az épület mérete, alakja és gondolatisága szempontjából, nagyon szép gondolat. Angliában is, csak megbukik a mindennapi élet realitásain, például azon a tényen, hogy már alig van szabad hely a zsúfolt Egyesült Királyságban, a zöldmezős beruházások területe többnyire már alkalmatlan bármilyen építkezésre, csak a helyhiány kényszere viszi rá az embereket, hogy kezdjenek vele valamit.

A nem lakás célját szolgáló mai angol épületek a városokon kívül épülnek, ahol ipari, kereskedelmi telepek nőnek ki a földből, többnyire a terep vonalakat követve. Tehát az épületek, bár sokszor csak szigetelt műanyag dobozok, település-léptékek, nem építménycentrikusak, amennyiben nem nagyon törődnek a külsővel, a díszítésekkel, jelképes épületek megal-

kotásával, hanem embercentrikusak, amennyiben a bennük dolgozó emberek időöltési módját szeretnék optimálissá tenni. Mivel ipari termékek is, majdhogynem szerelőipari termékek, alig használnak követ, téglát és maltert, abban feltétlenül, de egyéb anyagokban is a minimumra törekszenek, pl. minimális szerkezettel fednek le nagy tereteket.

A Nationwide Building Society központ épülete

A 21. századi munkahely eleve nagyméretű középületeket igényel. A munkahelyen – ma már az irodai jellegűekben is – a gépek és berendezések környezeti igényei dominálnak és az ember akár vesztese is lehet annak a ténynek, hogy az épületek szinte élőlényként, bár nem szerves lényként működnek, táplálékot vesznek fel, fogyasztanak, hulladékot termelnek és működési paramétereik fenntartásához, így a levegő, hőmérséklet és páratartalom alakításához, komoly elektronikai és vezérlőberendezések szükségesek, amelyek működését az ember jelenléte alig változtatja.

A nem érző, ám intelligens és fáradhatatlan gépek ugyanis folyamatosan 24 órán át és egész évben működnek, míg az alvási igényes emberek kénytelenek a műszakok között pihenni is. Nem úgy az épületek, melyek ebből a szempontból drága gépnek számítanak, korlátlan élettartammal, ha a szükséges karbantartást megkapják. Innen fogva érthető, hogy ilyen épületben legfeljebb a dolgozók fele foglalkozik a vállalat alaptevékenységével, a másik fele az épület és a benne folyton cserélődő dolgozók kényelmének és biztonságának kiszolgálásával.

A kényelem és biztonság az elhelyezkedésen túl az érintkezés módjában, a tárgyak és személyek közlekedésének biztosításában, a mozgások nyilvántartásában testesül meg. Az egy vállalati funkciót szolgáló dolgozók rendszerint közös légtérű irodában vannak (amelyek Angliában akár önálló postai irányítószámmal rendelkezhetnek, olyan sűrű a postai körzetfelosztás), a részek közötti közlekedést a különböző jogosítású mágneskártyák teszik lehetővé.

Az épületbe bejutást, az azon belüli mozgást és a távozást több rendszer is folyamatosan rögzíti és ellenőrzi, nem szólva a munkaeszköz, a számítógép folyamatosan regisztrált használatáról vagy a telefonhívások adatainak, néha a beszélgetések szövegének rögzítéséről. Mindez nehezen érthető, ha nem vesszük figyelembe, hogy az üzleti élet nem a tudás vagy az ismeret megosztásán, hanem annak elrejtésén, elszigetelésén, titokban tartásában érdekelt. Hajdani honfitársunk, Gróf András, az Intel volt vezérigazgatója ezt ki is fejti könyvében. (Andrew Grove: *The Paranoid Survive*)

Mikor valakit felvesznek, az olyan szerződést ír alá, amelyben titoktartást vállal, azt sem mondhatja el, hogy mennyi a fizetése, mi a jelszava vagy felhasználói azonosítója, hogy az érdeemi munka tartalmáról ne is beszéljünk. Semmit sem csinálhat, amire nincs kiképezve vagy amiről nincs bizonyítványa, ami nem szerepel munkaköri leírásában. Titok mindaz, amit a cégről megtud, a cég számára újtásként kitalál vagy megold.

Ennek megfelelően minden munkahely vagy irodaszal egyben magáterület is, amelyet paravánok takarnak el az illetéke-

len pillantásoktól, valóban nem is lehet csak úgy járkálni az asztalok között a kikérdezés következménye nélkül. Viszont mód van arra, hogy az épület erre szolgáló termében, „az utcán” másokkal, akár ügyfelekkel is személyesen találkozzon az ügyintéző. Természetesen ezen az utcán műanyag fák és bokrok találhatóak kővel megrakott ládákban és itt csak gyalogosok közlekednek. A dolgozónak rendelkezésére áll egy üzemi étterem, kávézó, fodrász, tomaterem izomfejlesztő gépekkel, tévészoba (amely a *chillroom* nevet viseli, hogy a munka lázától le lehessen hűlni), továbbá ott a kert, a tóparti lépcsők és teraszok, az erdei tornapálya az épület körül és kissé távolabb egy sportpálya és klubház, hogy az egészséges életmód kellékei könnyen hozzáférhetőek legyenek. Mindez olyan alaprajzzal, amely inkább gyárra, mintsem irodaházra emlékeztet, tekintettel a benne folyó munka magas szerveztségére.

Ez a gyár azonban mégsem gyár, inkább kikötőben horgonyzó hajóra emlékeztet. A sokat kifogásolt doboz forma egyszerűen a szerelhetőséget szolgálja, a szerves építészet hajlított ívei, szabálytalan, természeti formákat utánozó szerkezetei itt nehezen kapnának helyet, de a törekvés a külvilág, a természet és az épület lakói közti átlátható kapcsolatra azért itt is megvan. Ha jobban belegondolunk abba, hogy milyen tartalomról is szólnak ezek a geometrikus formák, akkor nehéz lenne őket kifogásolni, különösen, ha meggondoljuk, hogy lényegében acél, üveg és szigetelőanyag alkotja, téglát, betont vagy maltert nem használnak. (Ezek az épületek a magasfokú automatizálással és szabályozással hihetetlen kockázatot jelentenek az emberre nézve, például járványok terjedése vagy a terrorista fenyegettség révén. Elég annyit tudni, hogy Angliában senkit nem lehet arra kötelezni, hogy önmagát veszélyeztesse, tehát ha pánik töme ki amiatt, hogy a munkahelyen meg lehet fertőződni és az emberek nem mennének dolgozni, a munkahelyek nem lennének többé fenntarthatók.)

A hajótest, mint az „ész tokja”

A Nationwide Building Society említett központja a cég „zászlóshajójának” számít, a legjelentősebb épületnek a sok egyéb, szintén fontos funkciót betöltő telephely és iroda mellett. A hajó metaforáról két másik épület jut eszembe, a Lehel téri piac színesre festett, óriások homokozójába való beton szömyetege és a Londonba bevezető M4-es mentén álló, hajótest alakú épület. Az erőltetett hasonlóság ellenére mégis a Nationwide emlékeztet engem igazán egy hajóra, különösen óceánjáróra, főleg a színe, a fehér acéllemez borítás, az anyaga, a belső csigalépcsők, a vészkijáratok lépcsői, a fedélzetszerű teraszok miatt; ráadásul egy tavacska partján áll, növényzettel körülvéve, mintegy kiállított tárgy. A hasonló telepítésű, de íves formákkal tervezett, McLaren Technology Centre (Norman Foster) Stirling-díjat kapott 2005-ben. A megoldásban természetesen látszik mind az építési technológia és az anyagválasztás, mind a megjelenéssel sugallni kívánt üzenet: az angolok mindig tengerjárók voltak, többek közt a kalózkodásnak köszönhetik gazdagságukat, és az itt is megszűnt hajógyártó ipar érthető módon benyomult az építőipari vadászmezőkre.

Az épület négy nagyobb tömbre oszlik, ezeket a függőleges közlekedést biztosító vasképcsők és üvegfalú liftek kötik össze szintén négy helyen, míg az épület hosszanti tengelyében széles utca köti össze a nyugati és keleti végeken található átriumos bejáratokat. A két oldalt az utca fölötti függőfolyosók is összekötik, díszítésként félkörben vezetett csövezet emlékeztet hajóhídra. Az üvegfalakon belülről ámyékoló vitorlák vannak felszerelve.

Az épület ablaktalan falai mentén helyezkednek el a belső gépházak, gép- és akkumulátor termek stb., amelyeknek általában nincs személyes jelenlétet igénylő felügyelőjük, elvannak önmagukban, csupán fogyasztanak, pl. levegőznek és világítá-

nak, hangokat vagy jelzéseket adnak, tulajdonképpen életjelenségeket mutatnak. Minden tárgy beszél, a lift és a számítógép is, susog, zümmög, búg és sípol, netán szirénázik.

A biztonsági és tűzvédelmi berendezések, az érzékelők és jelezők behálózzák az épületet, az álpadló és az álmennyezet közti méteres űrszelvényben. A vészkijáratok irányában feliratok segítik a tájékozódást, térképek jelzik, hol kell összegyűlni tűzriadó esetén. A beléptető rendszer mögött is a tűzriadó kívánalmi húzódnak meg, mindenkiről számot kell tudni adni az épületben a riadó utáni gyülekezéskor.

Az anyagszállítás az épületben emberi erővel, egységládákban, egységborítékokban, szabványos méretű kerek, rácsos szerkezetekben, kocsikban történik, beleértve a számtalan ital- és ételautomatából ingyen vételezhető, másokból pedig vásárolható termékeket a hozzájuk tartozó poharakkal, zacskós cukorokkal, evőeszközökkel.

A nagy, fehérre festett acél falfelületeket a belső térbe világító ablakok tagolják, a nappali fény az üveg tető felől és oldalról jön, a napfény ellen vitorlavászon felületekkel, automatikusan nyíló-záródó ablakokkal védve. Ezek rendszeresen cserélt grafikai reklámfelületek, hiszen a belső utcában bemutatókat, vásárokat, kiállításokat tartanak szponzorálási tevékenységként. Itt több üzlet, pénzváltó automata és saját bankfiók is található, elsősorban a dolgozók napi szükségleteinek kielégítésére, amibe beletartozik a ruhatisztítás is.

Érezni, hogy teste van az épületnek: váza, rajta az izomzat, amely ha nem mozog is, de lélegzik, vezeti a hangot, és tele van üregekkel. A födém alulról álpadló, felülről álmennyezet. Számtalan cső, vezeték és csatorna rejlik a borítások mögött, míg magát a terhet acélgerendák és csövek viselik. Hidegburkolatot csak a mellékhelyiségekben látni, ahol nincs padlóössze-folyó; mindenhol padlószőnyeg, ha foltos és piszkos is, nem számít, ellentétben a földszinti műköves utcaburkolattal, amelynek mindig ragyognia kell.

A dolgozók munkaideje változó, gyakori a műszakba járás, hazatérés ebédidőben és a munka megszakítása egy-két órás testedzés céljából. Az épületben 3500 ember dolgozik, az intézmény pénzügyintézet, azaz a bizalommal kereskedik, számok tesztelik meg az árut, de ennek a fenntartásához rengeteg áramot, vizet, gázt, levegőt, papírt és egyéb fogyóeszközt használnak el és több tonna, főleg csomagolóanyagból eredő szemét keletkezik. Több száz milliárd fontnyi nagyságrendű cégvagyon kezeléséről és ápolásáról van szó, amely csak virtuálisan, a számítógépeken tárolt adatokban létezik, mint hogy ki kinek, mennyivel tartozik, mivel a gazdaság alapja és eszköze a pénz. Ha bármilyen ok miatt ez a sérülékeny gazdaság megrendül, például nem mennek be dolgozni az emberek, akkor a pénz értéke inflációs spirálba kerül és az emberek nem tudják pénzzel megszerezni az életben maradáshoz jelentő szükségleteiket. A hiány kielégítése, ahogy a közelmúltban New Orleans-ban láttuk, könnyen erőszakká fajul. (Érdekes, hogy ott a lakosság mely rétegei kezdték el szükségleteik erőszakos, törvénytelen megszerzését. Állítólag a kábítószerfogyasztók, majd az egyéb fegyveresek, mivel a gazdagok elmenekültek biztonságos területekre. A csak kenyérré éhező, önmagukon segíteni nem tudó szegények viszont megvárták a segítségnyújtásokat.)

Ha szó szerint értelmezzük, amit Gauditól idéztem, akkor ez az épület a pénzgépjárat, a pénz imádatának temploma, benne az ő ministránsai sérénykednek. Csak az vigasztaljon, hogy ezek

az emberek, ahogy lejár a munkakidejük, kezüket, lábukat törve rohannak ki az épületből, mert *ott kint van az Élet*. Éles határvonalat húznak tehát a munka és az élet között, az épített új templom és a természet, mint templom között, amin a Természetet (szerves életet) szerető embernek el kell gondolkodnia, és amit Stonhenge-ben a *neo-druidák* meg is tesznek.

Az elveszett városközpont keresése

Ahogy az emberek elhagyják munkahelyeiket, első dolguk, hogy a napi bevásárlást elintézzék, majd hazatérjenek. Az angolok szeretik a természetet, a tájat és az állatokat, és életük a családi házban zajlik és akörül forog. A gazdag angolok lakásépítése a romantikus kastély és udvarház műfajában, a mára felszívódó középosztályé a családi házban testesül meg. Az angol városépítészet nem merített a korábbi vidéki, falusi építészet eredményeiből,¹ ezért a 19. század végi viktoriánus-edwardiánus családi házakból álló kertvárosi lakónegyedek uralkodnak a mai tájképet. A családi házak a hálószobák számát tekintve különböznek egymástól, de mivel a nagycsaládok mára eltűntek, a házaknak is átalakul a használata. Az angolok a két háború közt sem építettek cselédszobás házakat, ma az üres hálószobákat adják ki tömegesen. Mivel olcsó lakás kevés van, vagy nincs is, legóckocka jellegű betonblokkos házakat építenek amerikai minta alapján. A helyi hagyományok hangsúlyozása abban mutatkozik meg, hogy Londonban, ahol eredetileg sárga téglákat gyártottak, a vöröstéglás homlokzatokat átépítik sárgatéglásra, és újat már csak ilyen engednek építeni, hogy valami visszajöjjön a régi látványból. Így az angol utcák, a városok látványa nagyon hasonlít egymásra, akár csak a házak, amelyeknek sosem volt fókusza, tűzhelye a ház közepén, hanem csak az oldalán, ott is csak jelképesen adott meleget, mert az ember háta mindig hideg maradt. A hatvanas években a folytonosan napfényre éhes és megre szomjazó angolok körében Le Corbusier építészeti nyelve, a korábbi finom gótikus formákkal szemben is népszerűvé vált. A fényképeken a mediterrán napfényben jól mutató fehér betonfelületek elcsábították az új építészeti látványra és a jobb klímára vágyó embereket, de ez az irányzat az ő éghajlatukon nem bizonyult szerencsésnek, sőt tartósnak sem. Viszont ellenálltak az amerikai csábításnak, amely a McDonald's részéről érkezik, és ami mindig a városközpontokat, a legjobb helyeket veszi célba, ott vásárol telket, odavonzza a gépkocsiforgalmat.

Az ipari épületek stílusát² sem lehetett folytatni, főleg a II. világháború után, nem is nagyon hasznosítják a régi és csúnya

épületeket. Amit meg építettek, nem sikerült, és mára tömegesen követelik a lebontásukat.

George Ferguson, a RIBA volt elnöke azt nyilatkozta a sok bontási javaslat hallatán: „Az ember a rossz épületekhez ugyanúgy hozzászokik, ahogy a rosszul megfőzött ételekhez, de egyszer eljön az ideje, hogy az ember megnevezze azokat az építményeket, amelyek elcsúfítják a környezetét, megkereserítik az életét.” Arra azonban ő sem számított, hogy egy, az Angliában legtöbbször tartott Stirling-díjjal kitüntetett épület a bontási listára kerül. Azt állítja, hogy a hatvanas évek építésze szegényes volt, nem volt bennük elég fantázia. A leginkább azért nem tetszik az embereknek egy épület, mert nincs léptékarányban a környezetével. Talán messziről vagy fényképen lehet ezeket az épületeket csodálni, de senki se szeretné őket a saját küszöbe előtt látni.

Kereskedelmi épületek kontra közterület

Angliában az elmúlt 50 évben épültek a bevásárlóközpontok, különböző méretű, újkeletű piacok és szupermarketek. Ezek sorsa mára megpecsételődött, bontásuk több ok miatt is elkezdődött. Persze az újabbak építése körül is vita folyik. Kent városának Eric Kuhne tervezett egy Blue Water nevű új bevásárlóközpontot, ez lesz az új városközpont, köré építik a lakótelepet, ami itt családi házakból áll. Az elképzelés az volt, hogy szemben a korábbi beépítésekkel, ahol spekulatív magántőke vásárolta fel a telkeket és épített a hatvanas években betonszörnyeteg bevásárlóközpontokat, az újak közterület jellegűek lesznek

(egy részük nyugdíjpénztárak kezében van, tehát végeredményben a sorsuk közvetlenül érinti a lakosságot). A Blue Water fedett utca, esőmentes vásárlókerület, amely olyan zezzugos, hogy eltéved az ember. Egyértelműen a kereskedők érdekeit szolgálja, azokét a helyi lakosokét, akik a természetben szeretnének lenni, alig. A most angliaszerzte bontásra kerülő bevásárlóközpontok kritikájaként az erről szóló tévéműsorban elmondják, hogy ezek az épületek nemcsak rondák, de éjjelre bezárnak, nappal meg csak pénzt és árukat lehet bennük cserélni, más emberi minőséget nem, ezért *nem szerves részei a városnak*.

Az emberek között meglazultak a kapcsolatok, de az erős családi, generációs és baráti kötődés leépülése aligha lesz megfordítható építészeti eszközökkel, mivel az emberek elvesztették az érdeklődésüket egymás iránt, nem is számítanak, csak ha „hírességek”.

Birmingham központját is újjáépítik (terv: Mike Taylor), mivel 10-15 évvel ezelőtt ott autóutak, felüljárók, körforgalmi pályák voltak, most olyan utcákat alakítanak ki, ahová visszaköltözhetnek a kiskereskedők. Természetesen a figyelem központjában továbbra is a nagyméretű középületek állnak, nekik jár a legtöbb építészeti díj is.

(a szerző felvételei; az utolsó hat kép a Nationwide épületének külső és belső részleteit ábrázolja)

¹ R. J. Brown: *English Village Architecture*, Hale, 2004.

² Edgar Jones: *Industrial Architecture in Britain 1750-1939*, B. T. Batsford Ltd. London, 1985.

A SZABADKAI RAICHL-PALOTA FELÚJÍTÁSA

Raichl József Ferenc (1869. Apatin – 1960. Budapest) 1895-ben, huszonhat éves korában már szabadkai építésként emlegetik, ugyanis budapesti tanulmányai végeztével (1891) és külföldi szakmai kalandozásai, majd rövidebb budapesti és szegedi tartózkodás után ide nősült és itt telepedett le. Varga Károly, a Városi Tanács képviselője, Szabadka egyik legbefolyásosabb polgára leányának kezét nyerte el, aki valószínűleg nagy mértékben befolyásolta építési hozzáállását és elképzeléseit újonnan épülő családi otthonuk tervezése és kivitelezése folyamán. Nem lehetett nehéz befolyásolni az ambíciók által elvakított fiatal műépítést, sikeres építkezési vállalkozót és üzletembert, kifinomult ízlésű műgyűjtőt, és nem utolsósorban szenvedélyes hazardőrt, aki ekkoriban még töretlen életútjában bízott, s szerelmes volt feleségébe, az Életbe és a Művészetbe. Ambícióiban támogatta őt befolyásos apósa és Mamuzsits Lázár polgármester, akik bőven ellátták tervezési és építési megbízásokkal – feltehetően megfelelő ellenszolgáltatások fejében. 1895 és 1906 között születtek főbb művei Szabadkán és környékén: a Nemzeti Szálloda homlokzatának felújítása (1895); a Nemzeti Casino épülete (1895); az új gimnázium tervei (1896-1900); a Vasa Stajic utca 11-13. alatti két földszintes családi ház (1899); a palicsi Conen-villa (1900); a szabadkai zsinagóga pályázata (1900); az Osztrák-Magyar Bank épülete (1901); Medgyaszky Sebő lakóháza (1902); saját lakóháza, a Raichl-palota (1903-1904); a mellette lévő kétemeletes bérpalota (1904); a bácstopolyai római katolikus templom (1903-1904); egy sertéshizlalda és tejüzem tervei (1906 körül); az Aleksa Šantic-i Hikisch-féle Fembach-kastély kivitelezése (1906-1907); a szabadkai városháza pályázata (1906. III. díj); az apatini városháza (1906-1907) stb.

A siker azonban nem tartott örökké.¹ Új, felkapott építészeti jelentek meg a városban Jakab Dezső és Komor Marcell személyében, majd a pazarló életmód, néhány balsikerű vállalkozás, de főleg az új polgármester (Bíró Károly) személyében megtestesülő politikai változások kegyvesztettséghez, később csődbe vezették Raichlét. A minden ízében pompás, szecsesz-

siós családi palota és a mellette emelkedő bérházak építkezései a vasútállomással szembeni telken is óriási összegeket emésztettek fel, amelyeket kölcsönökből igyekezett fedezni. A tönkrement építész családjával 1906-ban kénytelen volt megszégyenülve elhagyni a várost, teljes vagyonát, ingatlanjait és ingóságait a hitelezők elárvereztették.²

Ő is e maradi szellemű alföldi „mocsárváros” és kapzsi lakói paraszti mentalitásának és rosszindulatának áldozatává vált, mint megannyi haladó szellemű, szerencsétlenségükre víziókkal megáldott polgártársa (Macskovits Titusz építész, Vermes Lajos stb.). Raichl Szegeden telepedett le, őstehetségének és lankadatlan alkotóvágyának köszönhetően ismét talpra állt és még Szabadkán kiforrott szecsessziós stílusával és jellegzetes építészeti nyelvezetével néhány év leforgása alatt emeletes paloták sorával gazdagította Szeged építészeti örökségét.

Szegedi munkásságának eredménye a Földes-ház (Ságvári u. 4., 1907); a Shäffer-ház (Gyertyámos u. 4.); lakóház (Bercsenyi u. 17., 1908); villa (Somogyi u. 42., 1908 körül – lebontva); a Gróf-palota (Tisza Lajos körút 20/b., 1912-1913); a Móricz-ház (Szent Mihály u. 9., 1909-1910); az új Raichl-palota (Szentháromság u. 2-4., 1909-1910);³ a Vastagh-ház⁴ (Baththyány u. 33., 1911.).

Az elárverezett szabadkai épület a hitelező bank tulajdonába került, majd mivel Raichl kívánsága ellenére a város nem tartott rá igényt, továbbadta Hartmann Józsefnek, aki kártyaadósság fejében Sol Endrere ruházta át. A következő tulajdonos Schossberger Emil volt, egészen 1949-ig, amikor a város tulajdonába került, az a Városi Múzeumot költöztette bele. 1970 óta az épületben a mai napig a *Képzőművészeti Találkozó* nevű kortárs galéria székel.

A palota

Raichl Ferenc, az apatini születésű Pártos Gyula⁵ révén ismerkedett meg a modern szecessziós építészettel. Pártos mint Lechner Ödön munkatársa, valamint Lechner követői együtt alakították ki az új magyar nemzeti stílust, a nemzetközi kortárs irányvonalakat és a magyar nemzeti formavilágot kutatva, követve, ötvözve. Raichl, amikor saját részére, saját kedvére épített, engedte szabadon szárnyalni fantáziáját és a lelke mélyen lakozó alkotóerőt, remekművet alkotott. A vasútállomással szemben, az akkori Mária Terézia park peremén, Mamuzsits Lázár polgármester házával átellenben a város akkori legattraktívabb telkeit vásárolta meg magánpalotája és bérháza részére. Ez az elhelyezés a mai napig kiváló kilátást nyújt erre a lélegzetelállító, egyemeletes, könnyedén nyújtózkodó épületre a vasútállomás felől érkezők számára.

A szemlélődő tekintete azonnal a főbejárat köré kialakított teátrális, kosárféves diadalívre irányul, amelyet az attika felett két, Zsolnay pirogránitból kialakított, cinklemezzel fedett kupolás oldaltorony és az alattuk elhelyezkedő, erdélyi hangvételi fa zárterkélyek kereteznek. A bejárat fölött az oromzatban két egymás felé fordított babszem alakú ablak látható, amelyeket a vakolatba rakott gazdag muránói üvegmozaik övez, és amelyeket eredetileg Róth Miksa vitrázsai díszítettek. Sajnos ezek rekonstrukciója még várta magára. A beugró keretét kalotaszegi motívumú Zsolnay kerámiadíszek csipkézik, az egész homlokzatot végigkísérő, játékosan hullámzó attikát pirogránit szegély keretezi. A középoromzat csúcsán Raichl Ferenc családi címere látható, a tudás fájára tekeredő kígyóval, szájában az eredendő bűn almájával. A folyamatos szegélyt felváltva kör alakú, tágra nyitott szájú, csodálkozó női és férfi fejek szakítják meg. A szecessziós kovácsoltvas bejárat két oldalán nyitott erkéllyel csalogatja a járóelőt a palota előcsarnokába. A földszinti és emeleti erkélyek kovácsoltvas mellvédei is játékos formálásúak. A bejáratot siklósi vörösmárványból faragott szecessziós oszlop-pár szegélyezi. Az ablakok jellegzetes formái később Raichl szegedi épületein is feltűnnek. Az egész utcai homlokzat hangulatát a túlnyomóan világoskék mozaikfelületek és a mintás tetőzet adják. A palota belső elrendezését az ünnepélyes márványlépcső határozza meg, amely köré rendeződnek az egymásba nyíló helységek. A tágas emeleti tereket kétszárnyú tolóajtók választják el egymástól, ami a modern, flexibilis és funkcionális térszervezést vetíti előre. Ezek a helységek ma a kortárs képzőművészeti galéria kiállítóterei, a hetvenes évek végén beépített tetőtér műtermeknek és vendégszobáknak ad helyet. Az épületet 1973-ban műemlékké nyilvánították, majd 1991-ben a nagy jelentőségű műemlékek kategóriájába sorolták.

A zárterkélyek felújítása

2002-ben a szabadkai önkormányzat bizottságot alapított a város kulturális intézményeinek fedelelet nyújtó épületeken végzendő sürgős beavatkozások megállapítására. Ezek a munkálatok valóban csak a legsürgetőbb javításokat irányozták elő, javaslatom a Raichl-palota főhomlokzatán lévő, igen rossz állapotú faerkélyek statikai felújítására mégis megértésre talált Papp Árpádnál, a bizottság elnökénél, aki akkor kulturális tanácsos volt, később a Képviselő Testület elnöke lett. Az erkélyek helyreállítása valóban nem tűrt halasztást, félő volt, hogy a járóelők fejére zuhannak. A szabadkai Műemlékvédelmi Intézet munka-

társai felmérték, majd a bontás során részletesen dokumentálták a faszervezetet. Az asztalosmester Covic Ivan már bizonyította hozzáértését az udvari homlokzat egyik műves ablakának elkészítésével. Az új erkélyek teljesen az eredeti elemek alapján készültek kiváló minőségű, évekig szárított feketefenyőből (a szerző – Dömötör Gábor építész konzervátor felügyelete alatt). Az erkélyek felújítása átnyúlt a 2003-as esztendőbe, és mivel általános meglepedés kísérte és erősen elütött a lepusztult főhomlokzat általános képétől, előrevetítette az egész épület helyreállításának lehetőségét.

A tetők

Időközben a csapadékban gazdag tél komoly beázásokat okozott. A bizottság megállapította, hogy a tetőfedés felújítása halaszthatatlan, ha az épület állagának további romlását meg akarják állítani. Az 5 millió dináros költséget a város vállalta. A felújítás nem jelentett egyszerű feladatot, hiszen egy 27 tetősíkból álló, rendkívül összetett szerkezetről van szó. A látható, mintás felületek kétféle színű mázas Zsolnay-cseréppel, a nem látszó tetők közönséges hódfarkú cseréppel voltak borítva. A gerinceket három fajta díszes és színes Zsolnay-kerámia kúpcserép fedte, az utcai oldalon szellőzőnyílásokat rejtő cikornyás rozetták is voltak – mind igen siralmas állapotban. Oxidálódott és sok helyen lepattogzott a máz, a cserepek könnyen törtek, felületük megszurkült. Először a szabadkai Anyag- és Szerkezetvizsgáló Intézet laboratóriumában megvizsgáltattuk a száz éves cserepek és díszítőelemek vízfellevő és ütésálló képességét. Kétségtelenül vált, hogy mindet újakra kell cserélni. Megállapodás született a Zsolnay-gyárral, ahol a megrendelt elemek mintadarabjai alap-

ján elkezdődött a gyártás. Minden elemet újonnan kellett modellezni az égetésnél történő zsugorodást figyelembe véve. A máz színeinek meghatározása is összetett folyamat volt, hiszen az idők folyamán a régi elemek is különféleképpen színeződtek el. A héjaláson kívül a fedélszék korhadt elemeit és a lécezést is kicserélték. A tető felújítása 2004-ben fejeződött be.

Az udvari homlokzat

A palota udvari homlokzata talán még szebb, játékosabb, építészeti szempontból a tömegek játéka révén talán még értékeesebb, mint a teátrális, de egysíkú főhomlokzat. Az udvar felé Raichlnak nem kellett igazodnia az utca vonalához, szabadabban kiélhette formaalkotó fantáziáját. Sajnos az udvari oldal kétségbeesett állapotban volt. A két világháború között megtisztították „felesleges” díszítőelemeitől. A télikert eredetileg sárgásbarna nyolcszögletű üvegtéglából rakott falát a hetvenes években átépítették és síküveggel pótolták. Az üvegtéglából csak egy darab maradt fenn a szabadkai Műemlékvédelmi Intézet tulajdonában, ennek alapján, ha egyszer lesz rá pénz meg kivitelező, ismét le lehet azokat gyártani és helyreállítani a télikert eredeti állapotát. A mostani rekonstrukciót csak részlegesen nevezhetjük. Az úgynevezett ablakerkélyt, a *kibicfensztert* eltávolították az idők során, és két oda nem illő ablakot nyitottak helyette. Az eredeti kék-sárga Zsolnay virágdíszekből csak mintadarabok maradtak, az olajzöldre mázolt homlokzat vakolata foltokban hullott.

A kilencvenes években az elhanyagolt kísértet-udvar tulajdonost cserélt. A helyi magánvállalkozót csak a kivételes polgári összefogás és elmarasztaló újságcikkek akadályozták meg, hogy a kerítés vonalára emeletes üzletházat emeljen, egyszer s mindenkorra elrejtve a város szeme elől a szecessziós gyöngyszem-

met. 2002-ben aztán ugyanez a vállalkozó a Műemlékvédelmi Intézettől kért hozzájárulást az udvar rendezéséhez, hogy ott igényesen kialakított kerthelyiségben a vendéglátáson kívül kulturális rendezvényeket is szervezhessen. Az intézet azzal a feltétellel adta beleegyezését, hogy az építető kötelezettséget vállal az udvari homlokzat helyreállításának támogatására.

A munkák a vakolat leverésével indultak. Sajnos az eredeti állapotról csak egy korabeli fénykép tanúskodott, amely a rekonstrukciós terv alapjául szolgált. A terveket, az 1:1 méretarányú rajzokat Gordana Prcic Vujnovic készítette, a munka felügyeletét is ő látta el.

A főhomlokzat és az enteriőrök

2004-ben a város pénzt biztosított a főhomlokzat felújítására is. A Műemlékvédelmi Intézet szakembereiből team alakult (Dömötör Gábor, Prcic Vujnovic Gordana, Acimovic Luka építész-konzervátorok, Gabric Pocuc Vera szobrász- és Bolic Goran festőrestaurátor). A felújítás során az összes fontos kérdésben ez a csoport segített a döntések meghozatalában. A csoport alapvető irányvonalnak az *eredetiség* megtartását fogadta el, vagyis kizárta a vakolat teljes eltávolítását az összes díszítőelem lebontásával, valamint a kevésbé sérült Zsolnay pirogránit elemek cseréjét újakra. Ez a rekonstrukciós beavatkozásokkal párhuzamosan anyagkonzerváló technikák alkalmazását jelentette.

A homlokzaton a gazdag vakolatprofilokon kívül Zsolnay-kerámia elemek, muránói üvegpaszta mozaikok, valamint síklósi vörösmárvány faragványok is találhatók. Minden homlokzati elemről és anyagból mintát vetettünk, elvégeztettük általános elemzésüket. Először a hiányos vagy nagyon sérült, ezért újonnan gyártandó Zsolnay-kerámiákat bontottuk le. Az attikaszegegy jobb szélén lévő elemeket csak darabokban tudtuk lesze-

relni. Miután minden darabot megjelöltünk és összeállítási vázlatot készítettünk, külön-külön csomagolva juttattuk el őket a Zsolnay-gyárba. A felületileg sérült, kisebb repedésekkel tarkított pirogránit elemeket színeztet, kétkomponensű gyantával restauráltuk, „újramázastuk”, megóva az újabb káros hatásoktól.

Közben meghatároztuk a bontandó vagy injektálással megmenthető vakolatfelületeket. Raichl eredetileg három rétegben végeztette a vakolást. Az első 2,5 cm vastag réteg dunai homokkal készült, a második réteget 3 cm vastagságban vitték fel az előzőre, a harmadik, 4 mm vastag nemesvakolat volt a záróréteg. Ez arra utalt, hogy a homlokzat eredetileg nem volt festve, egészen a hetvenes évek végéig.⁶ Az eredeti vakolat száz év múltán is kőkemény maradt, de egyes helyeken nagy felületekben elvált a faltól, mivel a hajdani kőművesek nem kellően mélyítették a téglák közötti fugákat, a vakolat nem tapadt meg eléggé a falon. Az ellenőrzések alapján a vakolat 80 %-át el kellett távolítani, ahol ez nem volt lehetséges a kerámia díszek vagy mozaikok miatt, zsebeket metsztünk, amelyeken át hígított vakolatot injektáltunk a részbe.

A siklósi vörösmárvány lábazat felett kapilláris nedvességet mértünk, ezt szárítóvakolattal szüntettük meg, amelyet a lábazattól 1 méter magassáig vittünk fel. A mozaikfelületeket stabilizáltuk, majd konzerváltuk a hiányzó mozaikszemek kiegészítése után. A felújítást Nastic Nenad és Stosic Natasa belgrádi mozaikrestaurátorok végezték.

A legnagyobb gondot a főpárkány összefüggő pirogránit elemei jelentették. Formázás közben sok kérdés adódott az illesztésekkel, egyes ívekkel kapcsolatban. Az égetéskor adódó méreteltérések csak összeépítéskor derülnek ki, az újragyártás hónapokkal késleltetheti az építkezés befejezését. A hibátlan szobrászmunka Hofecker Angéla iparművésznék és a Zsolnay Porcelánmanufaktúra munkatársainak köszönhető. A máz színárnyalatának beállítása is hosszadalmas folyamat, mert csak az égetés után látni az eredményt. A gyár laboratóriumában nagy mennyiségű számozott cserepet festettek be az árnyalatot megközelítő színskombinációkkal, és az égetés után összehasonlították a mintapéldánnyal. A végleges mázát többszöri kísérlet után fogadta el a vezető restaurátor. Megtanultuk, hogy szórópisztollyal nem lehet azt a minőséget elérni, mint a mázba mártással vagy ráöntéssel.

Felméréskor a Zsolnay kerámiák alatt zöldes, algás megfolyásokat találtunk, amelyek a lecsorgó esővíz hatására alakultak ki olyan csepegtető hűjén, amelyek távol tartanák a vizet a falfelülettől. A megoldás sok töprengést okozott. Egyik megoldás cinklemez csepegtető elhelyezése lett volna, de ez megváltoztatta volna a homlokzat látványát. A végső megoldást az esővizet lepergető festék kínálta. Ez továbbra is hagyja a falat levegőzni. Alá egy rendkívül kemény, szintén páraáteresztő masszát vittünk fel nagy nehézségek árán, de az eredmény megérte az erőfeszítést. A Raichl-palota főhomlokzatának és enteriőrjeinek felújítását teljes egészében Szabadka város vállalta újabb 5 millió dinár értékben.

2005 tavaszán kezdődött a palota melletti bérház felújítása, amit a tulajdonos LHB Bank finanszírozott. Itt tetőtérbeépítés, új tetőhéjalás (Zsolnay-cserép), valamint a főhomlokzat és az udvari homlokzat felújítása történt meg. A technika megközelítően hasonló volt a palotán alkalmazotthoz, azzal a különbséggel, hogy itt eredetileg is szerényebb volt a kialakítás (pirogránit helyett stukkó, mozaik nincs stb.). Az épületek színezését

az eredeti nemesvakolat színe adta meg, mindkét homlokzat azonos árnyalatokat kapott úgy, hogy egymáshoz viszonyítva a sötétebb és világosabb vajszerű felületek egészítik ki egymást. Ehhez a hatáshoz járul hozzá a bérpalota homlokzatának felső sávjában megjelenő rózsaszín.

Mindkét felújítás 2005. szeptember 3-ra készült el, az ünnepélyes felavatáson az utca túloldaláról már a szoborba faragott Raichl Ferenc figyelte révedező tekintetével, mint tűnik elő újra hajdani álma, melyet egykor oly könnyen szertefoszlott az élet kegyetlen valósága.

A felvételeket Vukelic •eljko, Novák Mihály, Jovancic Miroslav, Dömötör Gábor készítette.

E cikk alapjául szolgáló kutatást az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram támogatta.

¹ Bela Duranci: *A vajdasági építészeti szecesszió*. Szabadka, 1983.

² Csak néhány eredeti bútordarab (az arab dohányzószoba) maradt meg ebből az időszakból. Ezek hosszú viszontagságok után a szabadkai Népszínház díszletgyűjteményeiből az idejü jubileumi ünnepségek keretein belül restaurálás után végül visszakérültek az épületbe.

³ Egykor az Apolló mozgóképszínháznak adott teret.

⁴ Az eredeti terveken Stahl József aláírása szerepel.

⁵ Kata Martinovic Cvijin: *Suboticki opus Ferenc J. Rajhla*. Szabadka, 1985.

⁶ A 70-es évek végén történt felújítást, mikor a tetőtér is beépítették, ifj. Lévay Endre építész, a szabadkai Műemlékvédelmi Intézet munkatársa vezette.

Varga Géza

A SZENT KORONA SZÜLETÉSÉNEK IDEJE, HELYE ÉS ALKALMA

Az Országépítő az elmúlt években többször foglalkozott a Szent Korona eredetének, értelmezésének kérdéseivel. Nem vagyok szakértője, kutatója a témának, nem feladatom a különféle elméletek értékelése. Abban biztos vagyok, hogy jelentőségénél fogva a Szent Koronáról való gondolkodás eredményeit érdemes olvasóinkkal megismertetni, ugyanakkor éppen emiatt fenn is kell tartani a világos megkülönböztetést a valamennyi tárgyyszerű ismeretünkkel egyeztethető, azaz bizonyoságnak tekinthető állítások és a részterületek vizsgálatából kiinduló, elsősorban következtetésekre épülő feltételezések között. A nyelvészettel és jelképkutatással foglalkozó szerző meglepően új, más feltételezéseket cáfoló állításainak közlésével nem kívánok mellettük állást foglalni; azt gondolom, hogy az általa a Korona eredetével kapcsolatban felsorakoztatott források és gondolatok gazdagítják azokat a szempontokat, amelyeket a továbbiakban a kutatóknak érdemes figyelembe venniük.

Gerle János

A Szent Korona születéséről és történetéről az elmúlt évtizedekben egyre többet tudunk meg. Tisztázódott, hogy a korona abroncsát és keresztpántjait egy időben készítették, hogy stílusa alapján az avar kincsek sorába illik, hogy a zománcképek legközelebbi párhuzamai a Kaukázus hunok és avarok járta vidékén maradtak fenn. 1992-ben a stíluspárhuzamok és más adatok alapján egy szegedi előadásomban már hangot adtam ama feltételezésemnek, hogy a Szent Koronát mervi ötvösök készíthették. Ezt részletesen kifejtettem az 1999-ben megjelent *A magyarság jelképei* c. kötetemben, amely azonban – talán, mert a kötet címében nem szerepelt a korona szó – nem keltette fel a koronakutatók figyelmét.

Időközben újabb adatokat találtam, amelyek a korona mervi születéséről alkotott hipotézisemet alátámasztják. Ezeknek köszönhetően ma már a Szent Korona születésének körülményeit és Kárpát-medencébe vezető útját nagy biztonsággal meg tudom rajzolni. Bizonyosnak látszik, hogy ez a fejedelmi ékszer az első avar honfoglalókkal érkező szabírok féltett kincse volt. A magyar mondák szóhasználatával élve úgy is fogalmazhatunk, hogy Csaba királyfi idősebb fiának visszatérő népe hozta magával.

Történetírók a Szent Korona születéséről

Ibrahim Pecsevi török történetíró *azt állítja, hogy ő hallotta a magyaroktól ezt a nyilatkozatot: a korona 3000 esztendőös; Iszkendertől (Nagy Sándor) örökölte Nusirván (Kürosz) s ettől szállott mi reánk. Továbbá Mohammed Emin nagyvezír 1768-ban azt írta Kaunitz hercegnek, hogy az osztrák császár – mint a Nusirván idejéből maradt korona örököse – egyedül érdemli meg az 'imperator' címet.* (Thúry/1893/343, 344)

Nagy Szulejmán 1529. évi hadjáratának leírása szerint a Tas falu melletti állomáson a pasa lóháton összegyűjtve a bégeket, előhozatta a királyoktól viseltetni szokott koronát s megmutatta nekik, ezt mondva: *Ez a korona Nusirván idejéből maradt fenn.* (Katona/1989/127).

Bár ezek az egybehangzó török feljegyzések nem hagytak mély nyomot a koronakutatásban, mert a török történetírókat az akadémikus kutatásban nem szokás komolyan venni, Nusirván és kora nem vethető el, amikor a korona eredetét kutatjuk. Vannak ugyanis további adatok és megfontolások is, amelyek alapján bizonyosra vehetjük, hogy Perzsia hunok-járta határterületein született meg a Szent Korona.¹

Fontos, hogy a török forrásokban az ékszer azonosítása kétségtelen. Nem valamilyen másik koronáról van szó, mert ezek a török adatok világosan a Szent Koronáról beszélnek. Csupán arról kell meggyőződnie, hogy a magyarok elei valóban kapcsolatban voltak-e Nusirvánnal és hogy e távoli, a magyar akadémikus őstörténetírásban nem sok nyomot hagyó iráni uralkodónak volt-e oka és alkalma arra, hogy koronát ajándékozzon eleinknek. Mint látni fogjuk, néhány, a történettudomány előtt régen ismert adat lehetővé teszi, hogy mindkét kérdésre igennel válaszoljunk. Ezzel – úgy véljük – a tudományos igényű koronakutatás kétszáz évének legnagyobb kérdése megoldódott. Több forrás alapján nagy biztonsággal azonosítható a Szent Korona készítésének kora, helye és alkalma.

A stíluspárhuzamok tanúsága

A kutatás által korábban is figyelembe vett technikai és stíluspárhuzamok arra utalnak, hogy hun-avar ötvösök is készíthették a koronát. Eszerint a Szent Korona annak az új ötvös-technikának kiemelkedő alkotása, amely a Volga-vidéken a IV. század dereka után, tehát a hunokkal együtt jelenik meg. Jellemzői az elsősorban indiai piros almandint és színes gránátot meg mervi (?) üvegpasztát felhasználó rekeszes kőberakás és a filigranozás. Hasonló tárgyak tömegét tárták fel Kercs kőből épített sírkamráiban (IV. század vége, V. sz. eleje), ahol ez a polichrómnak nevezett stílus már teljesen kifejlett formájában jelentkezett. A polichróm stílus korai előfordulásai II–IV. századi grúz és örmény sírokból ismertek, ahova párthus majd szasszanida hódítók vihették. Magát a rekeszes technikát (zománccal vagy kővel) már jóval a hun kor előtt ismerték a szkíták, de a színes kőberakást kiválóan alkalmazták a párthusok és a kusánok is (Bakay/1997/159).

A rekeszes kőtechnika eredetileg talán a Földközi-tenger partján alakult ki, amely területet a Krisztus születését megelőző évtizedekben a párthusok is hódoltatták. A stílus kialakulása minden bizonnyal a párthusok és kusánok mediterrán, sztyeppi

Azonos stílusú és szerkezetű halomábrázolások: egy 421–438 között. Mervben készült ezüsttál és IX. századi keleti ezüsttál részlete (Marschak/1986 nyomán)

„Nyeles hegyek” egy litván tányéron és a Verhnyeje Pogromnojéból származó hun diadém

és indus területeket összekötő történetének és kereskedelmi kapcsolatainak köszönhető. Magát a Szent Koronát már a szasszanida pusztítások elől Perzsiából a hunokkal együtt élő sztyeppi apar (avar) törzsekhez visszatérő keresztény párthus (apar) ötvösök alkothatták meg a hun-perzsa határterületeken.

A korona stíluspárhuzamai megtalálhatók a szasszanida Irán környezetében, a hun időkben vagy azt követően készült keleti ezüsttálakon is. E stíluspárhuzamok példái a párta hegyábrázolásai. A kettős vonallal rajzolt hegyeken látható kisebb halmok (kőrákások, oltárok, lángnyelvek?) az ötvösségéről és üvegyártásáról híres mervi oázisban alkalmazott szimbólumok. A sivatagi település fontosságát és gazdagságát a mellette vezető Selyem-út adta, amely az akkori világ legjelentősebb kereskedelmi útvonalaként összekötötte a mediterrán világot Kínával. Merv ma kihalt romváros a sivatagban, egyes becslések szerint lakosságának száma valaha meghaladta a félmillió főt.

Megengedi hun műhely feltételezését a Szent Korona abroncsának mérete és díszítése is. Ez 52 mm széles aranszalag, amelyet gyöngydrót keretek osztanak ékköveket és zománcképeket tartalmazó mezőkre. A hun diadémok abroncsa 5–8 cm széles aranybádognál készült, s a Szent Korona abroncsa e mérettartományba illik. Az abroncs díszítése is hun mintát követ. Hasonló gyöngydrót-keretek osztják ékköveket tartalmazó mezőkre a Verhnyeje Pogromnojéból származó hun női diadémot is.

Hun stílusú a Szent Korona pártázata is. Az abroncsból kiemelkedő 5 félköríves és 4 háromszög alakú – hegyeket ábrázoló – pártadisz közül a homlok fölött elhelyezkedő középső félkörív a legnagyobb, a többiek jobbra és balra csökkenő magasságúak. Ilyen az előbb említett hun diadém, amelynek közepén egy nagyobb félköríves pártadisz van, mellette jobbról és balról kisebb háromszög alakúak, azokon túl újra félkörívesek találhatók. E hun pártadiszeket a szakirodalom azért nevezi *gomba alakú* díszítményeknek, mert nem ismerte fel a sztyeppi koronákon látható hegy- és szárvábrázolások *király* jelentését. S hogy e hun koronán (és több hun üstön) nem gombák, hanem *nyeles hegyek* vannak, azt egy litván tányér felülnézeti világmodellje is megvilágítja – a hasonló világmodellekben ugyanis a világ négy sarkának hegyei szerepelnek. Nyélre (világfára) ültetett *áttetsző* kristály (hegyszimbólum) a magyar uralkodó jogára is, ahol a kristály a kőből való lebegő ég, tehát az égi ország jelképe. Ezért a Szent Korona pártájának *áttetsző* hegyábrázolásai is az égi országok (a kilencszintű ég) jelképei.

A Szent Korona egyes stíluslemei további hun vonatkozásokkal rendelkeznek, ilyen a felület zsúfolt díszítése, amely a hun korban jött divatba (Bóna/1993/46). Az égi folyókat szimbolizáló keresztpánt tömött díszítése a Szent Koronán a Tejút kiemelt tiszteletére utal, amely Berze Nagy János és Ipolyi Arnold kutatásai

szerint szinte napjainkig fennmaradt a hun-utód magyarságnál. A keresztpánt boltozatán trónoló napos-holdas Krisztus-kép párhuzama nem csak II. András magyar király 1233-as pecsétjén, hanem horezmi érmek uralkodóképein, tehát az avarokat és hunokat kibocsátó területek szívében is felbukkan (Bakay/1997/206).

Hun vonatkozású az apostolképek némelyike is, mert András a Fekete-tengertől északra élő népek között tevékenkedett s Fülöp is a nomád népek térítője volt. A katonaszentek (Szent Demeter és Szent György) pedig hun páncéltözetet viselnek (Csomor/1996/541).

Szinte azonos a felhasznált kövek fajtája és a kőszimbolika is. A Szent Korona kövei: sötétvörös almandingránát, kék zafír, zöld üveg. A két szélső íves csúcscsúzen valamikor fehér kövek (kvarcok, opálok?) voltak, s fehérek az igazgyöngyök is. A fennmaradt hun aranydiadémokon túlnyomó részben szintén piros gránátlapok vannak, de előfordul bennük fehéres kvarc és kék vagy zöld üvegpasztá-betét is (Fettich/1940/17). Tehát a hun koronákon is nemzeti színeinket találjuk, mert az Ég (a Nap tüze), a Föld (zöld mezői és kéklő hegyei) valamint a víz (a világenger és a négy szent folyó fehér szalagjának) felidézésével egyaránt a világmindenséget jelképezik. Ugyanez a szín-szimbolika jelenik meg a magyar címerben is.

A Szent Korona abroncsának és keresztpántjának összezegecslése a – kubán-vidéki hun pártadiszén látható két szegecsnyomból sejtethető – pusztai rögzítési eljárással megegyezik. A honfoglalók is szegecsléssel rögzítették legszebb ékszereiket a hordozó felületre (ennek példája a rakamazi tunul is).

Kiszely István szóbeli tájékoztatása szerint a kínai Kanszu tartományban lévő Dunhuang 325-ös barlangtemplomának Kr. u. III. századból származó falképein két hun vezető fején hasonló fejdísz van, amelyeket ő személyesen látott és le is fényképezett. Sajnos, e fényképet nem közli közelmúltban megjelent könyvében, ahol említést tesz a barlangtemplom képeiről (Kiszely/1992/293).

A korona Krisztus-képeinek életfái is iráni jellegűek. A nyugati, vagy a bizánci művészetben nem állnak életfák a trónoló Krisztus mellett. A görög és latin felirat meg a keresztény szimbolika viszont nem jellemző a szasszanida Iránra – ezért a koronát előállító műhely Irán határvidékén, például a Hun Birodalomhoz tartozó mervi oázisban kell keresnünk. Ez a sivatagi város ugyanis – mint alább látni fogjuk – megfelel a fenti írás- és vallástörténeti követelményeknek.

A Szent Korona felül- és szembőlnézetének párhuzamai

Hettita
fémplakett

Urartui
képjel

Kínai lolo
(ég) jel

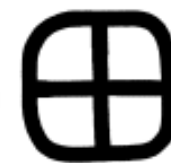
Székely „g”
„ég” képjel

Az Éden
térképe

Székely „f”
(föld) jel

Kínai „föld”
képjel

Székely rovásjelekkel összevethető hieroglifák a Szent Koronán

Régészeti leleteik tanúsága szerint a hunok és az avarok használták a székely rovásírás elődjét és mind betűírásos, mind pedig hieroglifikus (képszerű, vallásos jelentőségű szójelekből álló) feliratokat egyaránt hagytak ránk (Varga/2001/145). Hasonló jelkészlet mutatható ki a Szent Koronán is, amelyet értelmezni, sőt, esetenként olvasni is tudunk.

Hieroglifákat (szimbólumokat) formál például a Szent Korona szerkezete is. A felülnézet az Isten által teremtett, rendezett Földet ábrázolja, ezért azonos a székely rovásírás „f” (Föld) jelével. A világ közepét jelzi: a teremtés és az isteni eredetű uralkodó helyét, ahonnan a rend a világ négy tájára szétterjed. Megjelöli és a teremtés folytatására kötelezi az uralkodót. A korona szembőlnézete az eget tartó, az eget és a Földet összekötő megszemélyesített világoszlopot (világfát) ábrázolja, a hun dinasztia és a királyi hatalom égi eredetére emlékeztetve. Ezért egyezik meg az ég/ág szavak ősből rövidült „g” rovásjel formájával.

Szimbólumok találhatók a Szent Korona díszítésében is. A székely „j” rovásjellel összevethető kacskaringó alakú filigránok serege nem véletlenül díszíti éppen a keresztpántokat. A kereszt-

pántok ugyanis a rendezett világ közepének (az Isten által szabályosra teremtett Földnek, az Ararát körül elterülő Édennek) négy szent folyóját szimbolizálják. (A „j” rovásjel a „folyó” jelentésű jó szavunk szójeléből keletkezett.)

A hun származástudattal rendelkező, Emese álmában vízből születő Árpád-ház eredethagyománya miatt igen fontos körülmény, hogy – ismereteim szerint – a királyi fejdíszek közül csak a Szent Koronán, a Conques-i avarhun szobor koronáján, horezni pénzek uralkodóábrázolásain és a türk Kül-tegin márvány szobrának fejdíszén (Bakay/1997/214, 244) – tehát hun, időlegesen hunná vált, vagy hun-utód népek alkotásain – található tájéktető hullámot ábrázoló kacskaringók. Atila elithadseregének katonái is aranszalagból alakított kacskaringókat viseltek a nadrágjukon (Csomor/1996/629). Ezzel nyilván ama gázló vízére utaltak, amelyen a csodaszarvast követve keltek át, s amely új hazát alapító sebezhetetlen hősöké avatta őket.

A fenti *Föld és jó* hieroglifák kiolvashatók „jó király – jó Föld” értelemben is, mert a körbe zárt kereszt a királyt is azonosította. Ez az olvasat a koronaeszme legtömörebb, legkorábbi írásos összefoglalása, azaz a világ legkorábbi alkotmányoszevege. Az írásmód ma meglepően tűnik, s hiába is próbálnánk számon kérni e nagyszerű ékszeren azt, amit a betűvetésről kisiskolás korunkban tanultunk. E jelek nincsenek rendezetten sorba rakva, ahogy azt mai szokásaink rabjaként szeretnénk, mert a korona sohasem szolgált olvasókönyvként. Az aranyból formált hun hieroglifák mégis ezeket a magasztos gondolatokat hirdették az uralkodó fején. A Szent Korona e szimbólika nélkül alkalmatlan lett volna a koronázásra, de talán nem maradt volna ránk a koronaeszme sem.

Kacskaringó alakú filigránok a Szent Korona keresztpántjain

Végül találunk fonetikus, azaz a modern szokásoknak jobban megfelelő, olvasható feliratot is a Szent Koronán. Az abroncon lévő Krisztus-zománc térdeinek rekeszrajzolatában ugyanis felismerhető a „jm” ligatúra, amely megtalálható csángó hímes-tojáson, az erdélyi fazekasmotívumok között és hun tárgyakon is. Nagy Károly és Szent István későbbi ligatúrák névmonogram-jainak előképe ez. A rekeszrajzok különös alakzataira Ludvig Rezső ötvös hívta fel a figyelmet a Nap Fiai alapítvány által szervezett írástörténeti előadásorozaton tartott előadásán. Mint megállapította, ezek az ötvöstechnikai szempontból indokolatlan rajzolatok a szokásos formáktól azért térhetnek el, mert valamilyen jelentést hordoznak.

A „j” és „m” rovásjelek megfelelőiből álló rajzolatok értelmezése néhány évig tartó munkám eredményeként tisztázódott (*Az Éden írása*). Eszerint a „jm” jelösszevonás kacsaringóból és hegyek rajzából áll, s olvasata *Jóma*. A jószóról fentebb már esett szó: „folyó” jelentésű és a Tejutat ábrázolja. A *ma* szó megfelelője *magas, mágius, magyar, mál, mart, mező, megye* szavaink tövében fordul elő. Szintén a magasba vezető útra utal. A jelösszetétel hangalakja és grafikai formája közel ötvenezer éves lehet, amit az is alátámaszt, hogy a „jm” (Jóma) ligatúra a prekolumbián Amerika leggyakrabban használt szimbóluma. (Varga/2002)

A felirat Jómának, az özönvíz előtti aranykor uralkodójának, vagy istenének nevét őrzi, amely az iráni mitológiában Jima, a germánban Ymir, a japánban Jymmu alakban maradt fenn.

Kállay Ferenc (1861/246) említi: A pogány finn fajú népek közt még ma is vannak *ima*, vagy *juma* főistennek bálványképei, melyeknek áldoznak. „*Sándor István már a finn juma, s a magyar ima gyökszót egynek vette.*”

Juma, vagy *Kugu-jumoa* mari mitológia főistene. Ő teremti a világot, s nyilván e teremtő funkció miatt említik Jóma nevét a Szent Koronán. Otto von Sadvoszky (1989/165) amerikai néprajzkutató írja: *Since the Penutian word jom is probably the most significant word in California, let us consider in detail its occurrence.* Amivel csak egyetérthetünk. A régi kaliforniai penut indiánok *jom* szava számunkra valóban a legfontosabb szó. Olyan eset, amely alapos megfontolásra késztet. A maidu indiánoknál ugyanis a sámán neve *yomi*. A wintu indiánok nyelvében pedig a *yom* „mágikus, természetfölötti”. A *jomu* szó a bodegálnál „élni, szeretni”, a miwok indiánoknál pedig

„nevetés” jelentésű. Sadvoszky hasonló szavakat talál a voguloknál is, amelyek tövét a magyar *jó* szóval veti össze: a *jomas* „jó, megfelelő, szép, szerencsés”; a *james khum* pedig „orvos” – ami ez esetben a sámánnal azonos személy. A mai magyarban is használjuk e szót *ima* alakban. E felirat miatt is szent a korona.

A koronaeszme forrásai

A magyar koronaeszme forrásairól a koronába foglalt jelképek kapcsán már fogalmat alkothattunk. Ezek nincsenek távol a szasszanida nagykirály, Nusírván (Khoszrau Anósiírván vagy Kürosz, 531–579) világától, akinek tanítását Maszúdi egyik szövege őrízte meg. „*A királyi hatalom a hadseregen nyugszik, a hadsereg a pénzen, a pénz a földadón, a földadó a földművelésen, a földművelés az igazságos kormányzáson, az igazságos kormányzás a hivatalnokok megvesztegethetetlenségén, a hivatalnokok megvesztegethetetlensége a vezír megbízhatóságán, mindez pedig azon, hogy a király éber legyen, nehogy a saját hajlamai parancsára cselekedjék, és képes legyen úgy irányítani hajlamait, hogy ő uralkodjék fölöttük és ne azok öfölkötte.*”

Hasonló magyar állameszme nyomai maradtak fenn Kézainál, Anonymusnál, az Intelmekben és az Aranybullában is. Nincs tehát szükség arra, hogy a korai magyar állameszmét nyugati keresztény ideológiákból vezessük le. Amíg ugyanis a korai Karoling állammisszió csaknem kimerült az uralom szakrális igazolásában, addig a sztyeppi magyar állameszmében és Kürosznál megjelenik a hatalom elvi korlátozásának gondolata. S mivel Kürosz kétségtelenül kapcsolatban állt magyar nyelvű népességgel (Tabari és a Derbend Náhme szerint ő alapította a Kuma menti Madzsar várost), a magyar állameszme számára is könnyebb egy keleti eredetet elfogadni. Annál is inkább, mert ez az uralkodói önkorlátozás a sztyeppi katonai demokráciák alapgondolata. Az állandóan fegyverben álló, harcokban edzett néppel szemben ugyanis ez az egyetlen lehetséges uralkodói magatartás.

A Szent Korona jelképrendszere is kifejezetten előírja az uralkodó számára, hogy a Genezist naponta megismételje: a szervezetlen embertömegeből s a műveletlen területekből virágzó országot, a káoszról rendet teremtsen. A vízből születő, isteni hősök önfeláldozó életútját követendő példaként állítja az uralkodó elé, s ebből származik az Intelmek és a koronaeszme önkorlátozó jellege (Varga/1999).

A „jm” (Jóma) ligatúra a Szent Koronán a.) Szent György könyökén (balra) és b.) az abroncs Krisztusának térdén (jobbra)

Egy nép, amelynek húszezer igen jó lovasa van

A magyar krónikák királylistájában Keve és Kear neve két perzsa uralkodót jelöl: Kavádót és fiát, Küroszt. A finnugrista történelemhamisítás emlőin nevelkedett olvasó némi joggal kapja fel fejét, mondván, hogy mit keresnek perzsa császárok a magyar királynevsorban?

A történeti források alapján azonban meglepően pontos választ adhatunk e kérdésre. A *Tarih-i Üngürisiz* a magyar őstörténet honfoglalást megelőző szakaszát elbeszélve említ egy 20 000 lovassal bíró népet: *egy nap Adzsem (Perzsia) országának padisahja Kosztantinije (Bizánc) fejedelme ellen hadjáratot indított és emiatt Dzsiddija (Szkítia)² országának uralkodójától segítséget kért. Dzsiddija fejedelme segítségül Hunor népéből ... húszezer katonát gyűjtött össze, és Adzsem padisahjához küldte (ezt a sereget). Amikor Adzsem padisahja is Kosztantinije ellen ment, az említett Hunor népet támadás érte, mely aztán ily módon elvált Adzsem padisahjától és Pannonija tartományába költözött.*

A *Tarih-i Üngürisiz* egységes folyamatként adja elő e lovasnép történetét, mindvégig azonosítva őket a Szent Koronával már bizonyosan rendelkező középkori magyarság elődeivel. A Szent Korona eredetének kulcsát tehát e nép (eleink) történetében kereshetjük.

A történeti forrásokban azonban hiába kutatnánk azt a népnévet, amelyet a *Tarih-i Üngürisiz* használ, mert Hunor népevel nem találkozunk bennük (azt persze joggal feltehetjük, hogy hunokról van szó). Azonosításukhoz ama történelmi helyzetet kell megtalálnunk, amikor valamelyik hun népcsoport Perzsia szövetségeseiként Bizáncot támadta, miközben egy nagy erejű támadás miatt végül a Kárpát-medencébe vonult.

Az időpontot a Perzsia és Bizánc közötti ellenségeskedések időpontja határozza meg. Bréhier (1999) szerint ezekre 527 és 532, valamint 540 és 545 között került sor. Perzsiát ekkor Kavád (488-531) és fia, Kürosz (531-579) uralta. Kürosz apját, Kavádót 498/9-ben a hatalmuk tetőpontján lévő hunok ültették Irán trónjára. Az avar anyától született Kürosz 557 táján szövetségre lép a türkökkel és legyőzi korábbi szövetségeseit, a heftalita Hun Birodalmat.

506 és 557 között a Kaukázus északi előterében, de részben a Kaukázuson túl is a szabírok az urak (Vásáry/1993/132), ezért joggal kelti fel érdeklődésünket e nép. Mint látni fogjuk, a hunoktól az avarokon át Árpád honfoglalásáig ívelő szabír-magyar történet adja meg a választ kérdéseinkre.

A kaukázusi szabír területek ekkor Perzsia érdekkörébe tartoznak. Kürosz írja Intelmeiben, a *Karnamag* VI. és IX. epizódjában, hogy 53 ezer türköf³ (köztük 20 ezer igen jó lovast!)⁴ telepített le Alánország határán, valamint Azerbajdzsánban és a mervi oázisban. Hét törzsre osztotta őket és kagánokat is jelölt ki föléljük.

Amikor Kürosz kagánt nevezett ki a mervi oázisba telepített szabír-avarok fölé, akkor nyilván uralkodói jelvények átadásával is megerősítette az új főkagán helyzetét. E jelvények közé tarthatott a Szent Korona is.

A fenti bevándorlással függ össze, hogy Kavád és Kürosz egyik legfőbb bizalmasa a vallási bonyodalmakban és politikai villongásokban oly nagy szerepet játszó Zabergán, „szabír kán” az 526-ban a bizánciak ellen küldött perzsa sereg nesztóriánus vallású vezére. Mivel Kürosz 542-ben lefejeztette a nesztóriánus

egyház fejét, ezért Zabergán és szabírjai elhagyják Iránt. (Fehér/1972/71-95). Később, a türk támadás⁵ következtében 557 körül összeomló heftalita Hun Birodalom avarjai követik testvéreiket, Zabergán szabírjait, a kelet-európai füves pusztákra.

Azaz lehetőségünk nyílt a török források ellenőrzésére, amelyek az esetenként túldíszítettnek minősíthető stílusuk mellett is valóságos történelmi eseményről tájékoztattak. A magyar uralkodó osztálytól származó hagyományt megőrző török források nem hagynak lehetőséget a kétségre: a Szent Korona Nusirvántól maradt ránk. Ehhez most megtaláltuk az alkalmat is, azt az 531 és 542 közötti évtizedet, amikor a perzsa uralkodónak szüksége volt a szabír fegyveresek erejére és hatalmi jelvényeket is adhatott át nekik.

Talán több véletlen egybeesésnél, hogy a Fekete-tenger partján élő magyarokról azt állítja Ibn Ruszta és Gardízi is: *Vezérük húszezer lovassal vonul ki.* Ibn Ruszta műve Kmoskó Mihály (1997/66) szerint *meglehetősen rendszertelenül összefércelt kompiláció, amelynek egyes részei más és más szerzők műveiből vannak kiollózva.* Ezért könnyen lehetséges, hogy ez esetben egy avar kori adat továbbéléséről van szó, amelyet a történetírók nem felejtettek el megemlíteni, ha eleinkről volt szó.

A kijevi orosz őskronika is megőrizte e több hullámban zajló vándorlás emlékét: *„Keletről, a szkíták földjéről először a bolgár-türkök érkeztek, és letelepedtek a Duna mentén.⁶ Majd az oborok és a fehér ugorok következtek, akik (623-ban) Heraklios császár ellen hadakoztak.⁷ Később, már Oleg fejedelm idejében (897-912) a fekete ugorok vonultak el Kijev mellett.⁸”*

Az orosz őskronika elsőként idézett mondatában szereplő hun-utód népeket előszeretettel bolgároknak említi a kutatás, bár a források onoguroknak, vagy szabíroknak is nevezik őket. Az 551-ben író Jordanesz ezekről, vagyis az akkor a pontuszi tenger felett élő onogur-szabírokról írja, hogy egyszer már jártak a Kárpát-medencében. (Ők azok, akik az avarokkal vonulnak be újra a Kárpát-medencébe s ott velük azonos nyelven beszélő népet találnak a *Tarih-i Üngürisiz* szerint.)

Jordanesz e helye ugyanazt a történetet őrizte meg, mint a Csaba-monda, mert a Csaba név a szabír népnévből vált személynévvé. Az emlékezet e szabír dinasztia tagjainak cselekedeteit egyetlen személyhez, Csaba királyfihoz kötötte. Ez magyarázza Csabának a magyar hagyományban is megőrzött magas életkorát (a néki megfelelő bolgár Irnik 108 éves).

Krónikáink szerint Csaba (azaz az önálló szabír dinasztia) megérte a Kárpát-medencébe történő első visszatérés időpontját. Kézai így ír erről: *Csaba fiait Edemennek és Ednek hívták. Mikor a magyarok másodízben jöttek be Pannóniába, Edemen az atyjának és anyjának igen sok rokonságával jött be. Anyja ugyanis Korozminok közül való volt. Ed azonban atyjánál maradt Szittyaföldön.* Kézai e helyen több fontos körülményre emlékezik. Tud a szabír-magyarok több hullámban történő bevonulásáról; az első visszatérők két csoportjának egyesüléséről; és arról is, hogy az egyik csoport a heftalita Hun Birodalomból érkezett. Korozmia (Horezm) ugyanis a heftalita Hun Birodalom része volt, amely a türk támadás következtében ekkor szűnt meg létezni. Edemen népe tehát egyrészt a heftalita Hun Birodalom lakosságából (avarhunokból), másrészt a Kárpát-medencéből Atilla halála után keletre (Perzsia határáig?) visszahúzódtott hun-utód népekből (onogur-szabírokból) került ki.

Húszezer lovasú eleink elszakadásának története a türkök tolmácsolásában is fennmaradt. A szogdok, akik korábban a

heftalíták alattvalói voltak, a Hun Birodalom bukása után kérték új urukat, a türk Dizabulost, hogy küldjön követeket a perzsákhoz a kereskedelmi kapcsolatok helyreállítása érdekében. Az első követjárás azonban eredménytelen volt, a második követtség tagjait pedig a perzsák megmérgezték. Ezután a türkök a bizánciakhoz fordultak. A bizánci császár kikérdezte a követeket, eközben hangzott el a minket érdeklő párbeszéd is, amely Menandrosznál maradt fenn:

Tehát ti – kérdé a császár – teljesen tönkretettétek a heftalíták hatalmát? Mikor ezek azt felelték, hogy igen, azt kérdezte a császár: Vajon a heftalíták városban laknak-e, vagy pedig falvakban? – Uram, ez a nép városban lakik. – Tehát – szölt közbe a császár – nyilvánvaló, hogy ti valamennyi városukat elfoglaltátok. – Úgy van. – felelték. – Hanem most arra vonatkozóan világosítsatok fel, mekkora az avarok sokasága, amely a türkök birodalmától elszakadt, s vajon egy részük még most is hatalmatok alatt van-e? – Vannak, akik a mi hatalmunk alatt vannak; akik azonban elszakadtak tőlünk, azok – azt hiszem – körülbelül húszezren vannak. (Bendefy/2000/120)

A történeti források szerint (Szádeczky/1992/19) a türkök elől menekülő avarok 558–560 körül hódoltatták a pontuszi sztyeppe népeit (köztük a Zabergán vezette szabírokat). Ezt követően velük együtt foglalták el a Duna-Tisza vidékét 561–562 után. Baján kagán (aki Menander Pretectomak egy kb. 562-re datálható híradásában szerepel első ízben) ekkor kér letelepedésre alkalmas területet⁹ Jusztiniánusz bizánci császártól. Baján közvetlenül ezt megelőzően (kb. 561-ben) vette át a pontuszi népekkel kibővített avar törzsszövetség vezetését. Ez jelentette a szabír dinasztia önállóságának („Csaba királyfi” uralkodásának) végét, amelyre a magyar és a bolgár történeti hagyomány egyaránt emlékezik. A dinasztiaaváltásra valóban Atilla 453 közepén bekövetkezett halála után 108 évvel került sor, ahogy azt a bolgár feljegyzések megőrizték.

Sikerült tehát fényt derítenünk azon eseményekre, amelyekre a *Tarih-i Üngürisz*, mint a hun-magyar dinasztia történetére emlékezik, s amelyek a Szent Korona keletkezésének és vándorlásának körülményeit is megvilágítják. Az eseménytörténet egymástól függetlenül leíró krónikások lényegében egybehangzóan adják elő a történetet. Ez a szabír-avar-magyarok története, amely egybevág a Báborszületett adatával is, miszerint a magyarok régi neve a szabír volt. A *Tarih-i Üngürisz* e szabír történet keretében adja elő a heftalita Hun Birodalmat ért támadást és az avar honfoglalást is. Ami azt jelenti, hogy a hunok, az onogurok, a szabírok és az avarok egyetlen nép fiai voltak a magyar uralkodóház krónikása szerint is. A *Tarih-i Üngürisz* tehát a hun uralkodócsalád történetíróitól származó kétségtelen hiteles adatsort mentett meg, amelyet sztyeppi rovás(?)írással történeti feljegyzésekből és a szájhagyományból sajátjaként örökölt a középkori magyar krónikafolyam.

Kürosz e nép fölé nevezett ki feljebbvalókat 531 (Kürosz uralkodásának kezdete) és 542 (a Zabergán vezette első szabír csoport Perzsia határáról való távozásának időpontja) között. A három területre letelepített hét törzs nyilván ekkor is szövetséget alkotott, s Kürosz a szövetség vezetőjének (a nesztoriánus keresztény vallású Zabergánnak) adhatta a Szent Koronát. Ez az aktus formális lehetett, Kürosznak a hunok bábjaként nyilván nem volt lehetősége a szabír uralkodó tényleges kijelölésére, csupán megerősíthette a jelentős katonai erőt képviselő szabír törzsek választását. Erre utal az a körülmény is, hogy a Szent

Korona Mervben készült, amely ekkor (mintegy százötven éven keresztül) a hunoknak adózott, azaz a Hun Birodalomhoz tartozott. Kürosz talán megszépítve adja elő az eseményeket, amelyben neki valójában csupán formai szerep juthatott.

Ezt az eseménytörténetet támasztják alá azok az örmény adatok is, amelyek szerint eleink a Szent Koronát az örményektől hozták volna el. Az említett perzsa-bizánci háborúk egyik célja ugyanis éppen Örményország megszerzése volt. Ehhez az okot az szolgálhatta, hogy Örményország trónján korábban a hun uralkodóházból származó Arsakida-dinasztia egyik ága ült, s e korábbi helyzet visszaállítására törekedhettek a heftalita Hun Birodalomból kivált szabír törzsek. Az örmények a visszatérő hunszabír uralkodót és koronáját a sajátjuknak tekinthették, s ez tükröződhet e sokáig nem értett (a Szent Korona elvitelét sérelmező) örmény álláspontban.

Láncocskák és birodalmak

Gróf Révay Péter koronaőr szerint a Szent Korona csüngői a korona alá tartozó tartományok szimbólumai. A csüngők hármastagolású kőkompozíciói valóban értelmezhetők országjelentésű hármastagolású halomként. E kőhármastagolású kerestáras foglalat – Révay Pétert alátámasztva – a korona szerkezetét és a székely „f” (Föld) rovásjelet utánozza. Azért van belőlük három, mert a korabeli szimbolikában a hegy és különösen a hármashalom (a három kő) országjelentésű. Maguk a láncok a teremtésre utalnak (obi-ugor elképzelések szerint a teremtés történet az égből láncon történő lebecsátás által). A láncokon lógó országok együttese a birodalmat a teremtő ajándékának, Istentől származó országnak mutatja.

A Szent Korona eredetileg kilenc pártacsúccsal, de csak öt csüngővel készült. A pártacs hegyei az égbe vezető út kilenc szintjével (égi országokkal) lehettek összefüggésben, a nagyszékességi szíjvég kilenc hegyéhez hasonlóan, míg a csüngők a dinasztia által uralt földi országokat jelképezhették.

De milyen földi birodalomról lehet szó? Melyik az a történelmi alakulat, amelyikre a láncocskák utalnak? Nyilván olyanra, amelyik a korona készítésekor létezett, vagy amelynek emléke ekkor még elevenen élt. S itt aligha gondolhatunk másra, mint a Párthus Birodalomra.

A. v. Gutschmid közli, hogy a Kr. u. I. században az Azov-tengertől az Indusig terjedő óriási térségben mindenütt a párthus Arsakida-ház tagjai uralkodtak. Öt párthus részkirályságról tudunk a párthus nagykirály – legalább névleges – fennhatósága alatt, ezek Párthia, Média, Örményország, Szkítia (a Kaukázustól északra) és Baktria az Indus vidékével. Ez utóbbiból fejlődött ki a Kr. u. II–III. évszázadban a Kusán Birodalom. Faustus Byzantinus örmény író szerint a szkítiai és az örmény részterületeken a IV. század elején még arszakida uralkodó ült. Több kora középkori örmény forrás az arszakidákat az ázsiai hun dinasztiaiból származtatja, s az örmény írók jól értesültek lehettek, mert az örmény trónon több mint háromszáz évig ültek az arszakidák. A hagyományokat követve, a heftalita hunok Baktriában, az európai hunok pedig Szkítában – tehát egy-egy volt párthus részkirályságban – alakították meg birodalmukat (Götz/1994/I/260).

A párthusok – az ókori szerzők¹⁰ szerint – azért kapták *párthus* nevüket, mert *elpártoltak* rókonaiktól, a „szkítáktól” – s e szóból talán e népek magyar nyelvére is némi fény derül (bár a szó ma nemzetközi). E rokonok alighanem a hunok voltak, akik a rokonságot még számon tartották (azaz a Hunortól és

Magortól származó két testvérnép, akiről krónikáink említést tesznek, az avar és a hun volt). Mátyás király történetírója, a magyar nemességet szerzett Bonfini a következő kijelentést tulajdonítja Atillának: „*a rómaiak ... sem pártus rokonainkat nem hódították meg eddig, sem a hunoknak nem szabhattak még törvényt*” (Bonfini/1995/77). A hunok eszerint rokonaiknak tartották a pártusokat és így joggal feltehető, hogy a Pártus Birodalmat a Hun Birodalom részének, előképének, területét a Hun Birodalomhoz csatolandónak, azaz igény-országának tekintették.

A Szent Koronát ténylegesen egy olyan hun dinasztia tervezte és készíthette (a hozzá menekült pártus, azaz avarszabír ötvösökkel), amelyik tudatosan készült a Pártus Birodalom területeinek újbóli egyesítésére. (Kürosz a hatalmuk tetőpontján álló hunok eszköze volt, a nagyszerű program részeként betelepülő szabírság mégis uralkodójának tekintette. Hiszen avar anyjának köszönhetően vér volt a vérükből.)

A Szent Korona tehát a korábbi saját területekre vonatkozó hatalmi igényeket fejezhette ki már a születésekor is. E jellegzetességét napjainkig megőrizte, bár a korona alá tartozó, a csüngők által jelképezett országok az eltelt évszázadok alatt kicserélődtek s kilencre szaporodtak.

A görög és latin feliratok

Merv Kr. e. 323-ban beletartozott Nagy Sándor birodalmába. Utóda, I. Antiokhosz (Kr. e. 281–261) itt építtette fel görög mintára Antiokheiát, amely a nagy távolságokban is meglepően egységes hellenisztikus kultúra jellegzetes jegyeit viselte magán. Az általa épített szeleukida Merv négyzethalós alaprajzú, egymást derékszögben metsző utcákból állt. A Kr. e. II. század végére ugyan a baktriai görög királyság is összeomlik, a hellenisztikus kultúra ennek ellenére tovább él. A mongol pusztákról ekkor érkező kusánok például átvették az urbánus életmódot és vele a görög ábécét is. Még a Kr. u. 20–48 között a pártus fővárosban, a taxilai Szirkapban vert pénzek, a várossterv, a templom és az iparművészeti tárgyak is egyaránt a görög kultúra erőteljes hatását mutatják. E környezetben elképzelhető görög feliratok megjelenése egy hun koronán.

A latin feliratok keletkezése is megmagyarázható a források alapján. Kr. e. 92-ben többszáz éves háborúskodás kezdődött a pártusok és a Római Birodalom között, amelynek egyik legjelentősebb eseménye a carthaei csata volt Kr. u. 53-ban. E csatában a pártus Suren (Szörény) tízezres seregével tönkreverte Julius Ceasar uralkodótársának, Crassusnak negyvenezres seregét. A pártus sereg gerincét a szakarauka nehézlövesség adta, amelynek pikkelyszerű lemezekből összeállított (a Szent Korona katonaszentjein látható) páncélzatát a mervi fegyverkovácsok készítették. Plinius szerint a vert seregből foglyul ejtett tízezer rómat a mervi oázisban telepítették le. E rómaiak később a hun hadseregben bukkannak fel, s eljutnak egészen Kínáig. Soraik folyamatos utánpótlást kaphattak a Római Birodalom szökevényeiből, száműzöttjeiből és hadifoglyokból. Így koránt-

sem elképzelhetetlen, hogy Merv lakosságában a hun időkben mindvégig éltek latinul beszélő csoportok, elsősorban a pusztai népek által megbecsült katonák, kézművesek vagy az értelmiség között. A latin nyelvet nem csupán a hunokhoz csatlakozott vagy szolganepek ismerték, hanem maguk a hunok is. Thierry korabeli forrás nyomán írja a részben Rómában nevelkedett Atilláról, hogy zsöllyeszékében ülve fogadta a gall városok papjait s őket rossz latinsággal rá akarta beszélni, nyissák meg előtte kapuikat (Thierry/1865/125). A hun főnemesség élén álló testvérpár: Onogesius (Hungéza) és Skottas (Szkíta) a hun és a görög mellett latinul is jól tudott (Bóna/1993/58).

Azaz a latin és görög nyelvű feliratokból korántsem következtethetünk arra, hogy a Szent Korona nem hun műhelyben készült. A kétnyelvű feliratokból éppen egy hun műhelyre, a mervi oázisra lehet következtetni.

A zománcképek keresztény szellemisége

Birodalmuk nyugati felében a heftalita hunok a nesztoriánus keresztény vallást követték, ez magyarázza a zománcképek keresztény szellemiségét. A szír zsinati iratok 424-ben említik a mervi és a heráti, 497-ben pedig a gurgáni hun püspökséget. Kosmas Indikopleustes szerint a heftalita uralkodó és nagyszámú heftalita keresztény 550-ben követséget küldött a perzsiai nesztoriánus egyház vezetőjéhez is (Czeglédy/1954). Az iráni uralkodók támogatták az V. század közepe táján megalakuló perzsa nesztoriánus egyházat az ortodox Bizánccal szemben. A heftalita által a trónra visszahelyezett szasszanida Kavád szintén támogatta a nesztoriánus egyházat (Moravcsik/1938/184). Összefügghet a kereszténység ismeretével és tiszteletével, hogy Atilla – Leó pápa kérésére – 452-ben elállt Róma elfoglalásától.

E történelmi és földrajzi környezetben született meg a magyar Szent Korona. További sorsa a hunok és avarok nyugatra vándorlásának megfelelően alakult: a birodalmakat felemelő és porba döntő katonai események, az oda-vissza hullámzó népmozgások végeredményeként a Kárpát-medencébe került. (E vándorlás közben készülhettek a korona zománcairól azok a másolatok, amelyeket Csomor Lajos talált meg Tbilisziben.) Az avarokat kirabló Nagy Károly seregei a hadizsákmány részeként nyugatra vihették a Szent Koronát is. Tőlük a pápához került, végül pedig – az ország keresztény hitre térésekor – a magyarságot megillető koronát Szent István visszakapta.

Akkor kapta meg, amikor az ország újra a keresztény hitre tért: mert az avarhun néprészek a pártus-heftalita időkől kezdve őrizhették a kereszténységüket. Ezt igazolja egy keleti forrás is, amely szerint 523 táján egyes keresztény iratokat lefordítottak a kaukázusi hunok nyelvére (Moravcsik/1938).

Visszatekintve az elmondottakra, természetes a Szent Korona iránt a magyarok körében a kezdetektől megnyilvánuló fokozott tisztelet, hiszen egy olyan királyság szimbóluma, amelynek egyaránt adót fizetett a kínai, a perzsa, a bizánci és a római császár is. A királyi ékszer jelképrendszere e ködbe foslott pusztai királyság büszke öntudatát őrzi napjainkig.

¹ Azaz ismét a magyar történetkutatás legnagyobb kérdéséhez, a hun-magyar kapcsolatok vizsgálatához jutottunk el. Úgy tűnik, most sikerül kimozdítani a kutatást abból a gödörből, amelybe egyes történészek és nyelvészek politikai okokból juttatták. Nincs igaza Vékony Gábornak (2002/199), amikor arról ír, hogy az európai középkor tudományossága már a X. századtól összekapcsolta a magyarokat a hunokkal (mert már korábban is összekapcsolta), s hogy semmi adatunk nincs annak eldöntésére, hogy ennek az összekapcsolásnak lehetett-e történelmi alapja (mert kitűnő forrásaink vannak rá).

² Szkíta a *Tarih-i Üngürnisz* szerint „*Szamarkandtól a Fekete-tengerig terjed*”.

³ „*Az országom északi részén lakó türkökön*” a heftalita Hun Birodalom lakóit, esetleg a pártusok utódait: az avarok, hunok, szabírok egyik csoportját kell értenünk, mert ők laktak Perzsia északi részén és Perzsiától északra.

⁴ Nem kétséges, hogy ez az a 20 ezres sereg, amit a *Tarih-i Üngürnisz* is említ.

⁵ E támadást említi a *Tarih-i Üngürnisz*.

⁶ Ezek voltak a korai onogurok, köztük a hunok – jegyzi meg Makkay János (1996/67). Csaba királyfi első fiának, Edemennek népéről van szó.

⁷ Ők az avarok és a hozzájuk csatlakozott onogurok Makkay János szerint (1996/67). Az orosz óskronika a perzsa-bizánci háborúk egy későbbi epizódját kapcsolta a fehér ugorokhoz. Herakleiosz bizánci császár a szabírok Szkítiában maradt második csoportjával (Csaba királyfi második fiának, Ednek népével) hadakozhatott, akik szintén a perzsák szövetségesei. Herakleiosz 623 tavaszán betört Media Atropatenába (Azerbajdzsán), majd a Transzkaukázusban töltötte a telet, a Kürosz (Kura) folyó völgyében. (Bréhier/1999/57)

⁸ Ez már Árpádnak a hon visszafoglalására induló népe.

⁹ A tárgyalásokon a Szimium körüli Pannónia Secunda átadása is szóba került.

¹⁰ A görög források a párthusokról szólván rendre megemlítik, hogy azok szakadárok. Strabon ezt így adja elő: „Mondják pedig, hogy a párthosok nevű dahák elszakadtak a Meotiszon túli daháktól... Ezeketől... vette származását Arszakész.” (Télfy/1863/87). Arrian szerint: „A párthosok szkíta származásúak s miután sokáig voltak leigázva, elpártoltak a macedónok uralmától.” (Télfy/1863/92) Amihez Justinus (1992/291) azt teszi hozzá, hogy „szkíta nyelven a számuízotteket párthusoknak mondják”. Idézi Bakay Kornél (2002/90). Justinust megismétli Jordanes (48) is: „Ebből következően a mai napig is szkíta nyelven a szökevényeket parthusoknak nevezik.”

IRODALOMJEGYZÉK

Bakay Kornél: *Őstörténetünk régészeti forrásai I.*, Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc, 1997.

Bakay Kornél: *Az Árpádok országa, őstörténetünk titkai*, Budapest, Respenna Bt., Nyíregyháza, 2002.

Bendefy László: *A magyarság és Középkelet*, Budapest, 2000.

Berze Nagy János: *Égigérő fa, magyar mitológiai tanulmányok*, TIT Baranya megyei szervezete, Pécs, 1961.

Bóna István: *A hunok és nagykirályaik*, Corvina, Budapest, 1993.

Bonfini Antal: *A magyar történelem tizedei*, reprint: Balassi Kiadó, Budapest, 1995.

Bréhier, Louis: *Bizánc tündöklése és hanyatlása*, Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 1999.

Czeglédy Károly: *Heftalíták, hunok, avarok, onogurok*, Magyar Nyelv, Budapest, 1954.

Csomor Lajos: *Ófelsége, a magyar Szent Korona*, Hunyadi László, Székesfehérvár, 1996.

Fehér M. Jenő: *Korai avar kagánok*, Magyar Történelmi Szemle kiadása, 1972.

Fettich Nándor: *A hunok régészeti emlékei*, Attila és hunjai, szerk.: Németh Gyula, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940.

Götz László: *Keleten kél a nap*, Püski, Budapest, 1994.

Ipolyi Arnold: *Magyar mythologia*, 1854.; reprint: Európa Könyvkiadó, Budapest, 1897.

Jordanes: *Getica, a gótok eredete és tettei*, közreadja: Kiss Magdolna, L' Hamattan, 2005.

Katona Tamás (szerk.): *A korona kilenc évszázada, történelmi források a magyar koronáról*, Magyar Helikon, Budapest, 1989.

Kállay Ferenc: *A pogány magyarok vallása*, Evilath, New York, 1861.

Kiszely István: *Honnan jöttünk? Elméletek a magyar őshazáról*, Hatodik síp alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1992.

Kmoskó Mihály: *Mohamedán írók a steppe népeiről*, Budapest, 1997.

Makkay János: *Indul a magyar Attila földjére*, KÖZDOK, Bp., 1996.

Marschak, B. I.: *Silberschatze des Orients*, Lipcse, 1886.

Moravcsik Gyula: *A honfoglalás előtti magyarság és a kereszténység*, Szent István emlékkönyv, MTA, Budapest, 1938.

Révay Péter *Túróczi vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzelmes voltáról, sorsáról*, (Katona/1979/224).

Sadovszky, Otto von: *Linguistic Evidence for the Siberian Origin of the Central California Indian Shamanism*, Shamanism past and present 1, Istor books 1, Ethnographic Institute Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Los Angeles, 1989.

Strabón: *Geographika*, Gondolat, Budapest, 1977.

Szadeczký-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai*, Magyar Őstörténeti Könyvtár, Balassi Kiadó, Budapest, 1992.

Tarih-i Üngürüs *A magyarok története* (ford. Blaskovics József) II. Nagy Szittya Történelmi Világkongresszus, Cleveland, Ohio, 1988.

Thúry József (fordítás és jegyzet): *Török történetírók*, A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának megbízásából, MTA, I. kötet, Budapest, 1893.

Télfy János: *Magyarok őstörténete, Görög források a scythák történetéhez*, Laufer, Pest, 1863.1863.

Varga Géza: *A magyarság jelképei*, Írástörténeti Kutatóintézet, Budapest, 1999.

Varga Géza: *A székelység eredete*, Írástörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2001.

Varga Géza: *Írástörténeti Kutatóintézet*, Budapest, 2002.

Varga Géza: *Az Éden írása*, Magyarság és Kelet, a Magyarok Világszövetsége által 2004. június 1-6. között rendezett őstörténeti konferencia válogatott előadásai, CD, Írástörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2004.

Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története*, Magyar Őstörténeti Könyvtár, Szeged, 1993.

Vékony Gábor: *Magyar őstörténet, Magyar honfoglalás*, Nap Kiadó, Budapest, 2002.

AMagyar Nemzet február 27-i száma részletesen ismertette a Magyar Építész Kamarának a Nemzeti Fejlesztési Hivatal ellen indított perében hozott elsőfokú, nem jogerős bírósági ítéletet. A per tárgya az EU támogatással történő beruházások műszaki előkészítésének monopolizálása, ezt egy – az ítélet szerint szabálytalanul végigvitt – pályázat eredményeképpen a dán COWI A/S cég által vezetett konzorcium nyerte el azon az áron, hogy az általa kiválasztott magyar partnerek munkabérét a törvényes díj negyedében határozta meg. A bíróság a törvénytörtő pályázat érvénytelenségét már nem mondhatja ki, mert a MÉK jogvesztő határidőn túl nyújtotta be a keresetét, csupán a jogsértést állapította meg. Ennek a jogsértésnek a következtében azonban 4,5 milliárd forintos pályázat-előkészítői (részben építész tervezői) munkától estek el a magyar vállalkozók és építészek, ha csak nem állnak be alvállalkozóként, jóval áron alul végzett munkával a kivételezett helyzetbe került cégekhez. A *Magyar Nemzet* cikke szerint a jogsértő pályázat pénzügyi előkészítésében a fő szerepet Kulcsár Attila, a szakmai irányítást Baráth Etele vállalta. A MÉK képviselőjében Noll Tamás, a kamara alalnöke tájékoztatta a lapot a bírósági ítéletről.

Baráth Etelét az újságcikk nem hagyta hidegen. Erről tanúsodik másnapi bejegyzése nyilvánosságnak szánt blogjában (www.barathetele.hu):

Áll a bál

Úgy látszik végleg „valódi” politikussá nőtem ki magam, hiszen a minap a Magyar Nemzet megtisztelt egy egész oldalas, tárgyi hibáktól hemzseggő, rosszindulatú cikkel. Ennek lényege (nagyon tömören összefoglalva a néhol kesze-kusza tartalmat), hogy a Nemzeti Fejlesztési Hivatal milliárdos megrendelésektől fosztotta meg a magyar mérnököket.

Még 24 órát gondolkodom, hogy bepereljem-e a lapot. Nehezen szánom rá magam, hogy a sűrű kormányzati, brüsszeli, fejlesztési teendők mellett egy az EU-s alapok működését nem értő, felkészületlen és rosszindulatú újságíróval, illetve publikációjával vitázzak. A becsületes védelmében azonban nem látok más utat, mint hogy perben bizonyítsam az igazamat.

Noll Tamás, a Magyar Építész Kamara alelnökének „támogató” megnyilatkozásáról csak annyit, hogy néhány hete éppen a kamara elnökségének felkérésére vettem részt fővédnökként és tartottam megnyitó beszédet az éves Építész Bálon.

HÍREK

KÖSZEGHY ATTILA • Feljegyzések A megfestett fény című kötethez (részletek)

Amikor a delfinek államot alapítanak, házakat is építenek. Körülfalazzák a vizet, kaput készítenek, talán ultrahanggal nyithatót. Ablakok nincsenek. Hullámos házaik áttetsző falait vibráló színek díszítik. Amikor nálunk éjszaka van, ők infravörös fények között ficáncolnak. Mi, anti-delfinek olyan házakat építünk, amelyek falai mozdíthatatlanok, nem engedik át a fényeket, ezért azokon lyukakat kell kihagyni, a napfénycsak ideig-óráig bújhat be azokon. Nap nélküli időkben a falakra próbálunk színeket varázsolni. Vagy kicselezzük az időt és meleggé színezzük át a fakó fényeket. Valaha kaleidoszkópot kaptunk, forgattuk, valahol otffelejítettük, inkább vacakoltunk nagy zöld hemyőkkel, akik olyan alakokat szimuláltak, mintha diófák barkái lennének. Kibontottuk a kaleidoszkópot, néhány vacak színes föliadarabot találtunk. Kibontottuk a hemyőt is.

Üveg-testvéreik falak közé zárva a Nap kegyeltjeiként és cserbenhagyottjaiként védtelenül szűrték a fényszíneket kitalált osztások között és kitalált ábrákon át. Vigyázzunk azonban: ha gondolatainkat analitikus késsel a kézben vezetjük tovább, a felbontott hemyőkig érünk, eltűnnek a különös lények, színes üveglényeink is pusztá üvegtörmelékké válnak. A festett üveglények egyébként és általában rémesek. Van Gogh robbanó színei közé kontúrokat festett, de nem maszatolt Bernáth Aurél módra. Egy egész korosztály rögeszméje lett, hogy a kemény határolások idétlének.

Talán velünk született a vonzalom a színes kristályok, színes gömbök, borostyángyantába és más átlátszó anyagokba örökre bezárt élőlények látványa iránt. A dolgok mélyére látni, valakin átlátni fontos. A színes üveglények fogdosására, körültagogatására azonban nem érzünk vágyat. Aligha fogunk valaha is üveglényeket szorongatni. De talán mélyebb oka van távolságtartásunknak. A színes üvegek a Nap parancsára elkápráztatnak, csíkos tarka öltözképet öntenek ránk, de nem adják örökbe, nem vihetjük magunkkal. Egy lépés, és mélyebb ámyékba merülünk, mint e varázsos élmény előtt. Nem gondolunk csalódásra, arra sem, hogy sokáig időzzünk a színsokadalomban.

Milyen is az az üveglény, amely nekem most és holnap is vonzó, mint az énekes, akinek hangszíne-fénye, teste, minden mozdulata akár miféle dalban-táncban elvarázsol?

A fenséges védtelen közelébe vágyunk, körülállni akarjuk, rávenni, hogy engedjen a testével egyesülni, természetesen elviseljük, ha nem tombol örömben, és ha felcsillan a könnye, boldogok leszünk. Aki nem akar birtokolni, ahhoz hiába kötődünk. E teflon-lények közelében boldogan sütkezünk, és lelkiismeretfurdalás nélkül elhanyagolhatjuk azokat. Hiszen mindenkit elvarázsolnak, és igazán nem nekünk szól a varázslat, egyszerűen van. A birtokolhatatlanok között jeles szereplő a színes üveglény, amely elvarázsol. Saját érdekünk, hogy ne kerüljünk a közelébe, tapintásközébe, hiszen akkor a néha figurákká tisztuló kaleidoszkóp-képből csupán egy-egy értelmetlen részlet marad. Nem véletlen, hogy tapintásközébe a kis színes üveg edényeken kívül csak a savmaratott, homokfűvott homályos mintás síkűvegek vonzóak, rajzolataik távolról

jelentéktelen homállyá válnak. Igénylik a közelségünket. Az átvilágítás a rejtettet felszínre hozza. A fedőrétegeken áthatol, a csontok és a bűnök körvonalait kirajzolja. A színes üvegek a rajtuk átengedett színen kívül minden színt kizárnak. Az átvilágított színes üvegek, a rejteni önmagukban képtelen elemek sokasága az ólomosztások hálóiban titokzatossá válik, a megvilágított közönséges terek is rejtélyessé nemesülnek.

Nagy-Magyarország elmúlt évszázadait üvegszíneken át látva sommás megállapításokat tehetünk. Jómagam feszengve látom a kései historizálók és a szecesszió alakos ábráinak szó szerint szemforgató, bárgyú megnyilvánulásait, és nagy elszántsággal keresem a kompozícióokat, amelyeken az elkerülhetetlen vagy a festett üvegnél elég nehezen indokolható osztások hajlandók szerényen visszahúzódní, utat engedve az alakzatok szabadabb kibontakozására. Majd azokat kedvelem inkább, amelyekben az osztásokra szövődik a kompozíció. A múlt századok ritka ünnepi pillanataiban szóhoz juthattak azok a szöttes karakterű szerkezetek, amelyek a mi delfinségünk láthatatlan, égi vizeinek fodraira rezonálnak.

Építészünk elszántan építik azokat a falakat, amelyek áttetszőek, átlátszóak, nem kényszerítenek ablakok építésére. Ez a szinte falhatárok nélküli fényáradat új szövődékszemekkel új létformát kínálhat festett üvegeinknek. Szerencsések vagyunk, hogy amit e könyv megalkotói évtizedeken át megfigyeltek, kiemelték, elrendezték a festett üvegek világából, akkor láthatjuk együtt, amikor arra hamarosan nagy szükségünk lesz építőknek és építészeknek egyaránt. Rengeteg irányba indulhatnak gondolataink, de itt álljuk meg és merüljünk el a Szűcs Endre, Dörgö Miklós, Földényi György, Fűri Judit, Gonzales Gábor és Obreczán György által felkínált képsokaságba. *(Elhangzott a könyv debreceni bemutatóján, 2005. december 14-én.*

A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Tájházak megőrzésének gyakorlata címmel vándorkiállítást szervez, amelyet 2006. tavaszán és nyarán dunántúli és alföldi körútra indítanak, majd július 1-2-án mutatják be az építészeti fesztivál keretében Szentendrén. A kiállítás célja, hogy a népi építészet alkotásainak a megszokottól eltérő karbantartási és felújítási munkáira vonatkozó ismereteket segítsen átadni az érintetteknek és érdeklődőknek. Bővebb felvilágosítás a kiállításról: Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2001 Szentendre, Sztaravodai út Pf. 63 26/502-555, 502-574 • muterem@szm.hu, borbas@szm.hu

E SZÁMUNKHOZ MELLÉKELJÜK a Non Nobis Alapítvány *Közép-európai memorandumok* című kiadványát, amely részben az *Országépítő* régebbi számaiban megjelent huszadik századi dokumentumokat tartalmaz. Köszönjük az Alapítvány felajánlását, hogy a kiadványt minden olvasónkhoz eljuttathatjuk.

Április 21-ig látható a HAP Galériában (Bp. II. Margit krt 24.) **SÁNDY GYULA ÉPÍTÉSZ EMLÉKKIÁLLÍTÁSA**. Ugyanott kapható az építész önéletrajzi kötetének bemutatója – a Magyar Építészeti Múzeum Lapis Angularis sorozatának 5. kötete.

Április 18. és 28. között kerül sor a MÉSZ Kós Károly termében **SÁROS LÁSZLÓ CANYONNEWYORK** című fotókiállítására. A képekből készült kötetet Kondor Katalin mutatja be 21-én 17 órakor ott, és 23-án 14 órakor a könyvfesztivál keretében a Kongresszusi Központ Lehár termében

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM – TAVASZI SZÁM – ÁRA 540 Ft.